

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra společenských věd

Diplomová práce

**Soudobý populismus ve vybraných postkomunistických
státech a jejich komparativní analýza na základě vybraných
aspektů rozdílného sociokulturního prostředí**

Vypracovala: Bc. Markéta Jelínková

Vedoucí práce: prof. PhDr. Ing. Ondřej Císař, Ph.D.

České Budějovice 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě/v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Želivě dne 22. 6. 2023

.....

Poděkování

Děkuji vedoucímu diplomové práce prof. PhDr. Ing. Ondřeji Císařovi, Ph.D., za cenné rady, připomínky a ochotné metodické vedení práce.

Abstrakt

Práce si klade za cíl nastínění problematiky populismu, přičemž se snaží o vymezení tohoto fenoménu v širších historicko-kulturních souvislostech. Práce předkládá stručné vymezení vývoje pojmu, nastínění základních způsobů nahlížení na populismus a bližší definování doktríny populismu skrze vymezení základních aspektů tohoto jevu. Práce se dále soustředí na specifické projevy populismu v prostoru střední Evropy, nastínění vybraných historických, kulturních a sociálních determinantů, které ovlivňují jak současnou podobu, tak i proces etablování populismu do jednotlivých národních politických systémů ve vybraných postkomunistických státech, a to v Polské republice, Slovenské republice a České republice.

Pro zpracování teoretické části této práce byly využity metody odborné heuristiky, komparace a kompilace z vybrané odborné literatury a dalších zdrojů, na jejichž základě se autorka snaží vymezit zkoumaný jev a blíže nastínit danou problematiku.

Pro praktickou část práce, v níž se autorka zaměří na analýzu historicko-kulturního kontextu politického prostoru zkoumaných států, dále pak na nastínění charakteristických forem populismu v jednotlivých politických systémech, byly použity stejné metody.

Klíčová slova: populismus, populistický styl, populistická rétorika, národní identita, Polská republika, Slovenská republika, Česká republika

Abstract

The objective of the thesis is to outline the problematic of populism, while attempting to define this phenomenon within broader historical-cultural contexts. The work provides a brief overview of the development of the concept, outlines basic approaches to understanding populism, and further defines the doctrine of populism by delineating the fundamental aspects of this phenomenon. The thesis then focuses on specific manifestations of populism in Central Europe, outlining selected historical, cultural, and social determinants that influence both the current form and the process of establishment of populism into the national political systems of selected post-communist states, namely the Republic of Poland, the Slovak Republic, and the Czech Republic.

For the processing of the theoretical part of the thesis, the methods of expert heuristic, comparison, and compilation from the selected professional literature and other sources based on which the author tries to define the researched phenomenon and outline the relevant issues.

The same methods were applied to the practical part of the work, in which the author focuses on analyzing the historical-cultural context of the political space in the researched countries, furthermore, on the characteristic forms of populism in each political system are outlined.

Keywords: populism, populist style, populist rhetoric, national identity, Republic of Poland, Slovak Republic, Czech Republic

OBSAH

1	ÚVOD.....	9
2	METODIKA ZPRACOVÁNÍ.....	11
3	TEORETICKÁ ČÁST.....	13
3.1	Populismus jako obtížně definovatelný fenomén	13
3.2	Historický kontext populismu	15
3.2.1	Populismus v časech starověku.....	15
3.2.2	Renesance populismu	17
3.2.3	Odkaz Lidové strany v americké politice	19
4	PRVNÍ KONCEPCE ZNOVUVZKŘÍŠENÉHO FENOMÉNU.....	23
5	ROZVOJ POPULISMU PO 2. SVĚTOVÉ VÁLCE	25
5.1	Jižní Amerika jako vzor etablování populismu.....	25
5.1.1	Jihoamerický populismus jako předobraz základních populistických principů	26
5.1.2	Fáze vývoje populismu	27
6	POPULISMUS JAKO CELOSVĚTOVÝ FENOMÉN POSTMODERNÍ DOBY. 30	
6.1	Populismus na počátku 21. století.....	31
7	DEFINICE POPULISMU	33
8	TŘI ZÁKLADNÍ PILÍŘE POPULISMU	35
8.1	Populismus jako způsob myšlení a politická ideologie.....	37
8.1.1	Faktory populismu dle Laclaua.....	37
8.2	Populismus jako politická ideologie	40
8.3	Populismus jako politická strategie.....	43
8.4	Populismus jako politický styl	45
8.4.1	Populistická bulvarizace politiky	48
9	TŘI ZÁKLADNÍ SLOŽKY POPULISTICKÉ DOKTRÍNY	52
9.1	Lid.....	52
9.1.1	Konceptuální vymezení lidu	53

9.1.2	Populismus v hranicích heartlandu	55
9.1.3	Prvky přímé demokracie jako cesta k znovuoobnově heartlandu	57
10	ZLÉ ELITY	59
10.1	Typologie elit	60
10.1.1	Domácí elity	60
10.1.2	Vyloučené skupiny jako nepřítel lidu	61
10.1.3	Zahraniční elity	62
10.2	Italská škola elitismu a pozice populistů	63
10.3	Vláda elit jako nevyhnutelná skutečnost	64
11	CHARISMATICKÝ LÍDR	66
12	PRAKTICKÁ ČÁST	68
13	POPULISMUS V PROSTROU STŘEDNÍ EVROPY	68
13.1	Polská republika	69
13.1.1	Historické vzestupy a pády jako zdroj národní identity	69
13.1.2	Náhled do polské minulosti	69
13.1.3	Počátky polského populismu	73
13.1.4	Postkomunistická transformace	73
13.2	Slovenská republika	79
13.2.1	Náhled do slovenské minulosti	79
13.2.2	Sbližování českého a slovenského národu	81
13.2.3	Samostatná Slovenská republika	82
13.2.4	Současná podoba slovenské politické scény	85
13.2.5	POPPA	87
13.3	Česká republika	88
13.3.1	Náhled do české minulosti	88
13.3.2	Postkomunistický vývoj	91
13.3.3	Rozpad hegemonie tradičních stran	93
13.3.4	POPPA	93

14	ZÁVĚR.....	95
15	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	96

1 ÚVOD

Populismus představuje zcela zásadní fenomén, který navzdory své obtížné konceptuální uchopitelnosti klíčovým způsobem ovlivnil jak samotné směřování politických systémů naprosté většiny států světa, tak i způsob, jakým je politika vnímána občany i samotnými politiky. Ačkoliv kořeny tohoto pojmu můžeme nalézt již v dobách středověku a určité podoby populismu pronikaly do politického života některých zemí již v čase formování prvních občanských států, intenzita a vše prostupující dosah, který tento fenomén charakterizuje v několika posledních dekadách, je zcela bezprecedentní. Přestože je populismus neustále skloňován ve všech úrovních veřejné diskuse, jasné teoretické ukotvení tohoto pojmu je velmi obtížné a v rámci akademických kruhů neexistuje shoda na jeho jednotné koncepci. Tato nesmírná konceptuální roztržitost pramení bezpochyby z řady proměnných od nemožnosti vysledovat přímku kontinuálního vývoje populismu, pramenící především ze signifikantního vlivu kulturně historického kontextu v jednotlivých státech, až po neshody jednotlivých autorů v základních otázkách vnímání tohoto fenoménu. Z nich pramení neschopnost formulovat jasnou teoretickou základnu pojmu. Tato nejednoznačnost populismu poskytuje velký prostor jak pro snahy o konkretizaci konceptuálního vymezení, tak pro bližší zkoumání jednotlivých segmentů této komplexní problematiky. Nutno říci, že právě druhý zmíněný směr výzkumu je v posledních letech většinou odborníků vnímán jako reálnější cesta k poznání a pochopení populismu, neboť snahy o sjednocení vymezení pojmu, který v sobě skrývá téměř neomezený počet proměnných, zároveň v dnešní postmoderní době podléhá neustálému formování vlivem nepřetržitého přetváření sociální reality i rozvojem nových technologických prostředků, nejsou snadno proveditelné.

Předkládaná diplomová práce, jak již název napovídá, je věnována soudobé podobě populismu v regionu střední Evropy, na který bude nahlédnuto skrze tři státy, a to Polsko, Českou republiku a Slovenskou republiku, což jsou bezesporu státy, které kromě podobné geografické polohy spojuje řada společných proměnných. Přesto každá z těchto zemí zaznamenala velmi specifický historickokulturní vývoj, který zásadním způsobem ovlivnil formování identity každé z nich. Diplomová práce je koncipována jako komparativní analýza, v jejímž rámci se autorka pokusí na základě vybraných aspektů zhodnotit specifika prolínání populismu do tradičních stranických systémů států s ohledem na širší historický, sociální a ekonomický kontext.

Jak již bylo řečeno výše, populismus je velmi obsáhlý fenomén, který ovlivňuje mnoho kauzálně spjatých aspektů, proto tato diplomová práce nemůže reflektovat všechna hlediska dané problematiky, stejně jako nemůže obsáhnout komplexní výčet úvah dlouhé řady autorů, kteří se populismu ve svých pracích věnují. Cílem první části diplomové práce je předložit souhrnný náhled na danou problematiku skrze nastínění historického vývoje pojmu, vymezení klíčových formativních momentů a v neposlední řadě několika charakteristických aspektů, které tvoří nejasný definiční rámec populismu. Druhá část práce se zaměřuje na konkrétní podobu fenoménu v rámci vybraných střeoevropských států, kdy se autorka pokusí zasadit poznatky z první teoretické části práce do konkrétních příkladů politického populismu. Na základě získaných poznatků si práce dále klade za cíl vytvoření komparativní analýzy forem populismu ve zkoumaných státech s ohledem na specifika historického, sociálního a kulturního vývoje daných společností a z nich plynoucího vlivu národní identity na reálnou podobu politického prostředí země.

2 METODIKA ZPRACOVÁNÍ

Tato diplomová práce byla zpracována na základě metod, jimiž jsou odborná heuristika, kompilace a komparace vybraných literárních zdrojů. Metoda odborné heuristiky byla autorkou práce využita k získání hlubšího vhledu do dané problematiky, k získání dílčích poznatků, na základě kterých byly následně vymezeny oblasti, jimž se bude práce blíže věnovat. Pomocí této metody byly v práci vymezeny základní pojmy spojené s populismem, které se autorka následně snažila vymežit v širším kontextu. Díky tomu práce získala výchozí rámec pro nazírání na danou problematiku. Dále se práce skrze tuto metodu snaží zachytit klíčové momenty vývoje populismu, a to jednak jako pojmu v kontextu starověkého Říma, jednak jako samotného politického jevu, který se na scénu v pozměněné podobě opět vrátil až o mnoho století později. Obdobně byla metoda využita také v praktické části práce, kde se autorka skrze stručnou rekonstrukci významných dějinných milníků pokusila o sumární nastínění širšího historicko-kulturního kontextu vybraných států v souvislosti s etablováním populismu do stranických systémů těchto zemí. Metoda komparace sloužila autorce v teoretické i praktické části práce k seznámení se s různými úhly pohledu daných odborníků – autorů vybrané literatury. Na jejich základě se následně pokusila o analýzu a poté o vymezení dané problematiky. Jako další metodu pro sepsání této práce autorka využila kompilaci, jež byla uplatněna především v první, teoretické části práce, v níž byla autorka pro velkou šíři a konceptuální nejednotnost zkoumaného fenoménu nucena vymežit populismus pouze skrze několik vybraných ukazatelů.

Diplomová práce je rozdělena do dvou základních částí – části teoretické, která je dále strukturována v rámci jednotlivých kapitol do tří hlavních oblastí, jež se věnují vymezení širšího historického kontextu vývoje pojmu, nastínění konceptuálního pojetí populismu skrze různé pohledy na daný jev a nakonec nastínění základních prvků populistické doktríny. Druhá praktická část práce je také rozdělena do tří částí, přičemž každá z nich se věnuje jednomu z analyzovaných států – tedy Polské republice, Slovenské republice a České republice.

Teoretická část práce je v první části věnována základnímu nastínění populismu a zdůraznění komplexnosti a problematické teoretické uchopitelnosti pojmu. V následujících kapitolách si práce klade za cíl nastínění historických kořenů pojmu a dále zachycení novověkého vývoje fenoménu od pomyslné renesance populismu skrze agrární populistické apely v prostředí USA a Ruska přes nastínění specifického etablování populismu v prostoru Jižní Ameriky, který se autorka rozhodla blíže vymežit

jakožto pomyslný předobraz dílčích, obecně platných vývojových fází populismu, které v sobě odrážejí mnohé signifikantní aspekty jevu, až po stručné nastínění soudobé situace. Další kapitoly teoretické části práce reflektují na základě analýzy vybraných literárních zdrojů čtyři základní způsoby vnímání populismu, a to pojetí populismu jako způsobu myšlení, jako politické ideologie, jako strategie a jako specifického politického stylu. Závěrečná část je věnována snaze o bližší vymezení populistické doktríny skrze charakteristické aktéry, kteří tvoří teoretický základ pro vytváření dílčích populistických narativů.

Druhá, praktická část práce je věnována analýze širšího historického kontextu jednotlivých států a následnému nastínění vývoje a případného etablování populismu v rámci národních politik těchto států. Práce si zde neklade za cíl předložit co nejaktuálnější obraz míry a podoby populismu v dané zemi, je koncipována spíše jako náhled do rozličných proměnných, které formovaly etablování populismu v těchto postkomunistických státech v období od pádu komunismu až po současnost. Přitom k vymezení proměny politické scény daných států autorka vycházela z příkladů vybraných politických subjektů, které naplňují alespoň některá kritéria populismu a současně jsou pro podobu tohoto fenoménu v daném státě charakteristické. K výběru relevantních politických subjektů autorka kromě literárních zdrojů a odborných článků využila také dostupná data z Expertního průzkumu populismu a politických stran 2018 (POPPA). V době tvorby této práce probíhá sběr aktuálních dat, která bohužel nejsou v současné době ještě k dispozici, proto je autorka nucena vycházet ze starších dostupných údajů.

3 TEORETICKÁ ČÁST

3.1 Populismus jako obtížně definovatelný fenomén

Pojem populismus je v současné době velmi často skloňován v nejrůznějších konotacích, označováním samotných politických aktérů za populisty počínaje a klasifikováním přijatých rozhodnutí za populistická konče. Obecně můžeme říci, že se jedná o velmi nadužívaný pojem, jehož časté užívání bez ohledu na jasné konceptuální vymezení dále umocňuje nejednoznačnost tohoto fenoménu. Ačkoliv kořeny pojmu populismus sahají velmi hluboko do minulosti a dnešní stav tohoto politiku silně prostupujícího trendu z historických determinantů nepochybně do značné míry vychází, jeho dnešní podoba má s dřívějšími definicemi jen velmi málo společného. Jelikož tento pojem neprošel kontinuálním vývojem, nelze na vývoj tohoto konceptu nahlížet jednotnou optikou.

V rámci evropského prostoru můžeme v posledních letech pozorovat celoevropský trend, který vytváří pro expanzi vlivu populismu v jeho rozmanitých podobách ideální podmínky, a to deziluzi z mainstreamové politiky. Tento odklon od tradičních politických stran a jejich konsolidovaných stranických aparátů je patrný jak na výsledcích voleb v jednotlivých evropských státech, tak i v rámci měnící se struktury Evropského parlamentu, kde můžeme pozorovat narušení tradičního triumviátu mezi socialistickými a liberálními politickými stranami a lidovci, kteří společně tvořili poměrně stabilní establishment celou řadu let. Právě nadnárodní instituce Evropského parlamentu představuje poměrně vhodnou platformu pro sledování řady politických fenoménů a aktuálních trendů, k nimž populistický apel v různých podobách nepochybně patří, a to díky specifické struktuře stranické politiky, která spojuje jednotlivé národní politické strany skrze ideologické směřování v rámci politických frakcí. Přestože v posledních dekádách pozorujeme obecně výrazný nárůst podpory pro ekologicky smýšlející politické strany na straně jedné a širokospektrální populistické strany a hnutí na straně druhé, což může působit do jisté míry protichůdně, představují obě tyto tendence příklon evropských voličů k post materiálním hodnotám. Ty jsou pro dnešní společnost, kterou pro její těžko uchopitelný rámec označil významný sociolog Zygmunt Bauman jako tekutou modernitu, signifikantní. Právě velké hodnotové rozptýlení společnosti, vede v konečném důsledku neodvratně k formování skupin voličů, u nichž roste nespokojenost s vládnoucími politickými elitami, které nejsou schopné dostatečně reflektovat témata, která jsou pro tyto voliče důležitá.

Populismus představuje nesmírně rozmanitý soubor tendencí a projevů, které, jak již bylo zmíněno výše, je velmi obtížné konceptuálně uchopit a pravděpodobně právě proto se jedná o jev, který prostupuje celou politickou sférou a žádnému tradičnímu ideologickému uskupení se tak nedaří populismu zcela odolávat. Můžeme říci, že v současné době se populismus v rozličných formách prosadil ve všech etablovaných ideologických uskupeních na celoevropské i národní úrovni. Samotné podoby zkoumaného jevu v jednotlivých politických frakcích nabývají rozmanité podoby, jelikož populismus často lavíruje na pomezí politické identity a politického stylu, kdy se ideologicky odlišně koncipované politické strany uchylují k využívání různých populistických nástrojů k zefektivnění svého politického apelu na voliče.

I přes značnou definiční vágnost, která je s populismem neodmyslitelně spjatá a na jejímž základě se můžeme někdy setkat s pochybnostmi o významu jeho zkoumání či užitečnosti tohoto pojmu pro politickou analýzu (Francisco Panizza), jedná se nepochybně o významný aspekt politické reality, skrze který lze vnímat současnou podobu politiky v širších sociokulturních konotacích, které odrážejí řadu historických specifik vývoje jednotlivých společností. Význam historického kontextu vývoje populismu naznačuje, že se jeho nejdůležitější formativní faktor nachází právě v národních politických systémech. Právě ty v sobě do značné míry zrcadlí specifickou kolektivní identitu jednotlivých národů.

Jednotlivé populistické apely v rámci národních politických systémů jsou vymezovány rozličnými silami, které se zásadním způsobem etablovaly v období od 2. světové války, ovšem do podoby dílčích politických narativů se často promítají vlivy dalece přesahující dobu 20. století. Můžeme tedy říci, že základy apelů, na nichž dnes populisté koncipují svou rétoriku, mají často původ v minulosti, ke které se také s velkou oblibou odkazují. Na základě toho se dnes řada odborníků odpoutala od snahy o vytvoření zjednodušujícího konceptu populismu, ale naopak upozorňuje na zásadní význam rozmanitosti, která je jedním z nejpříležavějších charakteristik celého zkoumaného fenoménu. Tyto rozdílnosti je proto důležité nepřehlížet, naopak vnímat specifika historicko-kulturních kořenů jednotlivých národních států, skrze které můžeme dojít k hlubšímu pochopení i samotného populismu.

V rámci evropského prostoru můžeme zmínit, že vliv populismu pozorujeme dnes i v tradičně nejsilnějších frakcích Evropského parlamentu, v nichž se jednotlivé národní strany sdružují na základě ideologické blízkosti. Populismus v jednotlivých frakcích získává specifickou podobu, která opět vychází z vnitřních okolností, které historicky determinovaly jednotlivé frakce, a to již na nižší úrovni národních stranických systémů.

3.2 Historický kontext populismu

3.2.1 Populismus v časech starověku

Samotný pojem populismus vychází ze dvou latinských slov, a to slov *populus* a *demos*, přičemž první pojem označuje lid a druhé slovo vládu. Tuto složeninu slov tedy můžeme překládat jako vláda lidu, což je i v dnešním pojetí nejvyšším ideálem pro všechny populisty, jelikož právě požadavek na omezení moci vládnoucích elit a vložení rozhodovacích pravomocí do rukou lidu prostřednictvím zavádění prvků přímé demokracie představují jednoznačně jedny z hlavních apelů, k nimž se populisté hlásí. Dlužno říct, že pojem populismus v době svého vzniku, tedy v prostředí antického Říma, v sobě neobsahoval žádné pejorativní zbarvení, které se k označení populisty dnes velmi často váže. Zatímco dnes je populismus obvykle nahlížen jako politický jev, který vede k určité devalvací politiky skrze cílenou zkratkovitost, schematizaci a zjednodušování reality, v původním slova smyslu vyjadřuje tento pojem naopak širokou, veřejností žádanou představu politické reality, která by měla napomáhat k ustanovení žádoucích společenských pořádků. Negativní konotace se k pojmu začaly přidružovat po staletích jeho figurování ve veřejném prostoru, kdy prošla samotná podstata pojmu mnohými proměnami.¹

K samotným počátkům zkoumaného pojmu se váží tzv. populárové, kteří představovali v antickém Římě politickou skupinu prosazující zájmy lidu (tzv. plebejů), jehož potřebám politická reprezentace, která spočívala výhradně v rukou urozených patricijů, věnovala minimální pozornost. Politická frakce populistů tak zformovala přirozenou opozici vůči tzv. optimátům, kteří reprezentovali minoritní skupinu urozených patricijů, jež skrze římský senát neomezeně ovládala veřejný život antického Říma. Působení populárů, kteří se snažili o zlepšení postavení plebejů v tomto nerovném a již ze své podstaty silně elitářském systému, bylo realizováno skrze plebejské magistratury, jejichž nejvýznamnějším reprezentantem byl úřad tribuna lidu. Právě z řad magistratur se následně vybírali samotní představitelé populárů, jejichž frakce ve svém politickém působení dále vycházela z požadavků lidových shromáždění.²

---

¹ MUNRO, A. Populism. In: *Britannica.com* [online]. 15. 3. 2013 [cit. 2023-03-04]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/populism>

² MILLAR, F. *Popular Politics at Rome in the Late Republic. Leaders and Masses in the Roman World: Studies in Honor of Zvi Yavetz*. Edited by I. Malkin and Z. W. Rubinsohn. Leiden. E.J. Brill, 1995.

V řadách populistů vyniklo několik významných politických osobností té doby, které stály za mnoha reformami vedoucími k postupným změnám nejen z hlediska postavení plebejského lidu, ale také z hlediska sociálně ekonomického prostředí antického Říma. Počátky uskupení populárů bývají odvozovány od již zmíněného úřadu tribuna lidu, přičemž v tomto období nejvýrazněji vystupují jména bratrů Gracchů, kterým se podařilo prosadit komplexní pozemkovou reformu, jež reagovala na neúnosné zvětšování společenských rozdílů, k němuž docházelo v době klidu po ukončení punských válek. K rozevírání společenských nůžek paradoxně vedlo dynamické rozšiřování říše, kdy expanze do vzdálených kolonií umožnila Římu snadný přístup k levným surovinám. Na základě toho začaly vznikat velkostatky, což následně vyústilo v krach celé řady drobných rolníků, jejichž majetek houfně skupovali solventní patricijové.³

Tuto dlouhodobě neúnosnou situaci částečně řešila Tiberiova pozemková reforma, která nese jméno po starším z bratrů Gracchů. Ta ustanovila tzv. pozemkové maximum, které představovalo maximální rozlohu zemědělské půdy, jež může být vlastněna jedním člověkem (500 jiter) či rodinou (1000 jiter). Zemědělská půda, která na základě této reformy propadla státu, byla následně přerozdělena mezi plebejce a zčásti sloužila také jako odměna vojenským veteránům, jež bylo v období míru obtížné integrovat do společnosti. Toto majetkové přerozdělení vedlo dle očekávání k velké nevoli na straně patricijů, jejichž nespokojenost následně vyústila až v zavraždění iniciátora reformy – tribuna Graccha.⁴

Na odkaz zavražděného tribuna navázal po několika letech jeho mladší bratr Gaius Gracch, který se stal dalším vrcholovým politikem z řad populárů, jenž přinesl římskému plebiscitu řadu pozitivních změn. Gaius Gracchus navázal na bratrovu pozemkovou reformu, kterou rozšířil o další redistribuci půdy, ale také přerozdělování obilí, na jehož množství byl podobně jako v případě půdy stanoven cenový limit, a řadu dalších opatření pro lid. Usiloval například o změny ve využívání práce otroků, kteří měli dle tribuna uvolnit některé pracovní pozice římským plebejcům, či vznášel spolu s celým hnutím populárů požadavky na zakládání nových kolonií a snadnější dostupnost římského občanství i pro občany loajálních koloniálních území. Tyto reformy se logicky opět setkaly s vlnou odporu ze strany patricijů, reprezentovaných v politickém prostředí frakcí optimátů, která

---

³ MILLAR, F. *Popular Politics at Rome in the Late Republic. Leaders and Masses in the Roman World: Studies in Honor of Zvi Yavetz.* Edited by I. Malkin and Z. W. Rubensohn. Leiden. E.J. Brill, 1995.

⁴ MILLAR, F. *Popular Politics at Rome in the Late Republic. Leaders and Masses in the Roman World: Studies in Honor of Zvi Yavetz.* Edited by I. Malkin and Z. W. Rubensohn. Leiden. E.J. Brill, 1995.

eskalovala v další násilné odstranění tribuna. Můžeme nepochybně říct, že se bratrům Gracchům podařilo nejen prosadit řadu inovativních reforem a tak obecně zdůraznit roli římských plebejů v politickém prostředí, ale také definovat další směřování celého hnutí populárů. Na odkaz těchto politiků v rámci populární frakce navázala řada politických osobností, můžeme zde uvést například Julia Ceasara, v jehož případě se ovšem populistický apel zužuje spíše do podoby politického stylu.⁵

3.2.2 Renesance populismu

Postupným úpadkem antického Říma, předznamenávajícím nástup nové historické epochy, která nejen odklonila politické směřování světa, který měl se svou předešlou starověkou podobou již pramálo společného, ale současně došlo také k utlumení významu populismu. Ten neměl v nových feudálních pořádcích mnoho prostoru. Pojem populismus se na scénu začal opět vracet až ve druhé polovině 19. století, kdy se tento fenomén významně prosadil ve dvou státech, u nichž bychom jen velmi obtížně hledali společné vývojové determinanty, a to ve Spojených státech amerických a v carském Rusku.

3.2.2.1 Spojené státy americké a rozvoj agrárního populismu

Populistické myšlenky v době 60. a 70. let 19. století začaly silně rezonovat na území Spojených států amerických, kde se jev začal šířit především ve venkovských oblastech a své pomyslné centrum našel na americkém jihozápadě, kde nespokojenost drobných farmářů s vládou reprezentovanou vzdáleným Kongresem, která jejich potřebám nevěnovala dostatečnou pozornost, stále více gradovala. Dlužno říci, že se nejednalo o první nastolení populistických témat na území USA, již v roce 1850 zde totiž vzniklo pravicové politické hnutí s názvem The know nothings, které vycházelo z nativistických myšlenek, jež podněcovaly americký lid k nenávisti vůči menšinám, reprezentovaným především imigranty a minoritními katolíky. Ekonomicky zaměřený levicový populismus se však v tomto období ukázal být efektivnější, jelikož zhoršující se životní podmínky amerických rolníků následně vedly k postupné radikalizaci této početné skupiny občanů, z jejíhož středu stále častěji vycházely požadavky na vznik nové politické strany, která by se stala oficiálním zástupcem nejen rolníků, ale i celé koncepce rurálního životního stylu. Tato strana měla dle jejích přívrženců nabourat etablovanou bipolaritu demokratů a republikánů, jelikož ani jedna z těchto velkých tradičních stran

---

⁵ MILLAR, F. Popular Politics at Rome in the Late Republic. Leaders and Masses in the Roman World: Studies in Honor of Zvi Yavetz. Edited by I. Malkin and Z. W. Rubinsohn. Leiden. E.J. Brill, 1995.

nedokázala adekvátně reflektovat otázky, jež byly pro venkovskou populaci, která přitom představovala stěžejní složku amerického hospodářství, zásadní. Tyto myšlenky se rychle šířily a základna jejich podporovatelů se neustále zvětšovala, což následně vedlo k vyšší míře jejich organizace, jež se projevila zformováním farmářských spolků, z nichž se významněji vyprofilovaly Aliance farmářů.^{6,7}

Výsadní pozici mezi nimi měla především jižanská Aliance, které se dařilo významně rozšiřovat základnu svých stoupců až do té míry, že v sobě postupně začala slučovat řadu dalších spolků. Toto uskupení, které následně změnilo svůj název na Velkou státní alianci, vytvořilo komplexní program svých požadavků, který se jeho zástupcům podařilo odprezentovat v Kongresu. Ten o programu následně dokonce hlasoval. V tomto hlasování ovšem farmářský program neschválil a požadavky nevyslyšel, což přineslo velké zklamání, které farmáře vedlo k přehodnocení způsobů svého politického apelu. V rámci boje za své ideály roku 1890 založili politickou organizaci, která nesla příznačný název Lidová strana a vycházela z ambice nabourat rovnováhu mezi dvěma dominantními stranami, které držely ve svých rukou veškerou politickou moc. Toto politické uskupení nevrátilo do politické hry jen populistické prolidové myšlenky a požadavky, ale i samotný pojem populista, jelikož právě toto označení mezi sebou členové Lidové strany hrdě používali.⁸

Lidová strana zůstávala vesměs věrná svým kořenům, jelikož v mnohém navazovala na původní programové požadavky Aliance farmářů. Mezi základní apely patřil požadavek osmihodinové pracovní doby, zavedení progresivního zdanění příjmů či zestátnění některých prvků infrastruktury, především pak soukromých železnic, telefonních a telegrafických sítí. Program lidové strany požadoval komplexnější revizi amerického hospodářského systému, mezi jeho další body patřila například vyšší státní regulace měnové politiky nebo otázka krytí peněz státními rezervami. Ve zmiňovaném programu můžeme nalézt také lehké prvky antiimigrační rétoriky, kdy členové strany vyjadřovali nesouhlas s neomezenou možností vstupu zahraničních investorů do americké ekonomiky a jejich soukromým vlastněním částí zmiňované infrastruktury, jelikož jejich působení ve výsledku znevýhodňuje dle populistů americké pracující. Dlužno říci, že tyto antiimigrační postoje, které jsou pro dnešní populistickou rétoriku

---

⁶ KUBÁT, M., MEJSTRÍK, M., KOCIAN, J. *Populismus v časech krize*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3439-5.

⁷ TINDALL, G. B., SHI, D. E. *Dějiny Spojených států amerických*. 5., dopl. vyd. Praha: NLN, 2008. ISBN 978-80-7106-588-3.

⁸ TINDALL, G. B., SHI, D. E. *Dějiny Spojených států amerických*. 5., dopl. vyd. Praha: NLN, 2008. ISBN 978-80-7106-588-3.

jedním z častých námětů, byly v programu Lidové strany ukryty v hávu pragmatických ekonomických pohnutek. To, že Lidovou stranu můžeme považovat v mnoha ohledech za právoplatného předchůdce dnešního populismu, dokládá i rétorika, na níž byl samotný politický apel strany vystavěn. Jednalo se totiž opět o způsob prezentace, s nímž se běžně setkáváme i u dnešních forem populismu, a to rétoriku strachu, která se snažila vnášet do veřejného prostoru katastrofické představy společnosti, která stojí nad propastí.⁹

Ačkoliv se kandidátům strany v 90. letech 19. století poměrně dařilo a v řadě jižanských států se prosadili v rámci zákonodárných sborů, v několika případech dokonce získali nadvládu v celých zastupitelských orgánech a někteří zástupci uspěli i na federální úrovni. Přesto se Lidové straně původní ambice naplnit nepodařilo, jelikož nedošlo k významné transformaci politického prostředí, takže veřejný prostor dále ovládala témata vznášená demokraty a republikány. To se jasně projevilo v rámci prezidentských voleb, kdy se kandidátovi Lidové strany Jamesi Weaverovi nepodařilo výrazněji proniknout do amerického dvoustranného systému, a velkého ohlasu se nedostalo ani populistickým poslancům a senátorům v rámci Kongresu. V dalších volbách se proto zástupci Lidové strany rozhodli raději přiklonit ke kandidátovi Demokratické strany, jejíž socialističtější orientovaný program byl ideálům populistů v mnohých ohledech blízký. Ani toto spojení ovšem nepřineslo kýžený výsledek, jelikož populisty podporovaný kandidát ve volbách neuspěl a celá Lidová strana se začala postupně vnitřně štěpit a rozpadat, což vyústilo v roce 1909 až v její zánik.¹⁰

3.2.3 Odkaz Lidové strany v americké politice

Přestože první populistická politická strana ve Spojených státech amerických nedosáhla naplnění svých požadavků a doba jejího aktivního působení byla poměrně krátká, prvky její politiky z veřejného prostoru USA jejím rozpadem nevytizely. Právě naopak se k populistickému stylu v následujících letech uchylovala řada politických subjektů, jednalo se však spíše o jednotlivé politiky, kteří se snažili populistickou rétorikou ostře vymezovat v rámci určitých témat, jež se v průběhu času zcela oprostila od svých agrárních kořenů. Od původních ideálů zlepšení životních podmínek amerických farmářů a rolníků se těžiště populistického apelu postupně přeneslo především v kritiku cizích prvků, reprezentovaných často velkými korporacemi. Nutno

---

⁹ TINDALL, G. B., SHI, D. E. *Dějiny Spojených států amerických*. 5., dopl. vyd. Praha: NLN, 2008. ISBN 978-80-7106-588-3.

¹⁰ HISTORY.COM EDITORS. Populism in the United States: Timeline. In: *History.com* [online]. 14. 12. 2021 [cit. 2023-02-07]. Dostupné z: <https://www.history.com/topics/us-politics/populism-united-states-timeline>

ovšem říci, že témata těchto pozdějších populistů se často pohybovala na hraně, někdy i daleko za hranou rasismu a xenofobie.¹¹

Na příkladu amerického populismu prvních desetiletí 20. století můžeme mimo jiné pozorovat vzestup významu dalšího prvku, který je stěžejní i pro soudobé formy populistické politiky, a to moderních technologií, které v popisovaném období představoval rozhlas. Pravým průkopníkem využívání rozhlasu k politické mobilizaci občanů byl populistický guvernér a senátor Huey Long, který se vyprofiloval jako neochvějný bojovník proti korporacím a jemuž se podařilo dosáhnout velké koncentrace politické moci za pomoci rozhlasové stanice a novin, jejichž majitelem byl. Rozhlas jako specifický nástroj amerického populismu vycházel především ze svého potenciálu masově ovlivňovat veřejné mínění. Trochu bizarní příklad využití tohoto média v rámci politické komunikace může představovat skupina tzv. rozhlasových evangelistů, což byli skutečně křesťanští duchovní, kteří vystupovali touto cestou velmi radikálně proti socialismu a komunismu, přičemž hlavním terčem jejich kritiky byl program poválečné obnovy New Deal reprezentovaný demokratickým prezidentem Franklinem D. Rooseveltem. Rétorika této skupiny byla velmi ostrá a v mnoha případech lze hovořit o neskrývaném antisemitismu a sympatizování s nacismem.¹²

V průběhu následujících desetiletí se díky dynamickému technologickému pokroku, který přinesl mimo jiné mnoho nových telekomunikačních prostředků, řada nástrojů, které politici využívají k oslovování potenciální voličů, značně rozrostla. Napříč tímto dlouhým obdobím až do dnešních dnů však zůstává pravdou, že populističtí politici v efektivním využívání různých forem těchto nástrojů vynikají a díky svému specifickému populistickému stylu dokáží díky těmto nástrojům oslovovat své voliče.

3.2.3.1 Vzestup populismu v Rusku

Druhým prostorem, ve kterém došlo ke zformování populistických politických snah na základě agrárního apelu, vytvořeného stejně jako v případě Spojených států amerických narativem vykořisťované rolnické třídy, která – ačkoliv tvoří stěžejní pilíř celého státu – trpí opomíjením svých zájmů a potřeb ze strany vládnoucích elit, bylo carské Rusko druhé poloviny 19. století. Dlužno říci, že životní podmínky naprosté většiny tehdejších Rusů byly skutečně tristní, jelikož na území státu panoval v té době de

---

¹¹ TINDALL, G. B., SHI, D. E. *Dějiny Spojených států amerických*. 5., dopl. vyd. Praha: NLN, 2008. ISBN 978-80-7106-588-3.

¹² HISTORY.COM EDITORS. Populism in the United States: Timeline. In: *History.com* [online]. 14. 12. 2021 [cit. 2023-02-07]. Dostupné z: <https://www.history.com/topics/us-politics/populism-united-states-timeline>

facto tvrdý feudalismus a téměř 90 % obyvatel dominantně agrární země bylo svázáno rigidním nevolnickým systémem. Právě v podhoubí těchto skutečností došlo v 60. letech 19. století ke zformování hnutí tzv. narodníků, jejichž aktivitu můžeme na území carského Ruska sledovat do pozdních 70. let téhož století. Měli bychom zde zmínit, že samotná realizace politického působení byla v případě absolutistického zřízení, v němž byla všudypřítomná cenzura, jež reálně neumožňovala vznik a následné etablování de facto žádné formy politické společnosti, což je mimo jiné historický determinant, jehož důsledky můžeme v případě Ruské federace pozorovat dodnes, značně odlišná od dříve zmíněných amerických populistů.¹³

Skupina narodníků nebyla nikdy politickým hnutím v pravém slova smyslu, ve skutečnosti šlo spíše o volně sdruženou skupinu ruských intelektuálů, silně ovlivněných myšlenkami socialismu, kteří nacházeli pevný základ svých ideálů v tezí Karla Marxe. Narodníci vycházeli z myšlenky, že soudobá podoba carského absolutismu cíleně diskriminuje zájmy chudých rolníků, v nichž spatřovali vzhledem k jejich početnosti a reálné hospodářské síle, která se ovšem neodrážela ani v ekonomickém, ani ve společenském v postavení těchto obyvatel, velký potenciál pro změnu stávajícího společenského zřízení carského Ruska. Rolníci ovšem jakožto nositelé možné změny celospolečenského uspořádání nejen neměli žádnou politickou sílu, ale chyběla jim také invence k požadovanému vznesení politického apelu, jelikož ruští agráři nepředstavovali nijak organizovanou skupinu.¹⁴

Jak bylo výše zmíněno, narodníci do značné míry vycházeli z myšlenek komunistického ideologa Marxe, které v mnohém odrážely jejich sociální vize, avšak v mnohém nerefletovaly realie tehdejšího Ruska. Problematickou částí Marxova díla bylo především zaměření na průmyslový proletariát, který byl v převážně agrárním Rusku 19. století zastoupen jen okrajově, proto se narodníci uchýlili k poměrně svéráznému výkladu, ve kterém stály ve středu zájmu agrární ideály. Z toho důvodu vytvořili představitelé neoficiálního hnutí vlastní pozměněnou vizi diktatury agrárního proletariátu. Značnou transformací prošla v rukou narodníků i Marxova doktrína historické dialektiky, ze které byla vypuštěna etapa kapitalismu, která byla dle stoupenců

---

¹³ KUBÁT, M., MEJSTRÍK, M., KOCIAN, J. *Populismus v časech krize*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3439-5.

¹⁴ KUBÁT, M., MEJSTRÍK, M., KOCIAN, J. *Populismus v časech krize*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3439-5.

hnutí zbytečná. Dle této představy by měla společnost přejít z fáze komunismu rovnou do fáze socialismu.¹⁵

K naplnění svých vizí narodníci nezbytně potřebovali aktivovat samotné rolníky, proto se intelektuálové tohoto hnutí vydávali přímo na venkov, nezřídka v přestrojení za rolníky, a zde se snažili šířit své myšlenky a burcovat lid k občanské neposlušnosti. Takováto činnost ovšem v carském Rusku nemohla zůstat dlouho bez povšimnutí, došlo tak k hromadnému zatýkání a následným politickým procesům, což v konečném důsledku vedlo jen k další radikalizaci programu organizace. Ta byla ovšem nejpatrnější v projevech politické aktivity, které byly často i dnešní optikou za hranou zákona. Radikalizace metod organizace eskalovala často až v projevy politického násilí, za jehož vrchol můžeme považovat úspěšný atentát na cara Alexandra II, kterým narodníci plně dostáli označení teroristické skupiny, kterou jim režim přiřkl.¹⁶

---

¹⁵ DVOŘÁKOVÁ, V., BUBEN, R., NĚMEC, J. *¡Que el pueblo mande!: levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2012. ISBN 978-80-7419-091-9.

¹⁶ DVOŘÁKOVÁ, V., BUBEN, R., NĚMEC, J. *¡Que el pueblo mande!: levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2012. ISBN 978-80-7419-091-9.

4 PRVNÍ KONCEPCE ZNOVUVZKŘÍŠENÉHO FENOMÉNU

Jako první pokusy o konceptualizování populismu, vázaného na prostředí Spojených států amerických, můžeme uvést definici Edwarda Shilse a pojetí Seymoura M. Lipseta. Zatímco první jmenovaný předkládá svou definici, v jejímž středu stojí úzká skupina ‚zlých‘ elit, která na úkor dobrého lidu kumuluje moc i materiální statky ve svých rukou, čímž si udržuje monopol na určování celospolečenských pořádků, které ještě zdůrazňují její výsadní postavení. Obyčejný lid je tak schopen naplnit nějakou konkrétní politickou akci jedině skrze vnitřní mobilizaci a následné organizování své majoritní síly. Oprávněné roztrpčení lidu z neutěšené politické situace je tak zásadním obranným mechanismem, který ve výsledku může vést k reálné změně veřejných pořádků.¹⁷

Druhý uvedený – Lipset pak naopak spatřuje samotné těžiště amerického populismu v rozhořčení agrárního lidu, který není schopen flexibilně reagovat na dynamické změny své doby, a proto setrvává ve starých pořádcích. Z těchto reálií amerického venkovského života pak vyvěrá populismus jako stěžejní jednotící prvek celé komunity, která v něm spatřuje přirozenou obranu vůči okolnímu světu, jenž se těmito reáliím neustále vzdaluje. Washingtonská liberální elita je od reality života venkovských a maloměstských sídel zcela odtržena a témata jejich obyvatel jsou na nejvyšší politické úrovni cíleně opomíjena. Z urputného lpění na starosvětských společenských pořádcích i z potřeby radikálního vymezení se vůči zavrhané liberální elitě vyvěrá radikalismus této skupiny obyvatel projevující se v politické rovině právě populismem, který obvykle ústí až do různých forem silné xenofobie, rasismu či antisemitismu, což jsou palčivá témata, s nimiž se na oko velmi demokratická společnost USA potýkala překvapivě dlouho. Tato společenská třída tedy populismus používá jako nástroj k ochraně svých ideálů, které jsou stále častěji a intenzivněji ohrožovány intervencí vnějších sil, za jejichž hlavní nositele jsou často považovány procesy globalizace a s nimi ruku v ruce jdoucí migrace.¹⁸

Ačkoliv byly oba výše nastíněné pokusy o definování populismu v kontextu dané doby a prostředí adekvátní, dynamické rozšiřování nejrůznějších forem populismu do dalších zemí přineslo značné zkomplikování celého fenoménu, takže tyto koncepce

---

¹⁷ ANSELM, M. *Populism: An Introduction (KeyIdeas)*. Oxfordshire: Routledge, 2017. ISBN 9781138287167.

¹⁸ GALSTON, W. A. The Populist Challenge to Liberal Democracy. *Journal of Democracy*. 2018, 29(2), 5–19. ISSN 1045-5736.

přestaly být obecně platné. Vývoj v průběhu 20. století rychle ukázal skutečnost, že populismus je nesmírně variabilní politický jev, který může v jednotlivých případech nabývat téměř neomezených podob, jež se v případě daných států odvíjí od ekonomických, sociálních i kulturních specifik, pro něž je významným determinantem především širší historickokulturní kontext vývoje společnosti. Právě zdánlivě nekonečná plejáda forem, jichž může populismus nabývat, s sebou nese dosud nepřekonaný problém každé definice, a to skutečnost, že každý pokus definičně vymezit tento jev je časově omezený.

5 ROZVOJ POPULISMU PO 2. SVĚTOVÉ VÁLCE

V období po 2. světové válce začal populismus v nejrůznějších formách postupně prolínat do politických systémů napříč kontinenty. Pro to vytvořila vhodné podmínky transformace politiky v jednotlivých státech, která se ukázala být v destabilizovaných poválečných časech nevyhnutelná. K plnohodnotnému etablování populismu do politického systému došlo v tomto období nejdříve a můžeme říci také nejvýrazněji v regionu Latinské Ameriky, která byla nedávnou válkou ovlivněna téměř výhradně na ekonomické rovině. Dle některých autorů můžeme o populismu v dnešním slova smyslu hovořit právě až v případě tohoto kontinentu, například významný teoretik Cas Mudde vnímá Latinskou Ameriku jako oblast s nejdelší tradicí populismu na světě. V literatuře můžeme nalézt dvojí vysvětlení, proč se právě v této lokalitě stal populismus již v raných poválečných časech neodmyslitelnou součástí politické scény, a to nejen jako politický styl, ale především jako ideologie. Někteří autoři zdůrazňují již dříve zmiňovaný sociálně historický kontext daných společností, kdy většina zemí regionu prošla poměrně dlouhým demokratickým vývojem s tradicí svobodných voleb, což ovšem reálně nevedlo k prosperitě států. Ty se dlouhodobě potýkaly s bezútěšnými socioekonomickými poměry, v jejichž rámci se pomyslné sociální nůžky neustále rozevíraly a propastná nerovnost se stala neúnosnou, což vedlo k postupné devalvaci demokratické tradice a delegitimaci svobodných voleb, jež urychlila vzestup populistických politiků, kteří zde snadno získávali masovou podporu veřejnosti. Druhá argumentace vychází z tradice širokospektrálních politických stran, jejichž program je rozkročen mezi širokým ideologickým záběrem. Tyto strany samy o sobě vytváří ideální podmínky pro vyprofilování silných, často autoritářských osobností, a jsou vlastně jejich efektivním nástrojem k získání široké podpory nezbytné k cestě k moci.¹⁹

5.1 Jižní Amerika jako vzor etablování populismu

Následující odstavce budou věnovány výše uvedenému vývoji populismu v Jižní Americe, kde můžeme pozorovat souvislé etablování tohoto fenoménu v průběhu 20. století, což nám následně umožní hlubší vhled do celé problematiky i mimo ohraničený rámec tohoto regionu. Tento souvislý vývoj lze pomyslně rozdělit do tří etap, které od sebe odděluje zorné pole vnímání jak vnitřních problémů daného regionu, tak i vnímání vlastní identity vůči okolnímu světu. Skrze tento vývoj můžeme ve

---

¹⁹ DVOŘÁKOVÁ, V., BUBEN, R., NĚMEC, J. *¡Que el pueblo mande!: levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2012. ISBN 978-80-7419-091-9.

specifických podmínkách Latinské Ameriky sledovat, jakým způsobem dochází k postupné transformaci politiky a celého veřejného života na základě historických determinantů, které se propisují do každého vývojového období signifikantním způsobem skrze nové formy populistického stylu.²⁰

5.1.1 Jihoamerický populismus jako předobraz základních populistických principů

Na úvod uvedeme několik základních rysů jihoamerického populismu, přičemž některé jsou pro tento jev v podstatě obecně platné, zatímco jiné jsou signifikantními rysy regionu Latinské Ameriky a nesou v sobě silný odkaz jejího socioekonomického a kulturního prostředí. Jako první uvedme směr působení, který je v případě jihoamerického populismu netypický. Směřuje totiž shora dolů, hovoříme zpravidla o silně autoritářských režimech, pro které je charakteristická osobnost charismatického lídra, který je hlavním symbolem celé země. Tento silný vůdce také zpravidla drží ve svých rukou všechnu exekutivní moc, čímž se jeho vláda v rámci systému stává téměř neotřesitelnou. V tomto specifickém případě je nositelem populistického apelu politický Insider, který tuto pozici obhájí před svým lidem, za jehož neohroženého bojovníka se považuje, a to navzdory tomu, že je ve skutečnosti dávno sám vládnoucí elitou. Torquato di Tella vnímá jako zásadní aspekt, kterým si výše zmínění populisté dlouhodobě udržují svou pozici i reálnou politickou moc, iluzi kontinuálně probíhající revoluce, kterou autoritářští vůdci ospravedlňují svou restriktivní formou vlády, která je obvykle populistické vizi všelidové demokracie značně vzdálena.

Ze samotné potřeby udržování tenze ve společnostech ústící v pomyslný nekonečný revoluční boj za populistické ideály vychází logicky nutnost konstruovat elity, vůči kterým se musí lid v čele se svým silným vůdcem bránit. Tyto zlé elity jsou v podstatě dvojího druhu. Buď se jedná o domácí opozici, tj. veškeré myšlenkové a ideologické směry mimo vládnoucí garnituru, nebo o zahraniční velmoci, které ohrožují ekonomickou i kulturní suverenitu státu. Mimořádnou pozici téměř odvěkého nepřítele celého regionu Latinské Ameriky zaujímají Spojené státy americké, jejichž imperialistické působení je populisty vnímáno jako stěžejní determinant historického zformování jihoamerického prostoru a současně jako hlavní původce neuspokojivé socioekonomické situace většiny států regionu. Pro všechny populisty jakožto politické insidery je stěžejní efektivní

---

²⁰ DVOŘÁKOVÁ, V., BUBEN, R., NĚMEC, J. *¡Que el pueblo mande!: levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2012. ISBN 978-80-7419-091-9.

mobilizace voličské základny, kterou zde tvoří především středostavovská třída, ze které vychází i samotná populistická elita. Ta pak formuluje vize budoucího směřování země skrze jednoznačné definování ideálních vzorů, které jsou buď vyzdvihovány, nebo naopak zavrhovány pro jejich dominantní postavení. S ohledem na charakteristiku nastíněnou v tomto odstavci se di Tella domnívá, že populismus představuje jev pevně spjatý s prostředím rozvojových či středně vyspělých států, jako typický geopolitický prostor výskytu populismu proto vnímá Asii, Afriku a již zmiňovanou Latinskou Ameriku, v jejímž rámci budeme níže charakterizovat jednotlivé vývojové vlny populismu.²¹

5.1.2 Fáze vývoje populismu

5.1.2.1 První vlna

První vlna levicového populismu, kterou můžeme datovat do období počínajícího velkou hospodářskou krizí a konče ranými 60. lety, byla definována především fenoménem tzv. americanismo, který byl vystavěn na pevných historickokulturních základech antipatií vůči Spojeným státům americkým. Negativní sentiment vůči bohatému a mocnému sousedovi se stal hlavním motivem rétoriky populistů, kterým toto vymezení se přineslo velkou všelidovou podporu. Právě tyto společenské nálady, kterých dokázali někteří politici obratně využít, umožnily v řadě jihoamerických států vzestup silných autoritářských lídrů, přičemž středobod jejich rétoriky představovala oddanost službě dobrému lidu, která byla často až teatrální. Vyzdvihování lidu bylo v tomto období koncipováno kolem internacionálního pojetí obyvatel Latinské Ameriky, kdy byly jednotlivé národy daného regionu vnímány populisty jako homogenní skupina latinskoamerického lidu. V tomto široce vymezeném pojetí lidu je inherentně zakotvena i potřeba vymezení se vůči USA, jejichž ekonomická, kulturní i politická moc byla pro jednotlivé nesrovnatelně slabší státy sousedního kontinentu příliš dominantní. Proto se národním lídrům zdála idea širokého nadnárodního společenství vhodným způsobem obranná vůči mocenskému hegemonovi na severu. Dlužno říci, že tyto postoje nebyly zcela iracionální, jelikož Spojené státy americké skutečně tradičně usilovaly o udržení minimálně ideologické nadvlády nad státy Latinské Ameriky.²²

---

²¹ DI TELLA, T. S. Populism in to the Twenty-first Century. *Government and Opposition* [online]. 1997, 32(2), 187–200 [cit. 2023-03-04]. DOI: 10.1111/j.1477-7053.1997.tb00157.x. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.1997.tb00157.x>

²² MUDDE, C., KALTWASSER, C. R. *Populism: A Very Short Introduction*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2017. ISBN 9780190234874.

Na základě této výchozí teze může skutečnost, že to často byli právě populističtí vůdci států, kteří obávaný vliv USA ve svých zemích ještě umocnili, působit paradoxně. Jedná se ovšem o logický důsledek prohloubení ekonomické nestability jednotlivých států i celého regionu, k němuž často vedly postupy redistribuční politiky, skrze které se levicoví populisté snažili napravit historické křivdy ústící v soudobou žalostnou socioekonomickou situaci. Jako původce tohoto stavu věcí označují latinskoameričtí populisté právě USA, které v minulosti definovaly podobu celého regionu skrze svou imperialistickou politiku a tím znemožnily státům plnohodnotně naplnit jejich potenciál.²³

5.1.2.2 Druhá vlna

Zatímco první fáze jihoamerického populismu, za jehož význačné představitele můžeme označit třeba prezidenty Juana D. Peróna či G. Vargase, byla vystavěna na silném narativu dobrého utlačovaného latinskoamerického lidu, který stojí v antagonistické pozici vůči všem podobám intervence ze strany USA, druhé populistické vlně dominovaly spíše ekonomické myšlenky. Tuto etapu datujeme na přelom 80. a 90. let minulého století, kdy hluboká ekonomická krize celého regionu vedla k nové vlně populistické mobilizace vůči stávajícím vládním představitelům, kteří byli označováni jako viníci nepříznivé situace. V tomto případě hovoříme často o tzv. neoliberálním populismu, který se ve své podstatě opírá právě o neoliberální ekonomické mechanismy, které měly dle populistů vést k ozdravení národních ekonomik. Představitelé této etapy jako například Carlos Menem se pokoušeli ve svých zemích aplikovat neoliberální doporučení Mezinárodního měnového fondu. U populistů této etapy se téměř vůbec nenesetáváme s rétorikou zaměřenou vůči hegemonii Spojených států amerických, tento historický rozpor ustupuje v této době do pozadí.²⁴

5.1.2.3 Třetí vlna

Poslední, třetí vlna latinskoamerického populismu vymezená politologem Casem Muddem, představuje ostrou reakci na vlnu předcházející, kdy se dle nových populistů ze stávajících vůdců stala od potřeb lidu odtržená elita, jejíž neoliberální směřování států vedlo k upevnění neuspokojivé politické reality. Z řad veřejných odpůrců stávající neoliberální politiky postupně vzešla skupina silných levicových autoritářských lídrů,

---

²³ MUDDE, C., KALTWASSER, C. R. *Populism: A Very Short Introduction*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2017. ISBN 9780190234874.

²⁴ MUDDE, C., KALTWASSER, C. R. *Populism: A Very Short Introduction*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2017. ISBN 9780190234874.

kterým se podařilo využít všeobecnou nespokojenost k masivní mobilizaci občanů. Typičtí představitelé této populistické vlny jako venezuelský Hugo Chavéz, bolívijský Evo Morales či Daniel Ortega v Nikaragui nestavěli svou rétoriku jen na kritice svých předchůdců, ale významnou roli sehrál také návrat k narativu ukřivděného lidu, po staletí utlačovaného americkým imperialismem, který v tomto regionu vždy silně rezonoval. Tato populistická etapa, která měla za cíl realizovat novou formu levicové lidové demokracie, bývá označována také jako tzv. růžová vlna. Na počátku vzestupu autoritářů tohoto období stály většinou snahy o vytvoření nových ústav, které by lépe odpovídaly všeobecně požadovanému modelu lidové demokracie a jež měly být sestaveny v rámci ústavodárných shromáždění s maximálním zapojením lidu. Jako hlavní motiv této populistické rétoriky můžeme označit heslo vrácení suverenity lidu, kterému právem náleží.²⁵

---

²⁵ MUDDE, C., KALTWASSER, C. R. *Populism: A Very Short Introduction*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2017. ISBN 9780190234874.

6 POPULISMUS JAKO CELOSVĚTOVÝ FENOMÉN POSTMODERNÍ DOBY

Dříve nastíněná teze di Tella, která spojovala fenomén populismu výhradně s méně vyspělými státy mimo prostor Evropy a Severní Ameriky, byla ve druhé polovině 20. století vyvrácena. Zásadní proměna, kterou prošly tradiční evropské politické systémy některých států, které se zdály být téměř neotřesitelné, v závěru 70. let minulého století naznačila jednak trend vývoje politického směřování pro další desetiletí a zároveň vytvořila ideální půdu pro vzestup populismu, který různými způsoby začal pozvolna prostupovat tradiční politické formace starého kontinentu. Jako první začaly vlivem série společenských procesů takzvaně rozmrazat stranické systémy severní a západní Evropy, kde již v této době docházelo k postupnému hroucení tradičních společenských pilířů. To vedlo k odklonění od klasických, generačně přejímaných vzorců nejen ve společenské sféře, ale též v oblasti politiky, kde došlo k masivnímu odklonu od tradičních politických stran, které pro svou ideologickou i byrokratickou zkosnatělost nedokázaly pružně reagovat na rychle se měnící společenské nálady a potřeby. Nastíněná transformace společnosti vedla v politické rovině především ke značné individualizaci politiky, a to jak z hlediska voličů, tak i z hlediska politiků, kdy vzrůstající volatilita voličů vedla k celkové proměně politického prostředí, i forem politického boje. Jako nevyhnutelná se z dnešního pohledu jeví i transformace hodnotového rámce společnosti, ve kterou vyústilo zhroucení tradičních pilířů. Ústředním bodem této proměny byl příklon k postmateriálnímu vnímání světa, které logicky zcela proměnilo škálu témat, jež musela být schopna úspěšná politická garnitura reflektovat. V rámci postmateriálních společností ztrácí tradiční konfliktní linie na významu, na což reaguje Ronald Inglehart vymezením nové linie, která definuje konflikt mezi materiálními a postmateriálními hodnotami. Právě nárůst významu materiální svět přesahujících ideálů vytvořil prostor pro postupné etablování nových politických proudů, jejichž ideové vymezení v rámci tradičního pravolevého systému je velmi široké. Politická uskupení, která ve svých programech reflektují témata pacifismu, feminismu či environmentalismu, který byl v 70. letech ve veřejném prostoru silně rezonujícím tématem, bychom mohli označit za spíše levicové strany. Svou cestu si v postmateriálním světě našli také pravicoví politici, jejichž stěžejním tématem se stala otázka národa, přičemž problematika vymezení tohoto pojmu a důraz na definování ostré národní identity vedly v jejich rukou k obnovení nacionalistických myšlenek, které začaly mezi určitými skupinami občanů

velmi silně rezonovat. Právě tyto nové stranické rodiny byly výchozím bodem pro první evropské populisty v pravém slova smyslu, ačkoliv tito politici často uspěli ve volbách a stávali se běžně členy národních parlamentů, zůstávali v tomto období v evropském prostoru v pozici politických outsiderů.²⁶

6.1 Populismus na počátku 21. století

Dosud poslední proměna reálné podoby zkoumaného fenoménu, která vytvořila populismus v dnešním slova smyslu, jemuž se budeme v následujících částech práce věnovat, byla podmíněna ekonomickou a migrační krizí, s nimiž se svět potýkal na počátku 21. století. První desetiletí našeho století přineslo ideální podmínky pro vzestup tzv. nového populismu, v jehož rámci se vyprofilovala řada populistických politických uskupení na obou pólech stranických systémů. Výše zmíněné krize představovaly silný impuls pro populistickou levici i pravici, které se opětovně vymezily vůči vládnoucím garniturám, které dle jich názoru nedokázaly nepříznivou situaci efektivně řešit, či stály dokonce za jejím vznikem. Kumulující se problémy, kterých dokázali populisté za pomoci moderních technologií obratně využívat ve své protivládní rétorice, měly za následek, že se populistické strany začaly stále častěji ujímat exekutivní moci, což je skutečnost, která byla v rámci dřívějších fází populismu spíše okrajová. Populisté v tomto období získali řadu efektivních nástrojů počínaje technologickými inovacemi, které se staly nedílnou součástí života většiny evropských voličů, a vršící se množinou sporných, či přímo chybných kroků tradičních politických uskupení konče. Tento masivní vzestup významu populistických stran šel ruku v ruce s etablováním nové formy tohoto jevu, kterou můžeme označit jako středový technokratický populismus. Jak už název napovídá, tento populistický směr se vymezuje vůči tradičnímu ideologickému dělení politiky na pravici a levici a zastává názor, že politická strana má být schopna flexibilně reagovat na aktuální témata a nemá být tímto zdánlivě překonaným kategorizováním omezena. Základní pilíř ideologického vymezení těchto politických uskupení představují technokratické ideály efektivity a pragmatismu. Klasickým příkladem takové politické formace v českém prostředí je politické hnutí Andreje Babiše.²⁷

---

²⁶ STRMISKA, M. *Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-038-0.

²⁷ KUBÁT, M., MEJSTRÍK, M., KOCIAN, J. *Populismus v časech krize*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3439-5.

Na závěr tohoto stručného exkurzu do historie populismu musíme zmínit, že význam tohoto těžko uchopitelného fenoménu stále roste. Díky nesčetným typům populismu, které se v průběhu posledních desetiletí zformovaly na území jednotlivých států prakticky celého světa, je dnes snaha o vytvoření nějaké jednotné definice pojmu do jisté míry bezpředmětná. Tato konceptuální neuchopitelnost vychází z velké části z množství značně rozdílných národních modifikací jevu, které hluboko ve své podstatě reflektují jedinečný kulturněhistorický kontext vývoje dané společnosti. Jako jediný skutečně obecně platný znak všech podob populismu můžeme pravděpodobně označit potřebu konstruování štěpné linie mezi pojmy my a oni, přičemž samotná obsahová podstata těchto kategorií nabývá nejrůznějších podob. Obvykle se ovšem jedná o vymezení široce chápaného lidu, který je nositelem správných hodnot vůči zlým elitám, které stojí v cestě jejich celospolečenskému nastolení. Právě otázkám teoretického vymezení populismů, možné kategorizaci pojmu i širšímu konceptuálnímu ukotvení fenoménu se budeme věnovat v následující kapitole.

7 DEFINICE POPULISMU

Jak jsme již v předcházejících kapitolách naznačili, zdánlivě jednoduchá otázka na význam pojmu populismus nemá žádnou uspokojivou odpověď, což dokládá i tvrzení Paula Taggarta, který o tématu svého výzkumu prohlásil: „je to těžce definovatelný pojem, zejména kvůli jeho ošemetné koncepční kluzkosti a zásadní nehmatatelnosti.“²⁸ Tímto tvrzením bychom mohli zaštitit názory většiny akademiků, kteří se zkoumání tohoto fenoménu ve svých pracích věnují. Dle řady autorů, jmenujme zde například významnou politoložku Margaret Canovan, není jednotné konceptuální vymezení v případě populismu možné již ze samotné podstaty jevů. Jako zásadní překážku jeho definování vnímá Canovan rozmanitost historického kontextu, ve kterém je pojem vnímán, jelikož právě historické souvislosti zásadním způsobem definovaly prostředí, v němž se jev etabluje v rámci tradiční politické scény dané země.²⁹ I přes výše uvedené skutečnosti zůstává populismus ve středu zájmu, a i dnes nalezneme mnoho akademiků, kteří se fenoménu věnují. Můžeme se tak setkat s řadou rozličných přístupů ke studiu tohoto jevu, z nichž vychází mnoho různých definic a typologií populismu. Dosud nepřekonaným problémem všech přístupů, definic i kategorizací však zůstává jejich značná časová a prostorová omezenost, což platilo již v hluboké minulosti, kdy fenomén populismu nevykazoval zdaleka tak velkou flexibilitu, jako je tomu dnes.

Vývoj populismu logicky nemůžeme vnímat lineárně, dnešní ryze negativní konotace, která se k pojmu váže, s ním jistě nebyla spjatá v prostředí starověkého Říma ani v případě výše popsaných amerických či ruských politických hnutí 19. století. Populismus představuje natolik dynamický politický jev, že vnímání jeho obsahové podstaty prošlo značnými proměnami i v rámci soudobé fáze tzv. nového populismu, jejíž počátek můžeme zasadit do 80. let minulého století. Přestože tento pojem rezonuje světem politiky, pomineme-li jeho antický prapůvod, již od druhé poloviny 19. století, četnost a intenzita, s nimiž je nadužíván laickou veřejností, politiky i médií v posledních dvou dekádách, je zcela bezprecedentní stejně jako pejorativní asociace s ním spjatá. Tato nadměrná frekvence skloňování populismu ve všech možných souvislostech vede k dalšímu komplikování pojmu, jelikož samotná významová podstata se postupně zkresluje až vytrácí.³⁰ Další aspekt, který značně komplikuje jasné definování populismu,

---

²⁸ TAGGART, P. A. *Populism*. Maidenhead: Open University Press, 2000. ISBN 9780335200450.

²⁹ DVOŘÁKOVÁ, V., BUBEN, R., NĚMEC, J. *¡Que el pueblo mande!: levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2012. ISBN 978-80-7419-091-9.

³⁰ HAVLÍK, V., PINKOVÁ, A. Populisté, protestní strany, outsideri? Několik poznámek ke konceptualizaci populistických politických stran. *Rexter*. 2012, 10(2), 121–153. ISSN 1214-7737.

je jeho časté vymezování skrze protichůdné atributy, které zdánlivě narušují pragmatickou výstavbu logické argumentace, o kterou by se měla každá komplexní ideologie opírat. To souvisí s otázkou, zda populismus lze považovat alespoň v některých případech za politickou ideologii, nebo zda se jedná spíše o různé formy aplikace vybraných segmentů populistického stylu, čemuž se budeme věnovat v dalších částech práce.³¹

---

³¹ KUBÁT, M., MEJSTRÍK, M., KOCIAN, J. *Populismus v časech krize*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3439-5.

8 TŘI ZÁKLADNÍ PILÍŘE POPULISMU

Politický teoretik Francisco Panizza vymezil tři základní body, které se opakují ve většině existujících definic pojmu a jsou vnitřně úzce provázány. Tyto významné charakteristiky ve své knize označuje jako analytické jádro populismu. Jako první hlavní pilíř můžeme označit vymezení dvou společenských skupin, a to lidu a elit, přičemž tyto skupiny jsou vnitřně homogenní. Z toho vychází druhý bod, který zdůrazňuje antagonistický vztah mezi těmito sociálními konstrukty, třetí bod pak definuje nekriticky pozitivní vnímání lidu jakožto skupiny, jejíž suverenita nemá být narušena.³² S vymezením charakteristických znaků pracuje také již zmiňovaný teoretik Cas Mudde, který vychází z teze rozdělení společnosti do dvou vnitřně homogenních, navzájem ovšem heterogenních skupin, jejichž zájmy v rámci společenského života jsou ryze antagonistické. Mudde také nastiňuje populistickou koncepci dobrého lidu, který se musí vymezit vůči špatným zkorumpovaným elitám a který právem požaduje, aby byla reálná politika odrazem vůle lidu.³³ Jak již bylo řečeno výše, pro zkonstruování reálné formy populistického apelu v daném prostředí je zcela zásadní širší kontext země, který hraje významnou roli ve vymezení lidu i jemu nepřátelských elit. Zatímco v jednom prostředí mohou být pod pojmem lid chápáni třeba všichni manuálně pracující, jinde může populistický apel cílit především na zemědělce či drobné podnikatele. Ať už jsou tyto skupiny vymezeny jakkoliv, jejich jasné definování a postavení proti elitám má vždy stejný účel, a to maximalizovat voličskou základnu dané politické strany či hnutí a tím legitimizovat své nároky na držení politické moci.³⁴

Výše zmiňovaný autor Cas Mudde publikoval na počátku 21. století dílo s přílehlavým názvem, který bychom mohli do češtiny přeložit jako Populistický duch doby. Toto pojmenování výstižně odráží šíři, kterou populismus protkává soudobou politickou scénu napříč jednotlivými státy. Lze říci, že se v rámci politiky jedná o všudypřítomný jev, k jehož rozličným formám se v určitých momentech uchylují téměř všechny politické strany i samotní politici. Dlužno říci, že v dnešní době velké zkratkovitosti a obsahové komprese politické rétoriky je to krok pro politické aktéry,

---

³² PANIZZA, F. Introduction: Populism and the Mirror of Democracy. In: PANIZZA, F. ed. *Populism and the Mirror of Democracy*. London: Verso, 2005, s. 1–31. ISBN 9781859845233.

³³ MUDDE, C. The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition* [online]. 2004, 39(4), 541–563 [cit. 2023-02-07]. DOI: 10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x. Dostupné z: <https://www.cambridge.org/core/journals/government-and-opposition/article/populistzeitgeist/2CD34F8B25C4FFF4F322316833DB94B7>

³⁴ DVOŘÁKOVÁ, V., BUBEN, R., NĚMEC, J. *¡Que el pueblo mande!: levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2012. ISBN 978-80-7419-091-9.

prahnoucí po získání či udržení moci, téměř nevyhnutelný. Jednoduše řečeno, populismus je dnes jednoznačně efektivním nástrojem pro získání i obhajobu politické moci, který dokáže díky své dobře srozumitelné formě oslovit masy potenciálních voličů. Z hlediska populismu se jednotliví političtí aktéři vzájemně liší tím, jak moc populistické myšlenky prolínají či formují samotnou identitu politického subjektu, popřípadě jaký vliv mají na proces profilování lídra v čele strany či hnutí.³⁵

Tím se bude blíže zabírat následující část práce, která si klade za cíl nastínit základní podoby vnímání zkoumaného fenoménu, na jejichž základě se dále přesuneme k samotným konstruktům forem populismu.

---

³⁵ KUBÁT, M., MEJSTRÍK, M., KOCIAN, J. *Populismus v časech krize*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3439-5.

8.1 Populismus jako způsob myšlení a politická ideologie

Populistický způsob myšlení představuje spíše okrajový přístup, který vychází ze snahy vymezit tento jev v širokém spektru podob, jichž v určitých podmínkách může nabývat prakticky jakýkoliv aktér veřejného života. Hlavním představitelem tohoto přístupu je argentinský politolog Ernesto Laclau, který ve svých studiích vycházel primárně z prostředí Latinské Ameriky, pro niž je dlouhý vývoj populismu charakteristický. Je proto logické, že je v tomto regionu hluboce společensky zakořeněným jevem, který vychází jak z politických kruhů ucházejících se o získání moci, tak i ze samotné společnosti. Mohli bychom říci, že populistický apel zde působí jako kauzální aspekt udržující pomyslnou rovnováhu mezi občanskými a politickými zájmy. Populismus jako způsob myšlení reprezentuje vlastně pouze široce vymezitelný myšlenkový konstrukt, který nemusí být bezpodmínečně spjatý jen s oblastí politiky. Zásadní roli zde opět hraje homogenní skupina blíže nespecifikovaného lidu, na jejíž požadavky se populistický apel vycházející přímo z masy lidu zaměřuje. Jedná se tedy o specifický projev kolektivní identity, která se v politickém měřítku zosobňuje v podobě politického lídra. Osobnost lídra hraje v populistické politice zcela zásadní roli, jelikož právě silný lídr, který dokáže efektivně prezentovat témata, jimiž cíleně oslovuje vybrané skupiny potenciálních voličů, z nichž následně čerpá pomyslnou legitimitu svého dalšího působení, je nositelem personifikace a myšlenkové komprese politiky, což tvoří základ populistické komunikace vůči voličům. Lídr se tak díky výběru témat i přístupem k nim staví do pozice pomyslného tribuna lidu.³⁶

8.1.1 Faktory populismu dle Laclaua

Dle Laclaua jsou pro populismus směrodatné tři faktory, kterým se budeme podrobněji věnovat v následujících odstavcích. Konkrétně se jedná o tzv. ekvivalenční řetězec požadavků, prázdný signifikant a dříve zmiňovaný antagonistický vztah mezi lidem a elitou. Tyto faktory nahrazují v autorově pojetí tradiční nástroje, kterými bývá populismus definován a které nepovažuje tento politolog za vhodné pro samotnou iracionální podstatu zkoumaného jevu. Laclau ve své koncepci zdůrazňuje především vágnost sociální reality, v níž se veškerá politická aktivita odehrává, a obratnost, s jakou k této sociální nedefinovatelnosti přistupují právě populisté.

---

³⁶ DVOŘÁKOVÁ, V., BUBEN, R., NĚMEC, J. *¡Que el pueblo mande!: levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2012. ISBN 978-80-7419-091-9.

Právě schopnost pracovat se společenskými náladami a trendy, které tradičním politickým špičkám často dlouho unikají, představuje zásadní benefit populistických stran a hnutí, který je často dovede k úspěchu.³⁷

Výše zmíněné obsahové komprese a zjednodušování daných problematik si všímá Laclau, který se zaměřil na způsob konstrukce populistických myšlenek, nejčastěji přitom vycházel z příkladu jihoamerických politických vůdců. Typická pro tyto myšlenkové konstrukty je dle Laclaua absence jednotící ideologické základny, jednotlivá témata jsou vybírána cíleně tak, aby maximálně oslovovala vybranou skupinu občanů, a to bez ohledu na vnitřní soudržnost myšlenek či jasnou definici uskutečnitelných cílů. Tyto myšlenky nejsou zpravidla zasazeny do širšího kontextu a zároveň jsou publiku představovány lehce srozumitelnou formou, čímž dokáží populisté oslovit široké masy lidí, jež snadno podlehnou iluzi jednoduchých, rychlých řešení složitých problémů, jejichž hlubší pochopení po nich populističtí politici nežádají. Cílem populistů je vytvořit u svých stoupenců dojem, že problémy, které tradiční mainstreamoví politici prezentují jako velmi obtížné a komplexní, jsou ve skutečnosti lehce a jednoznačně řešitelné a že stávající politická praxe, kdy si s nimi vládnoucí garnitura zdánlivě neví rady, jasně ukazuje buď neschopnost těchto politiků, nebo neochotu problém vyřešit. Tímto značným odlehčením politické rétoriky, která se často uchyluje k radikálním, z kontextu vytrženým zvoláním, se populistické strany a hnutí odlišují od tradičních politických subjektů, jejichž komunikace vůči voličům působí nezřídka těžkopádným až zkosnatělým dojmem, a pro řadu lidí je proto i obtížně srozumitelná, což často vede až k politické apatii těchto skupin. Laclau tento politický jev pro jasnou převahu vnější formy nad vnitřní obsahovou kohezí označuje pojmem prázdný signifikant. Skrze tuto optiku můžeme populismus charakterizovat jako posun od vnitřního obsahu k formě, jelikož právě ve vnější formě nacházíme jeho signifikantní rysy, které se vždy vyznačují specifickým způsobem populistické artikulace.³⁸

Laclauova diskurzivní teorie považuje za signifikantní znak populismu cíleně formovaný antagonismus ve společnosti, jehož východisko představuje tzv. ekvivalenční řetězec požadavků. Tento princip vychází z přirozené touhy lidu stále zlepšovat své životní podmínky. Z toho plynou požadavky vůči vládnoucí garnituře, která má na základě voliči přiděleného mandátu reprezentovat jeho vůli a usilovat o naplnění požadavků lidu, který už z principu věci není vůči společenským problémům, jež ovlivňují reálnou podobu života v zemi, indiferentní. Pokud vládnoucí elita přirozené žádosti lidu

---

³⁷ LACLAU, E. *On Populist Reason*. London: Verso, 2018.

³⁸ LACLAU, E. *On Populist Reason*. London: Verso, 2018.

nereflektuje dostatečně, postupně vzrůstá společenská nespokojenost a dochází k jasnému definování požadavků. V tom okamžiku ztrácí vládnoucí garnitura v očích voličů svou legitimitu, což často přerůstá až v nepřátelské tenze. Právě tato situace pak poskytuje ideální příležitost pro vstup rozličných populistů na politickou scénu. Tito nově vygenerovaní politici přijímají definované požadavky lidu bytostně za své a jako mluvčí lidu je dále reprodukují a v rámci politické diskuse stále více vyostřují. Laclau říká, že populistickému lídrovi může k úspěchu ve volbách stačit i jeden vhodně zvolený požadavek lidu, který dokáže v očích veřejnosti zastupovat i ostatní nevyslovené apely.³⁹

Zatímco v minulosti populistické subjekty jen velmi zřídka vystoupily z řad opozice, v posledních letech se tyto strany a hnutí vcelku běžně dostávají do vládních koalic, což nutně vede k jejich konfrontaci s reálnou politickou mocí, jež obvykle vede ke značnému zmírnění ostré populistické rétoriky. Ačkoliv se některým populistům i ve vrcholné národní politice daří zachovat svou vstupní razanci, pro většinu těchto subjektů je v této situaci velmi obtížné udržet si svou původní identitu. V konfrontaci s reálnou exekutivou se zpravidla transformuje nejen komunikační styl politiků, ale nutně dochází také ke změnám samotných populistických apelů, jejichž častá neuskutečnitelnost se stává stále patrnější. Voliči těchto někdejších kritiků neefektivních vládních elit jsou těmito změnami obvykle zklamáni a vlivem odklonu od původních všelidových ideálů se tak stávají častým terčem kritiky svých dřívějších stoupenců.⁴⁰

Můžeme říci, že Laclau definuje populismus jako diskurzivní techniku, která v sobě efektivně snoubí užívání verbálních i neverbálních prvků k artikulování zájmů politických aktérů. Autor dále vymezuje sociální prostor, ve kterém dochází k samotné politické interakci mezi politiky a oslovovaným lidem, definováním vnějších hranic právě mezi výše popsaným prázdným signifikantem a vymezením ekvivalenčního řetězce mezi dosud nenaplněnými požadavky, které mají potenciál vyvolávat ve společnosti tenzi. Právě neustálé kumulování nevyslyšených negativních apelů, jež populisté ještě zdůrazňují ve své rétorice, tvoří dle Laclaua jeden z hlavních aspektů populismu. Samotný ekvivalenční řetězec požadavků označuje kompilaci různorodých apelů, které v konečném důsledku rozdělují sociální prostor na dvě skupiny, a to na skupinu mocných a skupinu utlačovaných, tedy právě typické formování protichůdných kategorií „my“ a „oni“ představuje další definiční znak populismu, na němž se shoduje většina akademické obce. Zůstaneme-li u Laclauova názvosloví, můžeme tuto charakteristiku definovat jako zdůrazňování antagonismu mezi prázdnými signifikanty, kdy jedna strana

---

³⁹ LACLAU, E. *On Populist Reason*. London: Verso, 2018.

⁴⁰ LACLAU, E. *On Populist Reason*. London: Verso, 2018.

reprezentuje svrchovaný lid a druhá označuje pomyslného nepřítele lidu, jehož podoba může nabývat nejrůznějších forem dle kontextu dané společnosti a cílové sociální skupiny, na niž se populistický apel zaměřuje. Dle tohoto autora se populismus nesoustřeďuje ani tak na aktuální politické působení vymezených nepřátelských subjektů, jako spíše na způsob artikulace jejich stěžejních témat, v němž populisté nachází zdroj pečlivě budovaného antagonismu.⁴¹

8.2 Populismus jako politická ideologie

Vymezení pojmu ideologie má v odborné literatuře poměrně pevný, obecně uznávaný rámec, ale i přesto se můžeme setkat s řadou drobných nuancí v jejím vnímání, které obsahovou podstatu pojmu příliš nemění, ale v případě tak definičně kluzkého jevu, jako je populismus, musíme při jeho výkladu jakožto ideologie nakládat i se samotnou definicí ideologie velmi obezřetně. Andrew Heywood definuje ideologii jako soubor idejí, z nichž vychází nějaká organizovaná politická aktivita, přičemž hlavní roli nehraje předpokládaný cíl, ale spíše způsob hodnocení současného stavu věcí a konstrukce budoucího vývoje společnosti. Jedná se v podstatě o množinu myšlenek, které v sobě skýtají potenciál stát se za určitých okolností politickou realitou, která v sobě apriori nese vizi ideální společnosti spolu s nastíněním, jak tohoto ideálu dosáhnout. Za hlavní ideologické pilíře považuje autor liberalismus, konzervatismus a socialismus, které můžeme na levém okraji tradiční ideologické osy doplnit o komunismus, na pravém pak o fašismus. Heywood dále uvádí další ideologické koncepty, které na politickou scénu výrazněji pronikly v průběhu 20. století, jako jsou environmentalismus, feminismus, anarchismus či fundamentalismus. Tento koncept ideologie vymezuje především jednotlivá ideová zázemí, z nichž vychází další myšlenky či konkrétní postupy, jedná se tedy spíše o deskriptivní vnímání pojmu.⁴²

Ačkoliv je ideový přístup k populismu velmi rozšířený a vnímání populismu jako ideji je častým východiskem při analýze tohoto fenoménu, zůstává otázkou, nakolik populismus naplňuje výše nastíněnou konceptuální podstatu tohoto pojmu. V případě populistických politických subjektů rozhodně nechybí hodnoticí složka definice ideologie, jelikož právě kritické, mnohdy silně emočně zabarvené hodnocení současné situace bývá obvykle hlavním bodem populistické rétoriky. Populisté v rámci své veřejné prezentace také předkládají řadu zdánlivě samospásných kroků, jak stávající tristní situaci

---

⁴¹ LACLAU, E. *On Populist Reason*. London: Verso, 2018.

⁴² HEYWOOD, A. *Politologie*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-115-1.

řešit, nelze ovšem říct, že by tyto vize tvořily nějakou ucelenou koncepci o fungování společnosti ve všech jejích úrovních a složkách. To logicky vychází z poměrně úzkého zaměření populistické rétoriky, která se obvykle cíleně orientuje na konkrétní oblasti veřejného života, především pak na otázky struktury politické moci, která má být navrácena do rukou lidu jakožto nezpochybnitelného suveréna.⁴³ Populisté obvykle nezpochybňují samotný politický systém, jen poukazují na jeho aktuální pokřivenost, kterou mají na svědomí špatně vládnoucí elity v čele státu. V momentě, kdy bude vládní garnitura v rámci voleb odstraněna a moci se ujmou populisté, dojde dle jejich slov k nápravě stávajícího systému.⁴⁴ Důležitým nástrojem populistů, který se v praxi ovšem často stává spíše hlavním cílem jejich působení, je upevnění rozporu mezi lidem, který chtějí sami reprezentovat, a vládnoucími elitami, z čehož plyne voličská legitimizace jejich politického působení.

Jak již bylo řečeno, ideový přístup ke zkoumání populismu uplatňuje ve svých analýzách řada politických teoretiků. S tímto konceptem pracují například výše jmenovaní odborníci Margaret Cannovan či Cas Mudde. Právě Mudde vymezuje v rámci ideového přístupu čtyři výchozí koncepty, skrze které lze nastínit hlavní obecně platnou populistickou doktrínu, která vychází z představy homogenní skupiny dobrého lidu v antagonistickém postavení vůči zlým elitám, které se dobrovolně zřekly nezkažených morálních hodnot vlastního lidu, z něhož samy také pocházejí. Tyto základní koncepty jsou ideologie, lid, elita a obecná vůle, dále autor vymezuje charakteristické rysy ideového přístupu, kterými jsou kategorizace, všestrannost, odlišnost a mobilita. I přes vyzdvižení zmíněných benefitů tohoto přístupu Mudde nevnímá populismus jako plnohodnotnou ideologii naplňující všechny atributy výše zmíněné definice tohoto pojmu. Zároveň však odmítá klasifikaci populismu jakožto pouhého politického stylu, jelikož zdůrazňuje nepopíratelný ideologický potenciál fenoménu. Spolu s politologem Michaelem Freedemem hovoří o populismu jako o tzv. zúžené či zředěné ideologii, pro kterou je charakteristická absence vlastního obecně platného hodnotového rámce, jenž by obsáhl celou plejádu společenských oblastí.⁴⁵ Obecně lze říci, že populisté často vycházejí z tradičních ideologických konceptů, jejichž prvky utilitaristicky využívají dle

---

⁴³ ASLANIDIS, P. Is Populism an Ideology? A Refutation and a New Perspective. *Political Studies Association* [online]. 2015, 64(1), 88–104 [cit. 2023-03-04]. DOI: 10.1111/1467-9248.12224. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/1467-9248.1222>

⁴⁴ DVOŘÁKOVÁ, V., BUBEN, R., NĚMEC, J. *¡Que el pueblo mande!: levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2012. ISBN 978-80-7419-091-9.

⁴⁵ MUDDE, C. The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition* [online]. 2004, 39(4), 541–563 [cit. 2023-02-07]. DOI: 10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x. Dostupné z: <https://www.cambridge.org/core/journals/government-and-opposition/article/populistzeitgeist/2CD34F8B25C4FFF4F322316833DB94B7>

potřeby, přičemž zásadním determinantem dané politické organizace zůstává inklinace k pravé, nebo levé straně politicko-ideologické osy. Právě kategorizování politiky skrze tento tradiční nástroj je populisty často odmítán jako přežitek.^{46 47}

V otázce vnímání populismu jako ideologie stejně jako ve většině definičních a konceptuálních otázek pojících se k tomuto politickému jevu nepanuje mezi odborníky shoda. Část akademické obce nesouhlasí s vnímáním populismu jako ideologie, a to ani ve smyslu zředěné ideologie, tito odborníci se přiklánějí spíše k úzeji vymezenému chápání jevu. Někteří teoretici vysvětlují populismus na základě jednotlivých politických programů, které se stávají díky přítomnosti konkrétních apelů a slibů populistickými. Druzí, myslence ideologického přístupu bližší akademici vnímají tento jev jako politickou nauku, která především teoreticky naznačuje budoucí směřování politického subjektu.⁴⁸

Jak již bylo dříve řečeno, populističtí aktéři se obvykle nesnaží o formulování celospolečenských konceptů a svůj ideologický náboj aplikují pouze v rámci vybraných témat a oblastí, mezi nimiž dominuje především problematika struktury politické moci, v jejímž špatném nastavení nachází populisté původ neuspokojivé celospolečenské situace. V těchto otázkách můžeme u populistických stran a hnutí najít vcelku etablovaný ideologický postoj, kterým se tyto politické struktury obecně vyznačují. Středobodem tohoto světového názoru je již mnohokrát zmiňovaný přirozený konflikt mezi homogenními skupinami dobrého lidu a zlých elit, se kterým se i v rámci dalšího uvažování o fenoménu populismu nevyhnutelně ještě mnohokrát setkáme. Dle Muddeho vychází populistická rétorika z předpokladu, že pouze morální lid, který v sobě nese všechny správné neotřesitelné hodnoty, dokáže sám sobě dobře vládnout. Ačkoliv vládnoucí elita byla lidem ze svého středu legálně zvolena, tato skupina se od idejí a morálních hodnot svého lidu časem vzdálila, čímž došlo k delegitimaci její politické moci. Elita se tak vyprofilovala jako nepřítel lidu, který si neprávem uzurpuje jeho suverenitu a tím omezuje přirozená práva lidu. Populisté v této vzniklé situaci vstupují v podstatě proti své vůli na politickou scénu jakožto třetí strana, která na svá bedra přijímá lidem delegovaný úkol napravit neuspokojivou společenskou realitu tím, že lidu navrátí moc,

---

⁴⁶ MUDDE, C. The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition* [online]. 2004, 39(4), 541–563 [cit. 2023-02-07]. DOI: 10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x. Dostupné z: <https://www.cambridge.org/core/journals/government-and-opposition/article/populistzeitgeist/2CD34F8B25C4FFF4F322316833DB94B7>

⁴⁷ ASLANIDIS, P. Is Populism an Ideology? A Refutation and a New Perspective. *Political Studies Association* [online]. 2015, 64(1), 88–104 [cit. 2023-03-04]. DOI: 10.1111/1467-9248.12224. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/1467-9248.1222>

⁴⁸ SENFT, M. *Soudobý populismus v Evropě*. Praha, 2021. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra politologie a sociologie. Vedoucí práce Jan Kysela.

kteřá mu právem náleží. Tento výchozí myšlenkový konstrukt vede obvykle k požadavku zavádění prvků přímé demokracie, skrze které chtějí populisté vrátit moc lidu. Jde především o aplikaci referend či plebiscitů, které by se měly stát základním pilířem politického rozhodování a představují tak základní nástroj populistické formy demokracie.⁴⁹

Do čela obtížně definovatelného lidu se velmi často snaží postavit výrazná osobnost, která se nebojí uchýlit k velmi ostré, často až extrémistické rétorice, čímž umocňuje naléhavost svých politických apelů, které mají obvykle silný mobilizační potenciál, ovšem jejich případná realizace je při zachování stávajícího demokratického systému téměř nemožná.⁵⁰ Hovoříme zde o tzv. charismatických vůdcích, kteří ve veřejném prostoru často strhávají veškerou pozornost sami na sebe, přičemž jejich domovská politická strana zůstává spíše v pozadí. Tento postup úzce souvisí s individualizací politiky, které se budeme více věnovat v následující části práce.

8.3 Populismus jako politická strategie

Tento přístup k populismu se často prolíná s posledním přístupem, jemuž se budeme blíže věnovat v následující kapitole, a to s vnímáním populismu jako politického stylu, často můžeme vidět i doslovné splynutí obou konceptuálních stanovisek. Jako základní rozdíl, na jehož základě můžeme přístupy odlišit, je hlavně objekt zájmu daného přístupu, zatímco politický styl je spjatý spíše s konkrétní osobností politika, politická strategie reprezentuje komplexnější koncept celé strany či hnutí. Avšak pravdou zůstává, že vztah obou přístupů je velmi úzký a do značné míry vzájemně podmiňující. Častým argumentem pro ztotožnění těchto přístupů je skutečnost, že politický styl je ve skutečnosti dílčím aspektem nadřazené politické strategie, která vlastně určuje jeho podobu. Populistický politický styl tak vlastně odráží individualizační trendy politiky posledních desetiletí, jelikož právě výrazná osobnost v čele politického subjektu, která dokáže skrze svůj specifický politický styl obratně reprodukovat populistické apely, představuje efektivní nástroj k mobilizaci potenciálních voličů. Naopak strategie není tak úzce spjatá s osobou lídra a vychází spíše z fungování celé populistické struktury a odvíjí

---

⁴⁹ MUDDE, C. The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition* [online]. 2004, 39(4), 541–563 [cit. 2023-02-07]. DOI: 10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x. Dostupné z: <https://www.cambridge.org/core/journals/government-and-opposition/article/populistzeitgeist/2CD34F8B25C4FFF4F322316833DB94B7>

⁵⁰ MUDDE, C., KALTWASSER, C. R. *Populism: A Very Short Introduction*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2017. ISBN 9780190234874.

se tak od sounáležitosti celého stranického aparátu, který představuje svým výrazným reprezentantům nezbytné zázemí.⁵¹

Významným představitelem strategického přístupu je politolog Kurt Weyland, který definuje politickou strategii jako soubor všech metod, nástrojů a jiných prostředků v rukou politického subjektu, s pomocí kterých usiluje skrze mobilizaci svých podporovatelů o získání či udržení politické moci. Hlavním cílem populistických strategií pak bývá právě zmobilizování co možná největšího množství podporovatelů, tento důraz na kvantitu v sobě vlastně odráží samotnou podstatu populismu, který se prezentuje jako zástupce širokého lidu, z jehož podpory odvozuje svou legitimitu.⁵²

Pevným jádrem populistických strategií zpravidla bývá požadavek na maximální zapojení široké veřejnosti do politického rozhodování – tuto vizi označuje Giovanni Sartori jako populistickou demokracii. Jedná se o politickou koncepci, která do stávajícího systému vkládá prvky přímé demokracie jakožto nástroje k dosažení politických práv lidu. Přístup samotných populistů k této jejich signifikantní tezi je v rámci vnitřní stranické struktury jednotlivých populistických uskupení značně rozličný. Zatímco některé strany a hnutí dbají na striktní dodržování principů přímé demokracie uvnitř svého stranického aparátu a všechna zásadní rozhodnutí politického subjektu vycházejí z členských referend, jiné populistické struktury podléhají silné centralizaci rozhodovacích pravomocí do rukou lídra či úzké skupiny v čele strany. Druhý případ ve své podstatě zcela popírá základní populistickou doktrínu. I přes tento zjevný paradox se těmto politickým subjektům často daří obhajovat před voliči své postupy pod záštitou zvýšení efektivity, jelikož důraz na pragmatická řešení problémů představuje další významnou tezi populismu.⁵³

Jak bylo již dříve řečeno, mobilizace voličů bývá hlavním cílem populistických strategií. Je nezpochybnitelné, že v dnešní době k úspěšné mobilizaci oslovovaného lidu značně pomáhají politikům moderní technologie, kterých právě populisté umějí velmi obratně využívat. Právě schopnost efektivně využít dostupné nástroje k masovému reprodukování svých myšlenek je s populisty dlouhodobě pevně spjata. Již v raných letech 20. století začala politická uskupení, která bychom z tehdejšího hlediska označili za populistická, využívat média s plošným dosahem i technologické novinky jako třeba

---

⁵¹ DVOŘÁKOVÁ, V., BUBEN, R., NĚMEC, J. *¡Que el pueblo mande!: levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2012. ISBN 978-80-7419-091-9.

⁵² WEYLAND, K. *Populism A Political-Strategic Approach*. In: KALTWASSER, R. C. et al. *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford: Oxford University, 2017. ISBN 9780198803560.

⁵³ DANICS, Š., TEJCHMANOVÁ, L. *Extremismus, radikalismus, populismus a euroskepticismus*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2017. ISBN 978-80-7452-122-5.

rozhlas. Dlužno říci, že populisté v tomto vlastním komunikačním trendu neustrnuli a dokázali v průběhu let flexibilně reagovat na rychlý technologický pokrok, v čemž významně předstihli tradiční politické struktury, jejichž přechod na nové komunikační nástroje byl značně rezervovaný.⁵⁴

Dnešní masové rozšíření moderních technologií tak představuje pro populisty široké pole působnosti, kdy díky bezprecedentní masovosti jejich dosahu dokáží nejen oslovovat obrovské množství lidí současně, ale také mohou se svými podporovateli navázat mnohem bližší interakci, než bylo kdy možné, a tím si neustále udržovat jejich pozornost a přízeň.⁵⁵

8.4 Populismus jako politický styl

Jak již bylo řečeno v předchozí kapitole, linie mezi politickým stylem a politickou strategií je velmi tenká a je nezpochybnitelné, že se tyto přístupy vzájemně značně doplňují, takže je někdy velmi obtížné určit reálné těžiště těchto vzájemně se podmiňujících pojmů. Na obecné rovině lze uvést, že politický styl je úžeji spjat s jednotlivcem, který se obvykle profiluje jako lídr strany či hnutí, zatímco strategie se širěji soustředí na trendy směřování politického subjektu jako celku. Vnímání populismu jako politického stylu se do popředí zájmu nejvýrazněji prosadilo v posledních dvaceti letech, jelikož právě 21. století vneslo na politickou scénu nové trendy, které vytvářejí skvělé podmínky pro prosazování jednotlivých populistických lídrů, kteří tak často svými výraznými výstupy zcela zastíní samotnou politickou stranu stejně jako její politický program či širší vizi budoucího směřování stranické politiky. Hovoříme zde o již zmiňovaném trendu personifikace, dále pak o trendu celebritizace a prezidencializace, jejichž bližšímu vymezení se bude věnovat následující část práce. Na tomto místě uvedeme pouze základní princip, který je pro tyto trendy společný, a to zvýšený důraz kladený na osobnost v čele strany či hnutí.⁵⁶ Takto vymezený lídr se následně stává veřejným nositelem všech doktrín a tezí strany, přičemž toto zaměření ochotně reflektují také média, pro něž je výrazná osobnost, jejímž prostřednictvím mohou podávat značně zjednodušenou verzi politické reality rovněž výhodný marketinkový atribut.

---

⁵⁴ DANICS, Š., TEJCHMANOVÁ, L. *Extremismus, radikalismus, populismus a euroskepticismus*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2017. ISBN 978-80-7452-122-5.

⁵⁵ KUBÁT, M., MEJSTRÍK, M., KOCIAN, J. *Populismus v časech krize*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3439-5.

⁵⁶ KUBÁT, M., MEJSTRÍK, M., KOCIAN, J. *Populismus v časech krize*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3439-5.

Tyto proměny politického života, které můžeme v posledních letech pozorovat napříč státy de facto celého světa, logicky odrážejí hlubší celospolečenské změny, jimž postmoderní společnost za významného přispění vyspělých telekomunikačních nástrojů prochází. Skutečnost, že jsou to právě populističtí politici, kdo dokáže velmi citlivě vnímat měnící se nálady i jiné drobné nuance, které společností rezonují, a jsou zároveň schopni s těmito poznatky obratně pracovat, což často ve výsledku vede k značným politickým úspěchům, je nezpochybnitelná. Populistický lídr, který svým specifickým politickým stylem vnáší do veřejného prostoru témata, jež vybraný segment společnosti silně oslovují, a který je díky zájmu médií stále ve středu pozornosti, v očích voličů lehce splyne s celým politickým subjektem a stane se tak nositelem stranické identity. Takováto koncentrace zájmu na osobu lídra může na jednu stranu, a to díky již zmiňovanému efektivnímu oslovování vybraných voličských skupin a zjednodušení politické komunikace vést k velkým volebním úspěchům. Tato komunikace se totiž stává snadno srozumitelnou pro široké masy, jež tím získávají iluzi snadného řešení komplexních problémů, jimiž se již nemusí zabývat – stačí přece důvěra v silného populistického lídra a ten v případě získání mandátu vše rychle a správně vyřeší. Na druhou stranu však existuje nebezpečí, že pokud se tento lídr voličům strany něčím znelíbí, přinese to nevyhnutelně zásadní problémy celé straně či hnutí. Obtížná situace pro populisty často nastává ve chvíli, kdy dosáhnou svých cílů a podaří se jim proniknout do vysoké politiky, ale kdy se jejich vyostřená rétorika a slibovaná jednoduchá řešení střetnou s politickou realitou. Jakmile se jejich rétorika postupně zmírňuje a lavírování mezi líbivým populismem a aktivním vykonáváním svěřených politických pozic se stává stále obtížnějším, hrozí, že lid začne vnímat své populistické ochránce jako součást odmítaných elit, čímž se stávají v očích veřejnosti pomyslnými zrádci, kteří se vzdali svých hodnot a ideálů.⁵⁷

Hovoříme-li o populistických stranách či hnutích, máme obvykle na mysli poměrně mladá politická uskupení, která se zformovala na základě nějakých účelně zvolených politických témat nebo přímo kolem osobnosti zakladatele a lídra strany v jedné osobě. Tyto subjekty tudíž nemají hlubší historii, neprošly řádným stranickým vývojem a nemohly se tak na politické scéně plně etablovat. Právě z těchto důvodů je existence takových politických subjektů často poměrně křehká a můžeme říci, že celá

---

⁵⁷ KUBÁT, M., MEJSTRÍK, M., KOCIAN, J. *Populismus v časech krize*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3439-5.

strana roste a padá spolu s lídrem.⁵⁸ V evropském prostoru se v poslední době často můžeme setkat s využitím populistického politického stylu také v rámci etablovaného politického subjektu, kdy se do čela nějaké tradiční politické strany postaví nový lídr, který právě prostřednictvím svého specifického politického stylu zásadním způsobem promění veřejný obraz celé strany. Tito populisté v čele mainstreamových politických stran, jež často ustrnuly na mrtvém bodě jak z hlediska svého programu, tak i v otázkách oslovování a mobilizování svých potenciálních voličů, často dokáží do stagnující strany vnést potřebný impuls a díky nezpochybnitelnému populistickému náboji dovést stranu, v jejímž čele stojí, k velkým úspěchům. Díky svým historickým kořenům ovšem nejsou tyto strany tak existenčně závislé na svém novém populistickém politickém stylu využívajícím vůdce jako mladé politické subjekty, případný úpadek popularity jejich lídra většinou nepřinese zánik celé straně.⁵⁹

Stoupcem vnímání populismu jako politického stylu je například politolog Pierre-André Taguieff, který tento přístup definuje jako složku politického myšlenkového směru vystaveného na tradičním populistickém antagonismu mezi lidem a elitami. Dle Moffittiho a Tormaye je zobecňující definice populistického stylu vlastně bezpředmětná, jelikož velmi závisí na osobních schopnostech daného politika. Právě to, jakým způsobem volí různé strategie k naplnění potenciálu svého vlastního stylu, je určující nejen pro úspěch jeho politického působení, ale i pro samotnou podobu, kterou vtiskne populistickému politickému stylu. Tito autoři chápou politický styl jako soubor rozličných vlastností, díky kterým jejich držitel navazuje a udržuje politické vztahy.⁶⁰ V souvislosti s populistickými lídry se velmi často setkáme s označením charismatických, což v sobě odráží především schopnost efektivně využívat svůj specifický politický styl. Jako logický důsledek samotné struktury populistických politických subjektů spolu s výše nastíněnými trendy personalizace politiky můžeme vnímat stále častější skutečnost, kdy většina evropských populistických stran a hnutí úzce srůstá s osobou svého lídra, jenž se ve veřejném prostoru stává de facto synonymem pro celé politické uskupení. Důležitým předpokladem úspěšného charismatického lídra je pak jeho schopnost komunikace s médii. Pokud si politický aktér dokáže zajistit intenzivní pozornost médií, díky níž může velmi efektivně oslovovat široké masy, stejně jako vnášet

---

⁵⁸ KUBÁT, M., MEJSTRÍK, M., KOCIAN, J. *Populismus v časech krize*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3439-5.

⁵⁹ SENFT, M. *Soudobý populismus v Evropě*. Praha, 2021. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra politologie a sociologie. Vedoucí práce Jan Kysela.

⁶⁰ DVOŘÁKOVÁ, V., BUBEN, R., NĚMEC, J. *¡Que el pueblo mande!: levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2012. ISBN 978-80-7419-091-9.

do veřejné diskuse vlastní témata či přímo cíleně manipulovat s veřejným míněním. Jeho politický potenciál bývá naplněn. Z těchto důvodů se do čela populistických stran poměrně často staví i dříve známé osobnosti, s nimiž se buď pojí četné kontroverze, nebo se jedná přímo o celebrity, jednoduše řečeno lidé, kteří mají v ideálním případě bohaté zkušenosti s mediální komunikací nebo alespoň velký potenciál přitahovat pozornost médií.⁶¹

8.4.1 Populistická bulvarizace politiky

Takto vymezení populističtí lídři následně značně přispívají k bulvarizaci politiky, což vyhovuje jejich politickému stylu, který se opírá o několik základních bodů, díky nimž dokážou za cenu značného zkreslení nejen politické reality oslovit širokou veřejnost a vybudovat pro svou stranu či hnutí početnou voličskou základnu. Teoretik Bernard Manin v tomto kontextu hovoří o tzv. demokracii publika, kdy média předkládají svým konzumentům bezprecedentně zjednodušený obraz politické reality, který je často navíc pokřivený různými tendenčními zájmy mediálních konglomerátů. Díky tomu mají sledující tendenci podlehnout iluzi jednoduchého světa, který manipulativně komplikují vládnoucí elity, jejichž vlastní zájmy by jednoduché řešení problémů ve skutečnosti ohrozilo. Obecně lze říci, že lidé přirozeně inklinují k jednoduchým, dobře srozumitelným tezím, jež jsou schopni v záplavě nejrůznějších informací nejlépe reflektovat. Široká skupina voličů v důsledku tohoto zjednodušení politické reality rezignovala na hlubší pochopení jednotlivých problematik a ochotně delegovala řešení problémů na politika, jenž si svým politickým stylem získal jejich plnou důvěru. Dle Manina ovlivňují dnes voliče do značné míry emoce, které v nich daný politik vyvolává, což vede ke zkratkovitému vnímání jeho počinání, které mnozí hodnotí podobně jako na sociálních sítích v kategorii líbí – nelíbí. A jsou to právě získané sympatie k danému politikovi, které rozhodují o jeho volebních výsledcích. Zdá se totiž, že průměrný volič reaguje mnohem více na vyvolané emoce než na reálné politické výsledky, a právě práce se širokou paletou emocí je pravou doménou populistických politiků.⁶²

---

⁶¹ DVOŘÁKOVÁ, V., BUBEN, R., NĚMEC, J. *¡Que el pueblo mande!: levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2012. ISBN 978-80-7419-091-9.

⁶² MANIN, B. *The Principles of Representative Government (Themes in the Social Sciences)*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. ISBN 9780521458917.

8.4.1.1 Politika jako forma zábavy

V dnešní době se stále častěji setkáváme s fenoménem tzv. politainmentu, který v sobě snoubí reálnou politickou aktivitu spolu se zábavnou složkou. Tento jev se odehrává především na sociálních sítích, kde příznivci sledují své oblíbené politiky nejen za účelem získávání informací o politických tématech, ale do značné míry také jako zdroj zábavy. Toho jsou si především populističtí politici dobře vědomi, a proto přizpůsobují publikovaný kontent svým sledujícím, takže se jejich oficiální účty často stávají nerelevantními zábavnými kanály, jejichž dosah je však obrovský. Tento trend navázal na dřívější fenomén videopolitiky, jejímž průkopníkem byl italský politik Silvio Berlusconi, který jako první ve svých politických kampaních plně využíval potenciálu videa a televize, ke kterým měl jako majitel řady médií velmi blízko. Tyto prostředky se ukázaly být velmi efektivními politickými nástroji, a je proto logické, že intenzita jejich využívání stále rostla, což ještě umocnil rychlý technologický rozvoj, díky němuž se nejen politická globalizace stala významným faktorem napříč všemi státy.⁶³

Jako velmi efektivní nástroj populistického komunikačního stylu musíme uvést snadno srozumitelný jazyk, kterým se populističtí lídři, často pocházející z vyšších společenských vrstev, účelně přibližují středostavovskému lidu, o jehož podporu se opírají. Zároveň upevňují vnímání sebe samých jako politiků, kteří jsou součástí onoho blíže nespecifikovaného lidu, jehož svrchované zájmy chtějí vymáhat či bránit na netečných vládních garniturách. Dalším charakteristickým znakem populistického stylu je intenzivní vedení politických kampaní, ve kterých populisté obratně využívají všechny dostupné prostředky tak, aby se dosah jejich apelů maximalizoval napříč celou společností. S oblibou využívají především média a sociální sítě, díky kterým mohou oslovit nejen dříve nepředstavitelné množství lidí, ale zároveň také neustále upevňovat vztahy se svými podporovateli. Právě ve vedení masivní širokospektrální kampaně jsou populističtí politici obvykle zcela neúnavní a v této oblasti tak značně převyšují své politické protivníky z řad tradičních mainstreamových stran. Skrze tyto nástroje pak populisté především v době blížících se voleb efektivně zvyšují volatilitu občanů a díky dříve opomíjeným tématům, která jsou však často používaná účelově, bez širšího kontextuálního vymezení, také mobilizují politicky pasivní skupiny lidí.⁶⁴

---

⁶³ MANIN, B. *The Principles of Representative Government (Themes in the Social Sciences)*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. ISBN 9780521458917.

⁶⁴ KUBÁT, M., MEJSTRÍK, M., KOCIAN, J. *Populismus v časech krize*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3439-5.

8.4.1.2 Potenciál elektronické demokracie

V této kapitole zmiňovaný dynamický rozvoj technologií, především pak plošné rozšíření vysokorychlostního internetu, úzce souvisí s tzv. elektronickou demokracií. Tento pojem v současné době pro populisty představuje určitou vizi praktické realizace zavádění forem přímé demokracie do politiky, čímž by mohlo být dle některých dosaženo nejvyššího populistického ideálu, který je často stěžejním tématem jejich rétoriky. Populistická demokracie by tak umožnila každému občanovi přímo spolurozhodovat o konkrétních politických otázkách, či prostřednictvím hlasování přímo participovat na veřejné správě společnosti. Realizace této představy s sebou pochopitelně nese četná rizika nejen z hlediska zajištění transparentnosti hlasování a ochrany osobních dat občanů, ale také z hlediska zachování samotných principů demokratického zřízení. Právě druhé jmenované otázky se blíže věnuje Giovanni Sartori, který upozorňuje na četná úskalí konceptu populistické demokracie.⁶⁵

Dle Sartoriho by zavedení této doktríny vážně zpochybnilo základní pilíře zastupitelské demokracie stejně jako principu politického pluralismu. Nejenže by tak nevedlo k eliminaci stávajících problémů, ale mohlo by naopak vyústit v jejich prohloubení. Jelikož individualita jednotlivého voliče bude v tomto systému pohlcena homogenní konstantou lidu, odlišné názory, které ovšem reálně může zastávat velké množství občanů, nebudou reflektovány, v čemž autor shledává pomyslný zrod tyranie většiny. V rámci druhé námítky autor zdůrazňuje neslučitelnost populistických požadavků se samotnými principy zastupitelské demokracie, která je jakožto nositelka plurality politických názorů společnosti postavena na schopnosti dosahovat celospolečensky přijatelných kompromisů. Voliči vybírají konkrétní politické aktéry, kteří by měli být v ideálním případě odborníky v daných oblastech. Díky tomu budou následně schopni konstruktivně zvažovat složité problematiky a poté zaujmout adekvátní postoj, který v sobě nese také ideové východisko dané politické strany a politika. Za tímto účelem také občané své zástupce ve volbách delegují.

---

⁶⁵ DANICS, Š., TEJCHMANOVÁ, L. *Extremismus, radikalismus, populismus a euroskepticismus*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2017. ISBN 978-80-7452-122-5.

Lid může dle Sartoriho postrádat potřebnou míru politické aktivity a angažovanosti, což může snadno vést k lehkovážnému rozhodování bez reálného porozumění projednávaným tématům. Právě absence hlubšího vhledu do složitých problematik může vést v případě populistické demokracie k přijímání iracionálních zákonů, které ve výsledku problémy ještě prohloubí, což může vést v mnoha směrech k dalšímu rozevírání společenských nůžek.⁶⁶

---

⁶⁶ DANICS, Š., TEJCHMANOVÁ, L. *Extremismus, radikalismus, populismus a euroskepticismus*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2017. ISBN 978-80-7452-122-5.

9 TŘI ZÁKLADNÍ SLOŽKY POPULISTICKÉ DOKTRÍNY

Jak již bylo v této práci několikrát uvedeno, akademická obec nedospěla k uspokojivému konsenzu v otázkách definování ani konceptuálního vymezení populismu. Mnoho akademiků již v minulosti snahy o generalizování tohoto fenoménu zamítlo jako bezpředmětné z důvodu zdánlivě nekonečného množství podob, jakých může populismus v konkrétních případech nabývat. Vzhledem k tomu, že dnešní postmoderní doba s sebou přináší neustále komplikování sociální reality, což vytváří ideální podmínky pro působení nových populistických stran a hnutí, na jejichž výběr ústředních témat i samotný politický styl má vliv velké množství proměnných, které úzce vycházejí z národního kontextu, myšlenka na jednotící definiční ukotvení populismu se zdá být spíše utopická. Přestože se přístupy jednotlivých autorů v mnohém různí, jako společný definiční znak, na němž se shodují, můžeme uvést antagonistický vztah mezi vnitřně homogenními skupinami lidu a elit, přičemž obsahové vymezení těchto dvou kategorií je nejednoznačné, a může tedy nabývat různých podob. Jako třetí subjekt vstupuje na politickou scénu charismatický lídr v čele populistické strany, který se pasuje do role bojovníka za lid, jehož svrchovaná suverenita je nelegitimně omezována vládnoucími elitami. A právě vstupem tohoto třetího subjektu je vytvořena kompletní struktura populistické politiky. Následující kapitola diplomové práce bude věnována bližšímu vymezení trojice populistických subjektů, tj. dobrý lid, zlé elity a charismatický vůdce.

9.1 Lid

Lid představuje pro populismus zcela stěžejní pojem, z nějž vyvozují populisté svou legitimitu. Přestože není jasně definováno, kdo oním opěvovaným lidem skutečně je a kdo stojí vně této sociální entity, tento pojem můžeme vnímat spíše skrze charakteristické vlastnosti, jež mu populističtí politici apriori přisuzují. Britská politoložka Margaret Canovan zdůrazňuje populistické vnímání lidu jakožto nejvyšší morální hodnoty, lid je nositelem všech dobrých a ušlechtilých vlastností, na jejichž ochranu se zaměřuje každý populistický apel stejně jako na neúnavný boj za práva utlačovaného lidu. Konstrukt lidu je populisty dále vnímán také jako symbol kolektivní identity dané společnosti.⁶⁷ Populistický koncept lidu vychází z homogenního vnímání

---

⁶⁷ CANOVAN, M. *The People*. Cambridge: Polity, 2005. ISBN 9780745628226.

této kategorie, která je značně idealizována. Takové vymezení lidu je v podstatě nevyhnutelnou podmínkou pro vytyčení klíčové populistické teze o přirozeném antagonismu mezi absolutně dobrým lidem a bytostně zlými elitami. Společenská dichotomie dobří versus zlí ze své podstaty vychází z ideje pospolitého společenství lidí, které v sobě nese všechny dobré vlastnosti, díky čemuž má ty nejlepší předpoklady rozhodovat samo o sobě bez vnějších vstupů ze strany zlých elit. Na základě výše zmíněného je patrné, že populisté vnímají nebo spíše vykládají sociální realitu značně černobíle, čímž cíleně naplňují požadavky na zjednodušený výklad složitých politických problematik stejně jako na nekomplikovaný výklad celého světa. Kromě značného zkreslení politických skutečností a deformace společenské reality nese v sobě populistická kategorizace problém nevyhnutelného opominutí některých společenských skupin, jež nelze v dané společnosti začlenit ani do jedné z vymezených skupin.^{68,69}

9.1.1 Konceptuální vymezení lidu

S nejednoznačným významem populistické koncepce lidu se ve své teorii pokusili vypořádat Daniel Albertazzi a DuncanMcDonnell, kteří na základě zevrubné analýzy populistických programů i samotné rétoriky vymezili čtyři základní charakteristické znaky lidu. Tito teoretici částečně vycházejí z prací Paula Taggarta, který své úvahy o pozici konceptu životního prostoru v populistickém vnímání světa završil definováním tzv. heartlandu, jemuž se budeme více věnovat v další části této práce. Právě hranice vymezené určitou představou ochrany abstraktně definovaného heartlandu, ve kterém se odehrává veškerá aktivita i samotná existence lidu, znamenají pro níže předkládanou teoretickou koncepci populistického lidu jistá omezení. Prvním znakem, který rezonuje v každém populistickém vymezení lidu, je jeho vnímání jako zosobnění dobra a prospěšnosti. Populisté se rádi prezentují jako pevná součást tohoto lidu, svou snahu o proniknutí do světa odsuzovaných vládních elit pak vykládají jako nutnost postavit se útlaku, který dobrý lid nemůže déle netečně snášet. Dle této rétoriky vstupují populisté do politiky de facto proti své vůli, kdy berou na svá bedra neúnavný boj proti elitám nepřetržitě ohrožujícím ideály lidu a zároveň se snaží narušovat jeho vnitřní soudržnost. Politická aktivita populistů je tak jimi samými prezentována jako logický důsledek

---

⁶⁸ CANOVAN, M. *The People*. Cambridge: Polity, 2005. ISBN 9780745628226.

⁶⁹ MAŠKARINEC, P., NOVOTNÝ, L. *Strany a vládnutí v digitální éře: vybraná témata výzkumu politického stranictví*. Praha: Academia, 2020. ISBN 978-80-200-3052-8.

chování elit, což vymezuje pevný základ pro další konstruování základní konfliktní linie mezi lidem a elitami.^{70 71}

Další definiční znak lidu podle této teorie představuje jeho nesporná suverenita, na jejímž základě je právě lid jediným zdrojem politické moci, na kterou má jako nejvyšší suverén plné právo a v ideálním případě by si měl vládnout sám bez externích zásahů skupin stojících mimo lid. Sami populisté ovšem uznávají, že tento ideál není zcela dosažitelný, a tudíž principiálně nezpochybňují koncept zastupitelské demokracie, ale požadují, aby lid mohl do této formy vlády aktivně vstupovat co nejintenzivněji a tak se maximálně podílet na rozhodování o veřejných záležitostech. Vhodné podmínky chtějí populisté zajistit zaváděním prvků a forem přímé demokracie, které mají být realizovány na všech správních úrovních, přičemž hlavní roli v populistických apelech obvykle hrají referenda. Právě apel na zavádění prvků přímé demokracie bývá pevnou součástí většiny politických programů populistických stran a hnutí. V této souvislosti hovoříme o vizi tzv. populistické demokracie, která sice nepopírá zastupitelskou demokracii jako takovou, ale do značné míry ji deformuje například požadováním přímé volby některých ústavních činitelů. Z výše nastíněné podstaty zidealizovaného chápání lidu vyplývá populistický předpoklad, že lid je jako suverén schopný správně interpretovat každou problematiku, a tak si sám na vše vytvářet odpovídající názory. Toto přesvědčení často vede k narušení konstruktů zastupitelské demokracie na více úrovních, populistické představy tak často nereflktují třeba také princip přenášení rozhodovacích pravomocí na nižší správní úroveň.⁷²

Třetí charakteristický znak lidu vymezený autory Albertazzi a McDonnellem, je na první pohled úzce spjat především s pravicovým populismem, jelikož vychází z idey kulturní exkluzivity. Lid je vnímán jako nositel kolektivních hodnot, které v podstatě utváří jeho identitu a jsou zosobněny v jednotné kultuře. Toto vnímání lidu bezpochyby nese prvky nacionalismu, jež se ve světle silné globalizace prostupující de facto každou společnost mohou jevit jako obtížně uchopitelné. Přesto mnoho populistických subjektů staví tradiční národní kulturu na pomyslný piedestal, přičemž zdůrazňují hodnotu takto vymezené kulturní identity lidu. Tu je třeba chránit a bojovat za její existenc neustále ohrožovanou nepřátelskými vnějšími vlivy, tj. elitami. Jako příklad populistického

---

⁷⁰ ALBERTAZZI, D., MCDONNELL, D. *Twenty-First Century Populism: The Spectre of Western European Democracy*. London: Palgrave Macmillan, 2007. ISBN 9780230592100.

⁷¹ MAŠKARINEC, P., NOVOTNÝ, L. *Strany a vládnutí v digitální éře: vybraná témata výzkumu politického stranictví*. Praha: Academia, 2020. ISBN 978-80-200-3052-8.

⁷² ALBERTAZZI, D., MCDONNELL, D. *Twenty-First Century Populism: The Spectre of Western European Democracy*. London: Palgrave Macmillan, 2007. ISBN 9780230592100.

důrazu na konstrukt exkluzivity pramenící z kulturních kritérií můžeme uvést fenomén euroskepticismu, který představuje jeden z hlavních programových bodů mnoha evropských populistických subjektů.

Jako poslední, čtvrtý definiční znak populismu uvádí zmiňovaná teorie samotné populisty a jejich vlastní sebepojetí, které vždy vychází z prezentování populistického politika sebe sama jako reprezentanta široce pojatého lidu. Tito politici se často staví do role neúnavných bojovníků za svrchované hodnoty a zájmy dobrého lidu, za jehož členy se považují. Jako impuls pro vstup na politickou scénu ovládanou zkorumpovanými elitami pak populisté uvádějí hluboké pohoršení nad současným stavem věcí a z něj plynoucí nutnost pokřivenou politickou realitu napravit. Toto vymezení sebe samých jako nositelů ideálů lidu poskytuje populistům dobrý manévrovací prostor, v rámci kterého mohou snadno všechny své oponenty označit za příslušníky morálně pochybné elity či jejich přísluhovače a vykreslit je jako nepřátele samotného lidu.^{73, 74}

9.1.2 Populismus v hranicích heartlandu

Další významný teoretický koncept, skrze který můžeme nahlížet fenomén populismu, vnáší na scénu výše zmíněný Paul Taggart, který se pokusil ve svých pracích vymezit teoretický konstrukt tzv. heartlandu. Stejně jako většina problematik i dílčích pojmů pojících se k populismu je také definování heartlandu velmi obtížné a nejednoznačné, jelikož do konkrétního vymezení tohoto pojmu vstupuje celá řada historických a kulturně podmíněných proměnných, které umožňují nespočet variant tohoto abstraktně vymezeného prostoru. Obecně heartland představuje pomyslný životní prostor lidu, ve kterém se zhmotňuje vše, co lidu dle výše nastíněného vnímání populistů náleží a co je mu vlastní. Jde v podstatě o vymezení homogenního společenství, které je pevně provázáno komunitními vazbami a ty jsou budovány na základě všeobecně sdílených hodnotových rámců stejně jako sdílenou kulturou. V takto vymezeném prostoru tedy opět shledáváme základní opěrné body populistické doktríny. Jde o abstraktní prostor slučující lidu vlastní charakteristické rysy, které jsou pro svou morální čistotu hodny nejvyšší ochrany. Heartland současně zpodobňuje jednoduchý společenský útvar, který nepotřebuje ke svému správnému a spravedlivému fungování žádné složité strukturalizování či vymezování vnitřní hierarchie. Právě tyto

---

⁷³ALBERTAZZI, D., MCDONNELL, D. *Twenty-First Century Populism: The Spectre of Western European Democracy*. London: Palgrave Macmillan, 2007. ISBN 9780230592100.

⁷⁴ MAŠKARINEC, P., NOVOTNÝ, L. *Strany a vládnutí v digitální éře: vybraná témata výzkumu politického stranictví*. Praha: Academia, 2020. ISBN 978-80-200-3052-8.

charakteristiky populisté přisuzují komplikovaným organizacím, které jsou častým cílem jejich kritiky, a heartland tak vnímají jako jasný důkaz toho, že lid si dokáže nejlépe vládnout sám. Vymezením heartlandu se Taggart snaží reagovat na šíři a neuchopitelnost kategorie lidu, skrze kterou není možné jasně popsat dílčí populistické projevy s ní spjaté. Právě proto se definování prostoru, v němž nabývají vyzdvihované charakteristiky lidu hmatatelnější podoby, zdá být pragmatickým posunem v chápání celého konceptu populismu.^{75,76}

Definice heartlandu nevychází z nějaké ucelené představy utopistické společnosti, která by si kladla za cíl nahradit společnost současnou, takové myšlenkové konstrukty nejsou pro populismus obecně typické. Populisté obvykle nepředkládají vize nové, doposud nejlepší společnosti, ale mnohem častěji se uchylují spíše k vyzdvihování minulých časů a podob společností, které v sobě nese obvykle jistou nostalgii. Tyto vzpomínané časy představují v populistické rétorice dobu, kdy byl heartland společnosti celistvý a fungoval dle svých přirozených rytmů, které byly následně narušeny působením elit, jež tak zapříčinily deformaci jak životního prostoru lidu, tak i celé společnosti. Populisté tak jednoznačně vymezují konstrukt elit jako veřejného nepřítele, který cíleným narušením optimálně fungujícího životního prostoru společnosti zapříčinil všechny problémy, s nimiž se lidé v současném modelu pokřivené reality musí potýkat, a zároveň si tak kladou za cíl nejen bránit jednotlivé hodnoty lidu, ale zároveň také zajistit obnovu celistvosti narušeného heartlandu. Ze samotné podstaty pojmu vyplývá skutečnost, že neexistuje jeden univerzálně platný heartland, ale konkrétní podoba jednotlivých příkladů úzce souvisí s ideologickým vymezením populistů pracujících s tímto pojmem. Do značné míry vychází ze širšího historického kontextu jednotlivých národních států, který podmiňuje vytyčení stěžejních politických témat.^{77 78}

---

⁷⁵ TAGGART, P. A. *Populism*. Maidenhead: Open University Press, 2000. ISBN 9780335200450.

⁷⁶ KUBÁT, M., MEJSTRÍK, M., KOCIAN, J. *Populismus v časech krize*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3439-5.

⁷⁷ KUBÁT, M., MEJSTRÍK, M., KOCIAN, J. *Populismus v časech krize*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3439-5.

⁷⁸ TAGGART, P. A. *Populism*. Maidenhead: Open University Press, 2000. ISBN 9780335200450.

9.1.3 Prvky přímé demokracie jako cesta k znovuoobnovení heartlandu

Ačkoliv apely na zavádění prvků přímé demokracie do konsolidovaných zastupitelských demokracií silně rezonují de facto v každé formě populistické rétoriky, reálná aplikace tohoto modelu se v současné době v žádném státě neuplatňuje. Populistickým ideálům řízení státu a společnosti se patrně nejvíce blíží Švýcarsko, jehož politický model, který často využívá nástrojů plebiscitu či referenda, bývá často označován jako polopřímá demokracie. Samotná škála nástrojů přímé demokracie není zcela jednotně vymezena. S jistou schematizací těchto prvků přichází politolog Helge Balt, který vymezuje dvě základní kategorie, a to pozitivní nástroje označované jako „pedály“ a nástroje negativní, které označuje jako „brzdy“.⁷⁹

9.1.3.1 Pozitivní nástroje přímé demokracie

Balt vymezuje čtyři základní pozitivní nástroje přímé demokracie. Jako první uvedme občanský podnět, což je nástroj, který má přes svou nespornou adresnost spíše poradní ráz, jelikož legislativa nezavazuje adresáta tohoto nástroje nijak unifikovaně konat, a tudíž se jedná o málo vyvinutý občanský nástroj politické aktivity. Druhý nástroj, který má stejně jako občanský podnět své kořeny v petičním právu, představuje lidová iniciativa. Ta vychází především z aktivního postoje občanů, kteří mohou vznášet legislativní návrhy, kterými se za předpokladu dostatečné podpory ze strany občanů musí politici zabývat. Uplatnění tohoto nástroje, který je ve své podstatě protikladem referenda, populistické strany a hnutí ve svých programech také často žádají. Jako další pozitivní nástroj autor uvádí plebiscit, který je někdy slučován s častěji požadovaným referendem. Specifikem plebiscitu je určitá retrospektivnost, jelikož bývá často formulován jako nástroj zpětného všelidového schválení již přijatého legislativního úkonu, skrze které by někteří aktéři veřejné moci rádi upevnili svou pozici. Jako poslední v této kategorii Balt uvádí referendum, představující v rámci populismu zřejmě nejfrekventovanější apel, jelikož právě v co možná nejširším uplatnění tohoto nástroje spatřují silný potenciál pro realizaci vůle lidu. Referendum v různých podobách bývá tradičně součástí většiny demokratických politických systémů, míra a úroveň správního systému, ve kterém je tento nástroj aplikován, jsou v jednotlivých státech rozličné, v očích populistů jsou však

---

⁷⁹ BATT, H. Direkt demokratie im internationalen Vergleich. Aus Politik und Zeitgeschichte. 2006, 10, 10–17.

vždy nedostatečné. V některých případech, tzv. obligatorních referend, je nutnost schválení prostřednictvím referenda přímo legislativně zakotvena.⁸⁰

9.1.3.2 Negativní nástroje přímé demokracie

Druhá Baltem vymezená kategorie tzv. brzd představuje soubor negativních nástrojů přímé demokracie, jimiž občané mohou ad hoc zvrátit politické rozhodnutí či samotné působení jimi delegovaného politika. Právě odebrání politické moci politikovi, který se odklonil od protěžovaného volebního programu své strany, ztělesňuje tzv. imperativní mandát, který v sobě snoubí základní princip zastupitelské demokracie, a to udílení mandátu danému kandidátovi v rámci legitimních voleb na straně jedné a prvku přímé demokracie, kdy si občané udržují možnost přímé kontroly nad politikem v průběhu celého jeho působení v úřadu na straně druhé. Nezpochybnitelnou politickou „brzdu“ na závěr představuje nástroj lidového veta, skrze které mohou občané zamítnout již přijatý návrh, obsahující v sobě obligatorní požadavek dodatečného souhlasu občanů.⁸¹

---

⁸⁰ BATT, H. Direkt demokratie im internationalen Vergleich. Aus Politik und Zeitgeschichte. 2006, 10, 10–17.

⁸¹ BATT, H. Direkt demokratie im internationalen Vergleich. Aus Politik und Zeitgeschichte. 2006, 10, 10–17.

10 ZLÉ ELITY

V této kapitole se bude práce věnovat druhému zásadnímu pilíři obecné populistické doktríny, od níž v podstatě všichni populisté odvozují nejen své chápání společnosti, ale také podstatu své existence v politickém prostoru. Budeme se zde věnovat populistické konstrukci úhlavního nepřítele dobrého lidu – elitám. Samotná koncepce elit je stejně jako většina populistických pojmů a tezí velmi široce a nejednoznačně rozkročena mezi různými sférami společenského života. To odráží individuální vymezování této kategorie ze strany jednotlivých populistů, kteří flexibilně označují elitářské nepřátele na základě specifických národnostních, kulturních či ekonomických podmínek daného státu, díky čemuž jsou schopni vytvářet ucelené narativy pro svůj politický apel. Ačkoliv obsahová podstata této kategorie nabývá u jednotlivých populistů různých podob, můžeme i zde vyzorovat některé společné znaky, jimiž se skupina elit jednoznačně odlišuje od kategorie lidu. V první řadě se dle populistů jedná o bytostně nepřátelskou vnitřně homogenní skupinu, která stojí v cestě realizaci vůle lidu jakožto politicky svrchované entity. Přestože elity, především ty představující aktuální vládní garnituru, většinou svůj původ také odvozují od lidu, z něhož vzešly a skrze který získaly politickou moc, ideálům lidu se zcela zpronevěřily a nyní představují pro lid největší hrozbu, jelikož na rozdíl od něj mají reálnou politickou moc, kterou v této situaci defacto neprávem uzurpují ve svých rukou a využívají ji k dosahování vlastních sobeckých cílů na úkor veřejných zájmů. V populistické rétorice často nalezneme klišé o korumpující síle moci, jíž elity podlehly a staly se tak ze své podstaty zlou, zkorumpovanou skupinou, která se nejen neustále zpronevěřuje zájmům lidu, jenž jim původně delegoval moc, na kterou ztratily svým chováním jakékoliv morální nároky, ale zároveň chtějí podkopat hodnotové a ideové rámce definující lid jakožto homogenní skupinu. Na základě antagonismu mezi lidem a elitami tak vzniká ideální půda pro vyprofilování populistických stran a hnutí stejně jako samotných politiků, kteří vstupují do politického klání vlastně z nutnosti zamezit další mocenské rozpínání zkažených elit na úkor dobrého lidu. Skutečnost, že tím populisté vlastně usilují o získání pozice nové politické elity, přestože moc, jak tito politici často opakují, ze své podstaty korumpuje, představuje jeden z mnoha konceptuálních problémů populistického vnímání společenské dichotomie dobrého lidu a zlých elit. Vymezení elit populistům umožňuje nejen argumentaci svého vstupu na politickou scénu, kterou bytostně opovrhují, ale také ospravedlnění vlastní neschopnosti prosadit, ale především pak realizovat své volební sliby a rychlá řešení.

Příčiny absence kýžených výsledků populisté spatřují opět v působení elity, která jim de facto neumožní jejich samospásné plány realizovat.^{82 83}

V kontextu populistické tematiky může dojít k zúženému vnímání pojmu elity. Mohou být vnímány jen jako elity politické, které jsou nejčastějším terčem populistické kritiky. Samotný pojem elity je pochopitelně mnohem obsáhlejší, jelikož elitní skupiny můžeme nacházet vlastně v každé společenské rovině, ani populistická rétorika se tedy neorientuje striktně pouze na elity politické. Jak již bylo v této práci mnohokrát zmíněno, styl populistické rétoriky vychází ze zvolených témat, která populisté ve svých programech i ve svém veřejném působení na různých úrovních či platformách otevírají. Ta jsou velmi úzce spjata s širším historicko-kulturním kontextem dané společnosti, právě proto se i samotný politický boj může odehrávat ve více rovinách a není výlučně omezen jen na sféru politiky samotné. Ačkoliv kritika vládnoucích politických protivníků má v populismu výsadní postavení, populisté často vystupují kriticky i vůči elitám z oblasti ekonomie, kultury či vůči elitám sociálním. Volba těchto mimo politickou scénu stojících anti-elitářských apelů obvykle vychází z užšího ideologického vymezení jednotlivých populistických subjektů na základě tradiční pravolevé ideologické osy, kdy u pravicově zaměřených populistů najdeme často vymezení vůči kulturním elitám. Ty jsou tradičně považovány za nositele multikulturního diskurzu, zatímco levicovní populisté budou spíše vystupovat proti elitám ekonomickým.

10.1 Typologie elit

V odborné literatuře můžeme najít několik typologií populistických elit, v českém prostředí se tohoto úkolu zhostila Vladimíra Dvořáková, která vymezila tři základní kategorie, na něž obvykle cílí populistická kritika v rámci celého politického spektra.

10.1.1 Domácí elity

První, široce pojatá kategorie představuje domácí elity, jejichž vymezení není zcela jednotné. Obecně však můžeme do této skupiny zařadit především zástupce z řad tradičních politických stran, kteří mají ve svých rukou reálnou politickou moc, díky čemuž je každý jejich krok pod přísným veřejným i mediálním dozorem, což populistům obvykle poskytuje celou řadu podnětů k ostré kritice, skrze kterou populisté proklamují

---

⁸² MAŠKARINEC, P., NOVOTNÝ, L. *Strany a vládnutí v digitální éře: vybraná témata výzkumu politického stranictví*. Praha: Academia, 2020. ISBN 978-80-200-3052-8.

⁸³ KUBÁT, M., MEJSTRÍK, M., KOCIAN, J. *Populismus v časech krize*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3439-5.

vlastní politické vize. Kromě představitelů vládního establishmentu označují populisté někdy jako domácí elity například veřejnoprávní či soukromá média, která dle populistického vnímání světa představují dílčí článek celé zkorumpované struktury držící reálnou politickou moc. Jelikož právě populisté dokáží obvykle plně využít poskytnutý mediální potenciál, uvědomují si zároveň možné dopady negativní prezentace sebe samých v některých médiích, která se vůči nim staví spíše kriticky, proto je pro populisty velmi pragmatické tato média v očích svých příznivců maximálně zdiskreditovat. Populisté v této kategorii často vnímají také neziskové organizace, u kterých představuje hlavní kontroverzi otázka financování a často jejich nejasné postavení v rámci správního aparátu. Populisté nezdědka spojují fungování těchto struktur s různými zájmovými skupinami stojícími v pomyslné šedé zóně politického života státu. Terčem populistických antipatií jsou často také zástupci domácí inteligence či kultury, kteří by měli ambici představovat jakousi protiváhu populistických myšlenek stojících mimo politický svět. Díky svému veřejnému dosahu mohou například upozorňovat na neuskutečnitelnost populistických vizí či uvádět populisty triviálně prezentované problémy do širších souvislostí, ve kterých je zřejmá nesmyslnost jejich navrhovaných rychlých řešení.⁸⁴

10.1.2 Vyloučené skupiny jako nepřítel lidu

Jako další vymezuje Dvořáková kategorii vyloučených skupin, které bývají trochu paradoxně prezentovány jako paralelní nepřítel lidu. Tato kategorie představuje v očích populistů paralelní nepřátele lidu, protože se nejedná o elitu v klasickém, s určitými privilegii spojeném smyslu slova, tyto skupiny jsou součástí masy lidu a obvykle se z různých důvodů nacházejí na její periferii. Tato kategorie elit je tematizovaná především v rétorice pravicových populistů, jejichž apely směřují na neochvějnou ochranu tradičních národních hodnot, jelikož obsahuje rozličný soubor společenských skupin, které mají potenciál narušit kulturně unifikované prostředí. Najdeme zde národnostní, rasové či náboženské menšiny stejně jako jiné skupiny obyvatel, které se nějakým způsobem odklánějí od mainstreamové kultury a tím vnášejí do pomyslného heartlandu lidu nežádoucí cizí prvky, vůči nimž populisté ze své podstaty brojí. Právě strach z cizích prvků představuje pro řadu populistů zcela klíčový prvek, který je v posledních letech umocňován globální destabilizací, jež vyústila v rozsáhlou migrační krizi stojící u zrodu mnoha nových populistických hnutí. Právě vyvolávání strachu ze

---

⁸⁴ DVOŘÁKOVÁ, V., BUBEN, R., NĚMEC, J. *¡Que el pueblo mande!: levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2012. ISBN 978-80-7419-091-9.

zvýšené migrace se velmi často pojí s obavami z náboženského fundamentalismu a s ním spjatého nebezpečí terorismu, který v evropském prostoru rezonuje především v souvislosti s islámem, kdy populisté obvykle zdůrazňují neslučitelnost muslimské a evropské mentality. Obecně lze říci, že populistické apely vůči této kategorii podněcují a podporují ve společnosti xenofobní až rasistické nálady, které jsou často kulatně zaobaleny do ekonomických argumentů. Populisté zdůrazňují možné zneužívání sociálního systému státu těmito vyloučenými skupinami, pro něž vytvořily ideální podmínky vládnoucí elity, které tuto krizi v podstatě zaviniily a nyní se k ní staví laxe. Díky tomuto výkladu populisté alespoň na teoretické úrovni propojují popisované skupiny obyvatel s vládnoucími elitami.⁸⁵

10.1.3 Zahraniční elity

Třetí kategorii elit představují zahraniční aktéři, jejichž vymezení je v podání jednotlivých populistů vycházejících opět ze širšího historického kontextu velmi rozmanité. V rámci této kategorie spolu koexistují negativní postoje vůči silným velmocím, které jsou v některých státech umocněny koloniální minulostí či jinými negativními historickými zkušenostmi spolu s odporem vůči rostoucímu vlivu nadnárodních a mezinárodních organizací či společností, které jsou nevyhnutelnou příčinou i důsledkem aktuální podoby globalizovaného světa. Častým terčem populistické kritiky bývají také nadnárodní korporace, v jejichž pronikání na trhy a území jiných států spatřují populisté často zárodek nového mocenského imperialismu. Tomu navíc poskytují vládnoucí domácí elity s ohledem na vlastní finanční zájmy ideální podmínky k postupnému ovládnutí ekonomické suverenity země. V rámci evropského prostoru populisté nejčastěji nominují do pozice úhlavních nepřátel lidu i jich samých nadnárodní integrační organizace, které ze své podstaty své členské státy nevyhnutelně vedou k určité hodnotové a postojové nivelizaci. Populisté tak často vystupují vůči členství státu v těchto organizacích omezujících autonomii země. Terčem kritiky tak může být například členství v NATO, mnohem častější je ovšem ostrá kritika Evropské unie.

Euroskepticismus představuje komplexní fenomén, který někteří autoři vnímají jako klíčový prvek tzv. nového populismu, ovšem vymezení tohoto jevu je velmi široké a v jednotlivých státech nabývá různých forem. Obecně lze tento fenomén rozdělit na tzv. měkkou a tvrdou variantu, přičemž hlavní rozdíl mezi nimi spočívá v pohledu na klíčovou

---

⁸⁵ DVOŘÁKOVÁ, V., BUBEN, R., NĚMEC, J. *¡Que el pueblo mande!: levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2012. ISBN 978-80-7419-091-9.

myšlenku evropské integrace. Zatímco stoupecí měkkého euroskepticismu nemají problém s ideou evropské integrace jako takové, cílem jejich kritiky se stává forma, jakou je toto myšlenka realizována, tj. struktura jednotlivých orgánů a institucí EU, které dle populistů pro svůj rozsáhlý byrokratický aparát nemohou fungovat efektivně, což vede k nesmyslnému vydávání zbytečných či přímo destruktivních nařízení a směrnic. Stoupecí tvrdého euroskepticismu naopak nesouhlasí už se samotnou myšlenkou evropské integrace, v níž spatřují neospravedlnitelné narušení suverenity národního státu. Celou Evropskou unii tak vnímají jen jako uměle vytvořený konstrukt mezinárodních elit a zaujímají velmi radikální postoje v otázkách setrvání v EU, kdy v rámci své rétoriky zcela opomíjejí závažné důsledky případného odchodu z této politickoekonomické unie.^{86,87,88}

10.2 Italská škola elitismu a pozice populistů

Ačkoliv se v současné době setkáváme s označením elity nejčastěji právě v rámci populistické rétoriky, tato společenská kategorie má samozřejmě mnohem hlubší kořeny a jde ruku v ruce se samotnou podstatou sociologických úvah o společnosti a jejím fungování. Na tomto základě se dále pokusíme definovat tento stěžejní pojem. Klíčovou roli v teoretickém vymezení konceptu elit sehrála na přelomu 19. a 20. století tzv. italská škola elitismu, která vnesla do sociologických a politických úvah tři hlavní konceptuální pohledy na fenomén elit, v jejichž rámci reflektovali významní představitelé této školy vzájemně na své teze. Základním východiskem těchto úvah je koncept přirozené nerovnosti mezi lidmi, která se vyskytuje jak na úrovni biologické, tak na úrovni sociální. Tato škola není na rozdíl od populismu nijak ideově vymezena, přestože se formovala v době, kdy evropským prostorem stále silněji rezonovaly myšlenky socialismu či roussealismu, které pojilo vnímání svrchovanosti lidu a jeho vůle jako zdroje vši suverenity. Naopak se pak snaží na akademické úrovni vymezit jednotlivé kategorie a principy společenských mechanismů.⁸⁹

Autorem pravděpodobně nejznámější teorie elit, která je současně v souladu s postulátem populistického chápání společenských pořádků, skrze které vznášejí populisté

---

⁸⁶ DVOŘÁKOVÁ, V., BUBEN, R., NĚMEC, J. *¡Que el pueblo mande!: levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2012. ISBN 978-80-7419-091-9.

⁸⁷ KUBÁT, M., MEJSTRÍK, M., KOCIAN, J. *Populismus v časech krize*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3439-5.

⁸⁸ KOPECKÝ, P., MUDDE, C. The Two Sides of Euroscepticism Party Positions on European Integration in East Central Europe. *European Union Politics* [online]. 2002, 3(3), 297–326 [cit. 2023-03-04]. DOI: 10.1177/1465116502003003002. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/1465116502003003002>

⁸⁹ PETRUSEK, M. *Dějiny sociologie*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3234-3.

své mobilizační apely, je Vilfredo Pareto, který vyšel z představy cyklického vývoje společnosti, jež v sobě přirozeně nese také princip cirkulace elit. Na počátku celého cyklického procesu stojí vymezené skupiny vládnoucí elity a masy lidu, v jejichž vztahu panuje jisté napětí vycházející z přirozené tendence ovládaného lidu elitám oponovat. Postupem času se napětí ve společnosti prohlubuje a na základě obecné nespokojenosti dochází k vyprofilování silného lídra z řad lidu, kolem jehož osoby se zformuje tzv. kontra elita, která následně buď přirozeně, nebo revolučně nahradí elitu stávající, aby se po určitém čase ocitla sama ve stejné situaci a proces se tak mohl opakovat.⁹⁰ Pareto ve své teorii zavádí dvě kategorie elit, které nám zde poslouží k vymezení pozice dnešních populistů v rámci této teoretické konstrukce, přičemž každá skupina užívá k získání a udržení politické moci specifické nástroje a metody, jejichž prostřednictvím se následně u moci střídají. Pro zástupce první kategorie, označované jako lišky, je typická především manipulativnost a otevřenost ke změnám. Při značném zjednodušení můžeme říci, že většina populistických subjektů začíná svou politickou působnost právě v této kategorii, která jim poskytuje větší prostor k vymezení svých pozic. Druhá kategorie tzv. lvů se vyznačuje dobrými organizačními schopnostmi a vyšší mírou rozhodnosti, kdy k dosažení svých cílů užívají často i sílu. Tyto elity bývají často zastánci konzervativních hodnot. Do kategorie lvů má většina populistů tendenci dospět v případě, že se jim podaří skutečně proniknout do stranického systému státu a pevně se v něm etablovat. Tato pozice vychází ze samotné podstaty populismu a jeho důrazu na neochvějnou pozici vůle lidu, která, jak upozornil výše uvedený Giovanni Sartori, přirozeně vede k upozadění minoritních názorů a postojů společnosti, jež je v souladu s autoritativními formami vlády, ke kterým populisté inklinují.^{91, 92}

10.3 Vláda elit jako nevyhnutelná skutečnost

Sociologický a behaviorální přístup ke konstruktům elit upřednostnil ve svém pojetí Gaetano Mosca, který vycházel z premisy prostupnosti společenské vrstvy elit. Jako významný determinant ovšem zdůrazňuje výchozí životní podmínky jedince. Zásadní prvek, který odlišuje skupinu elit od masy lidu, je schopnost organizace, kterou disponují jen elity, díky čemuž jsou schopné prosadit své nároky na politickou moc a následně si ji

---

⁹⁰ JODL, M. *Teorie elity a problém elity: Příspěvek k dějinám a problematice politické sociologie*. 2. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85605-94-5.

⁹¹ JODL, M. *Teorie elity a problém elity: Příspěvek k dějinám a problematice politické sociologie*. 2. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85605-94-5.

⁹² KELLER, J. *Dějiny Klasické Sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005. ISBN 80-86429-52-0.

také udržet. Ovšem právě dlouhodobé držení moci elitami úzce závisí na široké podpoře lidu, elity za účelem zachování své pozice naplňují organizační koherenci ideologickým obsahem, který autor označuje jako politickou formuli, jež má primárně za účel legitimizovat jejich držení moci. Pokud přestane daná politická formule plnit svou funkci celospolečenského ideologického pojítka, dojde k výměně stávajících elit za elity a ideologické rámce nové, což je v rámci této teorie pozice pro populisty, kteří o výměnu špatně fungujících vládních elit tradičně usilují.^{93 94}

S koncepcí tzv. železného zákona oligarchie přichází další představitel italské školy elitistické Robert Michels, který vychází z presumpce nevyhnutelnosti vlády elity, tj. úzké vládnoucí skupiny v rámci každé organizované struktury, ať už se jedná o stát, dílčí správní celky, nebo i soukromé subjekty. Autor dokládá tuto svou tezi na příkladu politických stran, které, ačkoliv se zpočátku orientují na vymezení svých ideologických myšlenek a na holistické vymezení se vůči okolním politickým a společenským strukturám. V průběhu času se ovšem nevyhnou vnitřní strukturalizaci, která s sebou logicky nese vyprofilování úzkého vedení strany omezujícího postupně kompetence nižších strukturálních složek. Přestože odpor k elitám je jakousi esencí populistické identity, ani populisté se výše nastíněnému vývoji, jehož podmíněnost Michels spatřuje v samotné lidské přirozenosti, mnohdy nevyhnou, a pokud se jim podaří proniknout do vrcholných politických pater, často bojují nejen se střetem s politickou realitou, ale také s obtížemi spjatými se zachováním vlastní stranické identity.⁹⁵

---

⁹³ PETRUSEK, M. *Dějiny sociologie*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3234-3.

⁹⁴ KELLER, J. *Dějiny Klasické Sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005. ISBN 80-86429-52-0..

⁹⁵ KELLER, J. *Dějiny Klasické Sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005. ISBN 80-86429-52-0.

11 CHARISMATICKÝ LÍDR

Poslední článek tradičního populistického trojlístku, na jehož základě je vystavěna jak ideologická konstrukce populistické ideologie, tak i reálný rámec strukturálního uspořádání těchto politických uskupení, představuje osobnost silného populistického lídra, který dle řady akademiků představuje klíčový nástroj populistických stran a hnutí k dosažení volebních úspěchů. Osobnost charismatického vůdce s potenciálem mobilizovat lid a účelně vnášet do veřejného prostoru populisty preferovaná témata hraje klíčovou roli ve většině soudobých populistických uskupení, čímž de facto odsouvá do pozadí samotnou stranu i její politický program. Kompetence politického lídra nejsou nijak pevně stanoveny, a proto se reálná podoba působení tohoto člověka odvíjí především od jeho osobních dispozic a předpokladů. Právě ty hrají klíčovou roli v procesu budování pozice politického vůdce, a to jak z hlediska vnitřního stranického aparátu, tak z hlediska veřejné prezentace, ale především pak působení na voliče. Jelikož právě osobnost lídra představuje natolik specifickou část populistické doktríny, je bezpředmětné pokoušet se o nějakou ucelenou specifikaci této kategorie. Obecně lze říci pouze to, že úspěšní vůdci populistických stran bývají zdatnými řečníky, kteří se ve svých veřejných projevech obvykle nezdráhají využít širokou škálu rétorických nástrojů, skrze které dokáží ve svých posluchačích dovedně vzbuzovat celou plejádu emocí. Ty mají, jak již bylo výše zmíněno, velký potenciál ovlivňovat nejen mínění a nálady ve společnosti, ale i reálné politické rozhodování mnoha lidí.

Nutným předpokladem vyprofilování populistického vůdce, který vychází již z hlavní populistické teze, v jejímž rámci se populisté staví do role ochránců zájmů dobrého lidu, se zdá být schopnost vybudovat pevnou vazbu s lidem, na něž cílí populistické apely. K tomuto účelu často slouží jakási osobní anamnéza lídra, v níž je předložen příběh o životní a profesní cestě lídra, která zdůrazňuje jak jeho provázanost s lidem, tak jeho osobnostní kvality, jako jsou pracovitost či neúplatnost. Na základě toho, že lídr vzešel z řad lidu a díky svým osobnostním kvalitám nepodleh, a to i přes zasloužené úspěchy, svodům elitářského světa a zůstal lidu věrný a loajální, má dle populistů morální právo a povinnost stanout v čele lidu jako jeho neúnavný ochránce. Ačkoliv populisté obecně vnímají svět politiky jako veskrze zkažený konstrukt, jsou ochotni podstoupit pro dobro svého lidu oběť a vstoupit do elitami zdeformovaného světa

vrcholové politiky, aby zde bojovali za hodnoty a ideály lidu a tím se zasadili o navrácení legitimní svrchovanosti do jeho rukou.⁹⁶

Zásadní potenciál charismatického lídra spočívá v jeho schopnosti vyvolávat silné emoce a názory na svou osobu nejen u cílové skupiny potenciálních voličů, ale i u zbývající části populace, která s populistickými myšlenkami v podstatě nesouhlasí, ale i přesto se jich témata rezonující díky populistům veřejným prostorem dotýkají.

---

⁹⁶ KUBÁT, M., MEJSTRÍK, M., KOCIAN, J. *Populismus v časech krize*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3439-5.

12 PRAKTICKÁ ČÁST

13 POPULISMUS V PROSTROU STŘEDNÍ EVROPY

V následující části práce se zaměříme na zkoumaný fenomén populismu ve střeoevropském prostoru, konkrétně v rámci tří států, a to Polska, České republiky a Slovenské republiky. Ačkoliv tyto státy sdílí společný geografický prostor, takže lze u nich vyzorovat několik historických paralel, které se nejvýrazněji projeví v období po 2. světové válce, kdy se v rámci nového bipolárního světového uspořádání staly součástí východního bloku, což mělo za následek značnou nivelizaci poměrů. Ta ovšem nedokázala přehlušit hluboké historické a kulturní kořeny jednotlivých společností, které zůstaly nadále hlavními determinanty vývoje společenských postojů v zemi. Jak již bylo v této práci několikrát řečeno, právě historická a kulturní specifika jednotlivých států vytvářejí základní orientační rámec nejen pro formování národní identity, ale také pro koncipování populistických politických subjektů. Ty ve své rétorice i ve svých programech často čerpají právě z dobré orientace v těchto společenských aspektech, díky čemuž dokáží vnášet do veřejného prostoru témata mající pro svůj kulturně-historický náboj silný emoční potenciál.

Analyzované státy sdílí společný prostor, který je z hlediska vymezení evropských subregionů někdy vnímaný jako dílčí součást východní Evropy, jindy je například dle The World Factbook definován samostatně jako střední Evropa. Samotná dělba evropských států do jednotlivých regionů je značně problematická a nejednotná, jelikož existuje celá řada klasifikací, které rozdělují Evropu na základě odlišných specifik. A právě volba historických, politických, kulturních či čistě geografických kritérií je pro zařazení mnoha států zcela určující, jelikož v rámci dlouhého a vzájemně velmi provázaného historického vývoje jednotlivých územních celků docházelo často k prolínání či překrývání dílčích linií, na jejichž základě se dnes snažíme Evropu regionalizovat.

13.1 Polská republika

13.1.1 Historické vzestupy a pády jako zdroj národní identity

Populismus je v souvislosti s Polskem skloňován již řadu let velmi často. V této zemi existuje vysoká míra populistické nabídky v politické sféře, která se následně projevuje také ve volebních výsledcích. Reálná polská politická moc vykazuje vysokou míru pravicového populismu, který se tradičně orientuje především na nacionalistické apely. Právě ty v zemi, jež se napříč celou svou historií musela potýkat s rozpínavostí svých východních i západních sousedů a současně musela neustále obhajovat legitimitu svého národního sebeurčení, přirozeně silně rezonují, jelikož většina Poláků vnímá historii své země jako zcela zásadní zdroj vlastní národní příslušnosti. Polské dějiny jsou velmi specifické, málokterý stát prošel v průběhu staletí tak dynamickými proměnami nejen z hlediska politického vlivu či mocenského postavení v evropském prostoru, ale také svého geografického postavení i samotné velikosti území. Klíčový determinant pro tyto překotné proměny polského prostoru představuje především nevýhodná geografická poloha. Absence přírodních bariér na východní i západní hranici této převážně nížinaté země umožnila v minulosti řadu útoků sousedních států, především Ruska a Německa, které soustavně ohrožovaly územní celistvost polského státu. Obecně lze říci, že pro dějiny Polska jsou signifikantní extrémy, kterými si země již od počátků své existence procházela. Polsko zažilo poměrně dlouhé období rozkvětu a značného územního růstu stejně jako doby, kdy bylo jeho území značně okleštěné, či dokonce na nějakou dobu zcela zmizelo z mapy Evropy. Tento národní vývoj plný vzestupů a pádů, které byly často podmíněny agresivní politikou sousedních evropských mocností, vůči kterým museli Poláci obtížně obhajovat svou suverenitu, vnáší dnes do polské národní identity specifické vnímání samotných dějin, které mají pro většinu polských občanů silný emoční náboj. A právě s ním populističtí politici ve své rétorice rádi a obratně pracují, jak už bylo výše zmíněno.

13.1.2 Náhled do polské minulosti

Počátky formování Polska nacházíme již v 9. století na historickém území Velkopolska okolo dnešního města Poznaň, odkud se polské území začalo na úkor řady silných protivníků postupně rozrůstat. Značné problémy tehdejšímu polskému státu přinášel baltský pohanský kmen Prusů, který soustavně ohrožoval severní hranici země, na základě čehož požádali Poláci o pomoc Řád německých rytířů. Ti v rámci sdílených

křesťanských idejí sousední zemi od pohanských útočníků pomohli, ovšem následně sami obsadili značně velké území na severovýchodě země, které se na dlouhá staletí stalo součástí německé říše. Toto území a jeho obyvatelé převzali jméno od vyvražděného baltského kmenu, a proto dále hovoříme o Prusku. Ve výsledku tak bylo Polsko po velkou část svých dějin pomyslně sevřeno dvěma částmi Německa, které v době druhé světové války nahradilo Rusko, jehož enkláva v severní oblasti dřívějšího Východního Pruska, přímo sousedí s dnešním Polskem.

Období velkého rozkvětu a územního růstu zažilo Polsko v dobách Polsko-litevské unie, kdy tento územní celek, jehož základ tvořilo výhodným sňatkem spojené Polské království a Velkoknížectví litevské, pokrýval kromě pobaltských zemí i převážnou část dnešního Běloruska a Ukrajiny. Postupný rozpad tohoto velkého státního útvaru, který byl původně zapříčiněn především vnitřními rozpory, měl později za následek řadu vnějších útoků na rozsáhlá území dříve silného státu. Série anexí známých jako trojí dělení Polska ve druhé polovině 18. století měla poté za následek, že Polsko jako takové přestalo existovat, jelikož jeho části byly zabrány Pruskem, Ruskem a Rakousko-Uherskem.

Pojem Polsko se na mapu Evropy formálně vrátil již v roce 1815, a to jako tzv. Kongresové Polsko, které bývá často označováno spíše jako Ruské Polsko. Jednalo se o personální unii s Ruským impériem, kde území dřívějšího Polska figurovalo jako království, jehož králem byl ovšem vždy ruský car, což byl jen jeden z řady nástrojů, jimiž byla postupně oklešťována suverenita a autonomie polského státního útvaru, který se tak časem stal součástí Ruské říše. Jelikož doba po včlenění polského území jakožto Poviselského kraje do Ruského impéria znamenala pro Poláky nejen omezení národní autonomie, ale také snahu o silnou rusifikaci oblasti, Rusko se v očích polských obyvatel značně diskreditovalo a nepřátelské postoje Polska vůči této zemi se v rámci dalších historických událostí logicky jen prohlubovaly.⁹⁷

Polsko se na mapu Evropy reálně vrátilo až v době 1. světové války, kdy vzniklo z iniciativy Německa a Rakouska autonomní Polské království, které ovšem figurovalo jen formálně jako vazalský stát zřizujících mocností, jejichž hlavním cílem bylo oslabení Ruska, které bylo na tomto území před válkou dominantní. Ke skutečné obnově Polska jako suverénního státu dochází za značného přispění dvou silných národních povstání v roce 1918, a to až v rámci Versailleské smlouvy na konci 1. světové války. Kontroverzní otázku ovšem představovalo územní vymezení polského státu, jehož

---

⁹⁷ FRIEDL, Jiří. *Dějiny Polska*. Praha: Lidové noviny, 2023. ISBN 78-80-7422-306-8.

ustanovené hranice byly značně odlišné od současné polohy země. Meziválečné Polsko bylo pomyslně posunuto více na východ a spory o hraniční území vyvolaly v raných dvacátých letech minulého století řadu šarvátek s okolními státy, mezi kterými bylo i nově vzniklé Československo. Poláci tak museli opět hájit legitimitu své územní existence stejně jako svou národní identitu jako takovou.

Velmi tragickou kapitolu polských dějin představuje 2. světová válka, která byla zahájena právě brutálním německým útokem na Polsko, ke kterému se z východní strany záhy přidal Sovětský svaz, takže země byla pevně sevřena svými okupanty. Polsko, které bylo na počátku války vnímáno jako poměrně silný stát, se v této době zdálo být ideálním adeptem na zabránění veškerého území, čemuž významně napomáhalo geografické umístění. V tomto období země čelila velmi tvrdým represím, kdy během holokaustu zahynula naprostá většina dříve početných polských Židů. Po skončení druhé světové války, kdy bylo Polsko znovu obnoveno, došlo díky postupu vítězné Rudé armády k výraznému posunutí polského území více na západ na úkor poraženého sousedního Německa, naopak velká část předválečného východu Polska se stala integrovanou součástí svazových republik Sovětského svazu. Tyto změny se dotkly velkého množství jak polského, tak německého obyvatelstva a v poválečné Evropě došlo v jejich důsledku k masivnímu stěhování ve středoevropském prostoru. Na základě výše popsaných událostí je zřejmé, že dnešní územní podoba Polska není dlouho historicky konsolidována, jako je tomu třeba v případě České republiky, což z hlediska níže popsaného polského populismu posiluje mimo jiné význam nacionalistických apelů.^{98, 99}

Jak již bylo výše řečeno, po druhé světové válce se Polsko stejně jako obnovené Československo dostalo do sféry sovětského vlivu. V rámci Jaltské konference byla na úkor londýnské exilové vlády uznána provizorní komunistická vláda, tento krok je řadou Poláků dodnes považován za historickou křivdu. Polsko se tak stalo komunistickou zemí a jedním ze satelitních států Sovětského svazu až do konce této etapy bipolárního světa. Dlužno říci, že komunistická strana stejně jako s ní spjatá ruská hegemonie měla v Polsku od počátku jiné postavení než tomu bylo v případě Československa. Nastolení komunistického režimu zde nebylo přijímáno se všeobecným souhlasem obyvatelstva, ačkoliv se Rusko jakožto hlavní vítěz nad nacistickým Německem těšilo bezprostředně po válce velké prestiži v očích většiny států. V případě polského vnímání událostí mělo

---

⁹⁸ STRMISKA, M. *Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-038-0.

⁹⁹ STANLEY, B., CZESNIK, M. Populism in Poland: A Comparative Perspective. In: STOCKEMER, D. (eds). *Populism Around the World* [online]. Cham: Springer, 2019, 67–87 [cit. 2023-02-07]. DOI: 10.1007/978-3-319-96758-5_5. Dostupné z: https://doi.org/10.1007/978-3-319-96758-5_5

ruské vítězství díky historickým zkušenostem spíše hořkosladký nádech. Pozice komunismu zde nebyla od počátku zcela pevná, což se jasně projevilo v několika povstáních, která musela být komunisty tvrdě potlačena. Specifickou pozici si v Polsku i navzdory vládnoucí komunistické ideologii zachovala katolická církev, vůči níž zde byli Sovětským svazem řízení komunisté výrazně tolerantnější než v jiných státech východního bloku. To vycházelo z tradičně silné pozice církve v zemi a zřejmě také z oprávněných obav z reakce polského obyvatelstva na případné represe vůči její nedotknutelnosti. Významné postavení má katolicismus v Polsku dodnes, míra religiozity je v tomto státě vysoce nadprůměrná, jelikož proces silné sekularizace společnosti, kterým většina evropských zemí procházela v průběhu druhé poloviny dvacátého století, zde působil jen velmi slabě. Katolické náboženství se v době komunismu stalo do jisté míry nástrojem zachování polské národní identity a figurovalo tak jako pomyslná apolitická protiváha vnucené komunistické vlády.¹⁰⁰

Polský komunismus kromě tolerance katolické církve nepřistoupil ani k plošnému zákazu politických stran, jejichž reálná politická síla byla sice minimální, ovšem na druhou stranu politická aktivita těchto subjektů, která se přirozeně rychle konsolidovala na konfliktní rétorice vymezující se vůči komunistickým elitám a apelující na návrat suverenity polskému lidu, vytvořila ideální podmínky pro rozvoj populistických hnutí. Ta mohla působit v rámci komunistických snah o společenskou unifikaci poněkud paradoxně, ovšem v polském politickém prostoru našla své pevné místo.¹⁰¹

Signifikantním představitelem výše popsané opoziční síly v socialistickém Polsku bylo nezávislé odborové hnutí Solidarita, které hrálo významnou roli v pádu komunismu v zemi i následném uspořádání poměrů. Můžeme říci, že význam tohoto na počátku 80. let minulého století vzniklého hnutí přesáhl polské hranice, jelikož jím deklarované myšlenky rezonovaly celým středoevropským prostorem. Hlavní představitel hnutí Lech Walesa byl mnohými vnímán jako symbol konstruktivní a zároveň razantní kritiky stávajících poměrů, které se na konci 80. letech nevyhnutelně blížily svému pádu napříč celým východním blokem. Jak již bylo nastíněno výše, komunistický režim vykazoval v Polsku řadu specifík a obecně lze říci, že byl v porovnání s dalšími socialistickými státy středoevropského regionu uvolněnější, což vycházelo jak z rozpačitého polského přijetí socialismu jakožto státní ideologie, tak i negativních postojů vůči ruské dominanci.

---

¹⁰⁰ OWCZAREK, D. The roots of populism in Poland: Unsustainable growth and cultural backlash. In: *Cidob.org* [online]. 1. 4. 2017 [cit. 2022-06-04]. Dostupné z: https://www.cidob.org/en/articulos/cidob_report/n1_1/the_roots_of_populism_in_poland_unsustainable_growth_and_cultural_backlash

¹⁰¹ KUBÁT, M., MEJSTRÍK, M., KOČIAN, J. *Populismus v časech krize*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3439-5.

Vlivem těchto poměrů nebylo komunistické vedení v zemi příliš rigidní, což se projevilo především na sklonku komunistické éry, kdy polští komunisté poměrně rychle pochopili nevyhnutelnost blížící se politické změny, a proto usedli s opozičními aktéry tzv. ke kulatému stolu a společně vyjednali předání moci, přičemž si i komunističtí politici zajistili poměrně dobré postavení v novém politickém uspořádání. Hnutí Solidarita se po pádu komunistického režimu přetransformovalo v koalici Volební akce Solidarita (AWS), jejímž ústředním zájmem se stala dělnická třída, která je v Polsku dodnes v porovnání se zbytkem Evropy poměrně silnou společenskou skupinou, což je trend, který tuto zemi provází celou její moderní historií.

13.1.3 Počátky polského populismu

V období 18. a 19. století, kdy Polsko jako suverénní stát de facto neexistovalo a jeho území bylo zabráno sousedními zeměmi, nedošlo na tomto rozsáhlém území plnohodnotně k urbanizačním procesům. Díky tomu většina obyvatelstva v rurálních oblastech nadále pracovala v zemědělství, z čehož plynou i vztyčná témata prvních polských populistických hnutí, která se v této době začala formovat z polských národních iniciativ kladoucích si za cíl obnovení celistvého polského státu, založeného na národních kritériích. Na těchto národoveckých principech se začaly vytvářet první agrární strany, které vycházely z myšlenky sjednocení polského lidu, jež v jejich rétorice symbolizovalo znovuoobnovení polského národu. Nízká míra urbanizace stejně jako poměrně vysoký podíl primeru v rámci národního hospodářství jsou pro Polsko dodnes signifikantní. Soudobým následovníkem tradičních agrárně zaměřených stran je Polská lidová strana, která oficiálně vznikla na počátku 90. let minulého století a až do dnešní doby si v polském stranickém systému udržuje poměrně stabilní pozici a ve většině voleb získala mandáty jak v polském Sejmu, tak i v Senátu.¹⁰²

13.1.4 Postkomunistická transformace

Procesy politické, společenské i ekonomické transformace, se kterými se po pádu komunistických režimů vypořádával každý stát po svém, byly velmi náročné a nevyhnutelně vedly ke krátkodobé destabilizaci poměrů, na což v polském politickém prostředí velmi obratně zareagovalo mnoho populistických aktérů. Populistická rétorika, která byla v polském prostředí pravděpodobně ještě umocněna absencí předešlé zkušenosti se zastupitelskou demokracií, byla v zemi velmi rozšířená a lze říci, že k jejím

---

¹⁰² STRMISKA, M. *Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-038-0.

prvkům přistupovala většina aktivních politiků v rámci celého politického spektra. Cílem populistické kritiky se v této době stala především otázka ekonomického přechodu k tržním standardům Západu, k čemuž do značné míry přispěla tzv. Balcerowiczova šoková terapie. Ta byla z dlouhodobého pohledu sice poměrně úspěšná, ale v prvotní fázi způsobila enormní ekonomickou destabilizaci země, která s sebou nesla vysokou míru nezaměstnanosti a inflace, což vedlo k tristní obchodní bilanci. Když došlo k opětovnému konsolidování polského hospodářství, přestala být ekonomická témata pro populisty relevantní, a proto se přeorientovali na nové náměty.

Do středu populistického zájmu se tak opětovně dostala nacionalistická témata spojená s potřebou vymezení se vůči stávajícím politickým elitám, která zůstávají v polském prostoru aktuální do dnešních dnů.¹⁰³ Zásadním impulzem k posílení tohoto typu populismu byla tzv. Rywinova aféra, jež na přelomu tisíciletí otrásla polskou politickou scénou a zásadním způsobem zdiskreditovala polskou levici, jejímž hlavním představitelem byl Svaz demokratické levice. Tato korupční kauza, která nese jméno po polském filmovém producentovi Lewu Rywinovi, který se pokusil vyměnit účelné změny mediální legislativy za pozitivní mediální prezentaci blíže nespecifikované skupiny dle následného vyšetřování úzce napojené na již zmiňovanou vládní stranu SLD v rámci deníku *Gazeta Wyborcza*, vedla k významnému úpadku veřejné podpory nejen samotné strany, ale i celé polské levice, která s diskreditovanou SLD dříve sympatizovala.¹⁰⁴ Logickým důsledkem této situace pak byl masivní příklon k pravicovým politickým uskupením, jejímiž nejvýznamnějšími reprezentanty byly Občanská platforma (PO), která se hlásila k liberálně konzervativním hodnotám, a dále populistické hnutí zformované kolem Jaroslawa a Lecha Kaczyńských, Právo a spravedlnost (PiS), které hraje v polské politice zásadní roli od prvního volebního úspěchu v roce 2005 až dodnes. K etablování PiS jakožto nejvlivnější polské politické strany významným způsobem přispěly dva menší pravicově populistické subjekty, které vstoupily do polského politického prostoru na počátku tohoto století a obratně navázaly na stěžejní historická témata populistické rétoriky, a to katolickou víru a agrární apely.

---

¹⁰³ KUBÁT, M., MEJSTRÍK, M., KOCIAN, J. *Populismus v časech krize*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3439-5.

¹⁰⁴ ZARYCKI, T. The power of the intelligentsia: The Rywin Affair and the challenge of applying the concept of cultural capital to analyze Poland's elites. *Theory and Society* [online]. 2009, 38(6), 613–648 [cit. 2023-02-07]. ISSN 1573-7853. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s11186-009-9092-6>

13.1.4.1 Liga polských rodin

Jako první zde uvedeme politickou stranu Liga polských rodin (LPR), která vznikla z více menších ortodoxních katolických a národně profilovaných stran a stala se tak poměrně silnou křesťansko-nacionalistickou demokratickou stranou, jejíž úspěch je do značné míry spjatý s rádiem Maryja. Jako zastávce silně konzervativních postojů s tímto nově vzniklým politickým subjektem sympatizovalo, a tak se stalo významným nástrojem k šíření sociálně konzervativních hodnot LPR. Mezi ústřední témata této strany patří především odmítání idey manželství pro všechny, práva na potrat či užívání antikoncepce, to vše pod záštitou ochrany tradičních křesťanských hodnot ztotožněné s ochranou suverenity a svébytnosti polského národa vůči nepřátelským vlivům nemorálního postmoderního světa. Rétorika tohoto hnutí se dokonce stavěla proti sekularizaci státní a církevní moci a žádala ustanovení katolického charakteru země do polské ústavy. Radikální postoje a programové požadavky vznášela Liga polských rodin také v oblasti národního hospodářství, kdy vystupovala nejen proti privatizaci strategických odvětví, ale také vůči přijímání zahraničního kapitálu v rámci polského obchodu, bankovníctví či médií. Celkový profil strany dále doplňují silné euroskeptické apely, které vycházely z negativního vnímání EU a jejího legitimního omezování národní suverenity Polska.^{105 106}

13.1.4.2 Sebeobrana Polské republiky

Na odkaz původních agrárních stran z dob, kdy bylo Polsko územně i etnicky roztržštěno mezi okolní mocnosti, navázala příznačně Sebeobrana Polské republiky (SRP). Tato strana se zaměřovala především na početné venkovské obyvatelstvo a polské farmáře, jejichž zájmy chtěla hájit pomocí ekonomické i politické izolace vůči vnějším vlivům, které by mohly ohrozit jak ekonomické status quo místních zemědělců, tak národní suverenitu polského lidu. SRP tak ve své rétorice spojila dvě silná populistická témata, a to ekonomiku, kdy především apelovala na zvýšenou státní podporu zemědělství, a národovecké nálady. Od počátečních euroskeptických tendencí, které se v silně proevropském Polsku ukázaly jako neefektivní, se strana záhy odklonila.^{107, 108}

---

¹⁰⁵ MUDDE, C. *Racist Extremism in Central and Eastern Europe*. Oxfordshire: Routledge, 2005. ISBN 9780415355933.

¹⁰⁶ STRMISKA, M. *Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-038-0.

¹⁰⁷ STRMISKA, M. *Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-038-0.

¹⁰⁸ KESSEL, S. V. *Populist Parties in Europe: Agents of Discontent?* London: Palgrave Macmillan, 2015. ISBN 9781137414106.

13.1.4.3 Právo a spravedlnost

Strana Právo a spravedlnost ve svých počátcích vycházela z čistě politického populismu, kdy jejím prvním ústředním tématem byly bezpečnostní otázky státu, což vycházelo z dřívější pozice Lecha Kaczyňského jakožto ministra spravedlnosti. Úspěšné počátky strany jsou do značné míry spjaty právě s osobností Lecha Kaczyňského, který se těšil široké veřejné podpoře a díky tomu na mnohé působil jako vhodný prototyp dříve zmiňovaného charismatického lídra. První volební kampaň strany, v rámci které se PiS sice nedostala do polské vlády, ovšem i přesto byl vstup na politickou scénu pro stranu úspěšný a bylo zřejmé, že potenciál tohoto subjektu je značný, byla založena na tématu vnější i vnitřní bezpečnosti státu. Bratři Kaczyňští apelovali na změny v trestní legislativě, požadovali například zpřísnění sankcí či obnovení trestu smrti, ryze politicky populistická témata, dále v programu strany zaznívaly požadavky na přísné potírání korupce a rozbití politického klientelismu ve vrcholné politice. Reálný význam druhé kategorie témat v polském veřejném prostoru významně zdůraznila výše zmiňovaná korupční aféra, která poskytla PiS dostatečný prostor k ostrému vymezení se vůči stávající politické elitě, na jehož základě strana výrazně posílila a zvítězila v následujících volbách v roce 2005. Výše popsané pravicově populistické strany LPR a SRP se staly koaličními partnery Práva a spravedlnosti. V tomtéž roce se čelní představitel strany Lech Kaczyński stal polským prezidentem, kontroverzní otázkou se v té době stalo jmenování Jaroslawa Kaczyňského premiérem Polska, ke kterému došlo kvůli obstrukcím až v roce 2006.¹⁰⁹

Když byl Lech Kaczyński zvolen polským prezidentem, ztratil svou výsadní pozici v rámci PiS, do jejíhož čela se tak prosadil Jaroslaw Kaczyński, pod jehož vedením prošla strana zásadní transformací. Obecně lze říci, že druhý ze jmenovaných bratrů v rámci svého politického působení od počátku inklinoval v mnoha směrech k radikální rétorice, v níž často dominuje zjednodušené černobílé vnímání světa, nebo dokonce různé konspirační teorie o mocenských spiknutích, což ve výsledku mnohem více odpovídá tradiční klasifikaci populismu, k jehož rétorice, tématům i ideovému směřování se strana PiS v čele s Jaroslawem Kaczyňským výrazně přiklonila. Zpočátku stěžejní téma bezpečnosti bylo v rámci názorové radikalizace upozaděno a strana PiS se začala profilovat jako silně sociálně konzervativní strana s hlavním důrazem na rodinnou politiku, na základě čehož se významně proměnil cílový elektorát, který nově

---

¹⁰⁹ OWCZAREK, D. The roots of populism in Poland: Unsustainable growth and cultural backlash. In: *Cidob.org* [online]. 1. 4. 2017 [cit. 2022-06-04]. Dostupné z: https://www.cidob.org/en/articulos/cidob_report/n1_1/the_roots_of_populism_in_poland_unsustainable_growth_and_cultural_backlash

představovaly především dělnické třídy v rámci měst a početné venkovské obyvatelstvo. Tato změna směřování strany měla za následek zánik obou koaličních partnerů PiS, které zasáhl velký odliv voličů. V rámci proměny stranické ideologie začínají v rétorice PiS rezonovat také euroskeptické a proimigrační nálady, čímž strana naplnila další tradiční kategorii populistických témat. Radikální vystupování a četné kontroverze, jež kolem sebe kumuloval nový lídr strany spolu s celkovou proměnou stranického diskurzu, vedly k poklesu podpory PiS, což mělo za následek volební porážku v následujícím období. Kaczynského rétorika byla v tomto období silně ovlivněna protiruskými výroky, které ještě umocnila letecká nehoda, při níž zahynul Lech Kaczynski na území Ruské federace a kterou jeho bratr často tendenčně prezentoval jako součást protipolského spiknutí, ze kterého pravidelně obviňoval také lídra konkurenční strany PO Donalda Tuska. S přihlédnutím k propadu popularity strany začala PiS od svého lídra spíše odvádět pozornost a do pozice premiéra v budoucnu dosazovat jiné, méně ideologicky vyhraněné kandidáty. Příkladem může být například současný polský premiér Mateusz Morawiecki. Díky této strategii začala podpora strany opět stoupat, což se jednoznačně projevilo ve volbách v roce 2015. Právě od tohoto roku stojí v čele Polska menšinová vláda, v níž má PiS zcela majoritní postavení a popularitu strany dále dokládají i četné průzkumy veřejného mínění, v jejichž rámci strana obvykle dosahuje výrazně nejlepších výsledků.¹¹⁰

V celoevropském prostoru představuje v rámci sociálních témat PiS jednu z nejradikálnějších stran, jelikož se jedná o silně sociálně konzervativní stranu. Ústředním bodem její rétoriky je tzv. tradiční rodina, která je vnímána jako neotřesitelný základ státu. Její ochrana a podpora v podání PiS vyžaduje nejen samotné posilování sociálního státu, které jde ruku v ruce s různými zvýhodněními pro vícečlenné rodiny, ale také řadu kroků vycházejících z katolického vymezení země jako například restriktivní přístup vůči homosexuálům, odmítání práva na interrupci či zákaz sexuální výchovy ve školách. V rámci mezinárodní politiky a členství země v nadnárodních organizacích lavíruje vládnoucí polská strana mezi dvěma protilehlými póly, kdy především v otázkách členství v Evropské unii na jedné straně kritizuje omezování suverenity polského státu, ovšem na druhou stranu pozitivně kvituje ekonomické přínosy, které členství v EU výrazně agrárnímu Polsku přináší díky štedré zemědělské politice Unie. Můžeme říci, že PiS zastává v otázkách EU mírně euroskeptické postoje, přičemž hlavním zdrojem skepse je již zmiňovaný důraz na silný národní stát. V rámci otázek národní suverenity byla

---

¹¹⁰ KUBÁT, M., MEJSTRÍK, M., KOCIAN, J. *Populismus v časech krize*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3439-5.

kontroverzní například polská reforma justice, která byla ze strany Evropské unie značně kritizována, rozsáhlejší problematiku nepochybně představuje odmítavý postoj PiS k unijní migrační politice. Negativní postoje vůči přijímání migrantů a celkové azylové politice EU sice nejsou významným tématem stranické rétoriky, ovšem vyplývají téměř apriorně z charakteristických postojů k otázkám bezpečnosti státu a důrazu na kulturní svébytnost tradičně katolické země. Ve světle toho může být příchod migrantů vnímán jako přímé ohrožení polského národa, což je téma, ke kterému se v rámci migrační krize obrátila většina populistických politiků napříč celou Evropou.^{111 112}

POPPA

Významný zdroj dat pro zkoumání a další analyzování různých hledisek stavu populismu v jednotlivých státech Evropy představuje rozsáhlý odborný průzkum Populism and Political Parties Expert Survey (POPPA). V současné době probíhá sběr aktuálních dat, která bohužel nejsou ještě k dispozici, z toho důvodu autorka práce v této kapitole vychází z dostupných údajů z roku 2018. POPPA research vychází z dotazníkového šetření, jehož respondenty jsou vždy vybraní odborníci na danou problematiku z jednotlivých států, jejichž cílem je hodnocení ukazatelů míry populismu v zemi. Zohledňují se například ideologické vymezení jednotlivých politických stran, jejich politický styl či postoje k myšlenkám evropské integrace.

Získaná data v případě Polska poukázala na celkově vysokou průměrnou míru populistické rétoriky napříč politickými stranami v zemi, což můžeme vnímat jako kauzální důsledek vysokého počtu stran, které naplňují stanovená kritéria pro označení za populistické politické subjekty, i když toto vymezení je nejednoznačné, což ovlivňuje do jisté míry také výslednou validitu interpretace údajů. Na základě těchto dat můžeme dále zhodnotit reálnou úspěšnost populistických stran v rámci voleb, která se v Polsku pohybuje v nejvyšších kategoriích. Současně lze konstatovat, že v této zemi jednoznačně dominuje pravicový populismus, což odpovídá výše nastíněnému historicko-kulturnímu kontextu států.¹¹³

---

¹¹¹ STANLEY, B., CZESNIK, M. Populism in Poland: A Comparative Perspectiv. In: STOCKEMER, D. (eds). *Populism Around the World* [online]. Cham: Springer, 2019, 67–87 [cit. 2023-02-07]. DOI: 10.1007/978-3-319-96758-5_5. Dostupné z: https://doi.org/10.1007/978-3-319-96758-5_5

¹¹² HYNČICA, P., MAŠKARINEC, P., NOVOTNÝ, L. *Euroskepticismus ve střední Evropě*. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2619-4.

¹¹³ POPPA. About the Expert Survey. *Poppa-data.eu* [online]. © 2023 [cit. 2023-03-04]. Dostupné z: <http://poppa-data.eu/>

13.2 Slovenská republika

Politická scéna Slovenské republiky vykazuje dlouhodobě silnou tendenci nejen k využívání populistického politického stylu a odpovídající rétoriky, jež se napříč postkomunistickými státy středoevropského prostoru stávají stále frekventovanějším jevem, ale také formování politických útvarů, které z velké části odpovídají vágním definicím populismu jako takového. Proces formování populismu v rámci slovenského politického systému byl za dobu třiceti let jeho samostatného vývoje ovlivněn celou řadou zásadních problémů a kontroverzí, které měly za následek rozsáhlé proměny slovenského stranického systému a jež ve výsledku významně přispěly k prosazování pravicového populismu v zemi, pro kterou nejsou témata spjatá s otázkami národu či historickokulturní identity tradičně tak zásadní, jako tomu bylo v případě Polska. Slovensko tak mezi v práci analyzovanými státy představuje jakousi přechodnou formu populismu, jelikož těžiště populistických apelů v tomto prostoru lavíruje mezi více tematickými liniemi.^{114, 115}

13.2.1 Náhled do slovenské minulosti

Dějiny Slovenska jsou významně provázány s historií českých zemí, přičemž toto spojení dalece přesahuje období, v němž tyto země tvořily jednotný státní útvar. K prvnímu propojení části dnešního českého a slovenského území došlo již v první polovině 9. století, kdy zakladatel dynastie Mojmírovců dobyl Nitranské knížectví, čímž vzniklo rozsáhlé území Velké Moravy, které představovalo první konsolidovaný státní celek západních Slovanů ve středoevropském prostoru. Po rozpadu Velké Moravy na počátku 10. století, způsobeném jednak nástupnickými spory a zároveň sílícím tlakem Maďarů, kteří začali obsazovat úrodné nížiny kolem Dunaje, bylo území dnešního Slovenska destabilizováno a mocensky roztrženo. V důsledku toho území chvíli spadalo pod správu polského krále, posléze bylo pevně včleněno do nově vznikajícího Uherského království, v němž měla země setrvat až do roku 1526, kdy se území království začalo rozpadat mezi Osmanskou říší a habsburskou nadvládou, pod kterou připadlo také celé území dnešního Slovenska. V rámci středověkého Uherského království mělo slovenské

---

¹¹⁴ DEEGAN-KRAUSE, K. Populism, democracy, and nationalism in Slovakia. In: MUDDE, C., KALTWASSER, C. R. *Populism in Europe and the Americas* [online]. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, 182–204 [cit. 2023-03-04]. DOI: 10.1017/CBO9781139152365.010. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139152365>

¹¹⁵ KOPEČEK, L. *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007.

území pod názvem Nitranské vévodství poměrně silné postavení a udržovalo si tak částečnou autonomii. Období relativního rozkvětu bylo přerušeno v první polovině 13. století vpádem mongolských Tatarů, jenž měl za následek velké vyliďnění celého území. To v následujících letech vedlo k opětovnému osidlování země cizinci, z čehož plyne značná etnická pestrost, která byla pro oblast Uherska typická. Dříve než bylo původní Uherské království na počátku 18. století znovu obnoveno a propojeno formou personální unie se zbytkem habsburské monarchie, tvořilo území Slovenska pomyslné jádro Habsburky kontrolovaných Královských Uher, přičemž se Bratislava stala hlavním a zároveň korunovačním městem země a město Trnava představovalo hlavní církevní sídlo celé oblasti. Již v závěrečné fázi 16. století začaly na území tzv. Horních Uher rezonovat myšlenky církevní reformace, s nimiž sympatizovala velká část uherské šlechty, která tudíž nelibě nesla habsburské snahy o rekatolizaci a větší centralizaci říše, což následně vyústilo v několik stavovských povstání, která přímo zasáhla slovenské území. Jelikož i po uzavření míru zůstala v zemi řada povstaleckých skupin, z nichž se postupně stali zbojníci, došlo k určité destabilizaci území. Nejznámější postavou tohoto období pro Slováky zůstává často glorifikovaný Juraj Jánošík, který dodnes představuje jeden z národních symbolů Slovenska.

V následujících desetiletích území Slovenska stejně jako české země relativně prosperovalo pod vládou Marie Terezie a Josefa II., přičemž na konci 18. století se začaly projevovat počáteční národně obrozenecké tendence. Obdobně jako v českém případě vycházelo národní obrození z několika myšlenkových proudů, mezi nimiž nepanovala počáteční shoda v rámci jazykové ani národnostní svébytnosti slovenského národa. Zatímco někteří představitelé obrození obhajovali pozici slovenštiny, jiní vycházeli spíše z myšlenek širokého slovanského společenství a k publikování textů využívali češtinu. Důležitým tématem bylo také rozšíření politických a kulturních práv slovenského lidu. Slováci se v průběhu 19. století pokoušeli upevnit svou pozici v uherském prostoru, kdy doufali, že jejich podpora centrální vídeňské vlády během revolučního období povede k uznání nezávislosti na Maďarsku. K tomu ovšem nedošlo. Dokladem o usilování slovenského národa o vymezení svých národnostních požadavků a své pozice v rámci rakouské monarchie je programový dokument Memorandum slovenského národa, který ovšem stejně jako v případě českých požadavků nebyl vyslyšen. Po znovuoobnovení uherské suverenity v roce 1867 v rámci tzv. rakousko-uherského vyrovnání čelilo naopak Slovensko nejsilnějším maďarizačním tlakům v historii, což dokládá mimo jiné zrušení obrozenecké Matice slovenské, která se pokoušela tomuto tlaku bránit. V tomto období docházelo k nejrůznějším lokálním roztržkám, které vedly k prohlubování slovenských

antipatií vůči dominantnímu Maďarsku, což jsou i v současné době nálady, které občas rezonují slovenskou politickou scénou a částečně z nich vychází pravicový slovenský populismus, který je v posledních letech na vzestupu.^{116, 117}

13.2.2 Sbližování českého a slovenského národu

Pomalejší tempo industrializace, která šla ruku v ruce s nedostatečnou dopravní infrastrukturou, bylo na počátku 20. století impulzem k navazování užších vazeb s vyspělejšími českými zeměmi, které došly svého úplného naplnění v období 1. světové války, kdy zahraniční odboj obou zemí vyjednal podmínky vytvoření budoucího Československa, ke kterému se Slovensko oficiálně připojilo tzv. Martinskou deklarací dva dny po vyhlášení republiky v Praze. V rámci slovenského území představovalo problém vytýčení hranic s Maďarským, které bylo ustáleno až Versailleským mírovou dohodou. Ačkoliv již od počátku diskusí o vytvoření společného nástupnického státu byla Slovensku přislíbena autonomie, naplnění tohoto slibu se v průběhu let neustále odkládalo a svého naplnění došlo až v rámci nové Ústavy z roku 1960. I přesto znamenalo období první republiky, která představovala v prostoru střední Evropy pomyslný ostrůvek demokracie a rozvoje lidských práv, pro Slovensko velký rozkvět politického a kulturního života, který byl spojen s rozvojem infrastruktury a průmyslového zázemí země spolu s růstem vzdělanosti obyvatelstva. Vize čechoslovákismu, kterou důsledně prosazoval prezident Tomáš Garrigue Masaryk, překlenovala nerovnosti v otázkách vyspělosti jednotlivých státních území stejně jako mnohonárodnostní charakter nového státu. Postupem času se ovšem právě národnostní otázka stávala stále více problematičnou, spolu se slovenským nesouhlasem s pražskou centralizací území tak došlo na Slovensku ke zformování autonomistického hnutí Andreje Hlinky, které stálo za neslavným vznikem první Slovenské republiky na počátku 2. světové války pod vedením Jozefa Tisa. V průběhu druhé světové války poté došlo ke zformování demokratického a komunistického zahraničního odboje, který si kladl na cíl obnovení meziválečného Československa. Slovenský odboj vyústil v srpnu 1944 ve Slovenské národní povstání v Banské Bystrici, které bylo nacisty potlačeno až na konci října téhož roku, což je nepochybně další významná událost, která je pro vnímání slovenské identity klíčová. Po znovuoobnovení Československa na konci druhé světové války došlo na území obou států k územním změnám, z nichž nejvýznamnější byla ztráta území Podkarpatské Rusi, která

---

¹¹⁶ KOVÁČ, D. *Dějiny Slovenska*. 2. vyd. Praha: NLN, 2011. ISBN 978-80-7422-099-9.

¹¹⁷ DVOŘÁK, P. *Stopy dávnej minulosti: dejiny Slovenska v príbehoch a desiaticich zväzkoch*. Budmerice: Rak, 2018. ISBN 978-80-85501-70-4.

byla východním susedem Slovenska. Výraznější změny nastaly ovšem v rámci přesunů obyvatelstva a celkové změny socio-politického směřování státu, jemuž se nepodařilo navázat na prvorepublikovou tradici demokracie. Nevyhnutelně se blížil komunistický převrat, který udal směr vývoje země na další čtyři desetiletí. V prvních poválečných volbách roku 1946 ovšem komunisté zvítězili pouze v českých zemích, na Slovensku vyhrála Demokratická strana, což ovšem nezvrátilo příklon státu ke komunismu, který byl v důsledku vnitřní politické krize dokončen převratem v únoru 1948. Totalitní podobu země narušovaly snahy o reformaci socialismu v Československu v roce 1968, které byly posléze potlačeny sovětskou okupací, po níž nastala doba tzv. normalizace, spjatá především s postavou Gustáva Husáka. Ačkoliv tato doba přinesla nežádoucí odklon od liberalizačních společenských trendů, pro Slovensko znamenala čas industrializace a modernizace. Po pádu komunismu na sklonku 80. let minulého století zvítězilo v prvních svobodných volbách na Slovensku hnutí Veřejnost proti násilí, které bylo spolu s českým Občanským fórem hlavním nositelem demokratizační transformace. V téže době se ovšem ve slovenském veřejném prostoru začaly ozývat myšlenky národní emancipace, na něž navázaly některé politické subjekty. Po neúspěšných jednáních, na nichž si Slováci kladli stále větší nároky na vlastní autonomii, které již nebyly téměř slučitelné s federativním uspořádáním státu, došlo k uzavření dohody o zrušení společného státu Čechů a Slováků, v jehož důsledku 1. 1. 1993 vznikly v prostoru střední Evropy dvě nové republiky.^{118 119}

13.2.3 Samostatná Slovenská republika

Politický prostor nově vzniklé Slovenské republiky byl v počátcích značně nestabilní a nejednotný stejně jako samotný stranický systém, pro nějž bylo typické chaotické spojování a rozpojování jednotlivých stran, které ne vždy vycházelo z ideologických či strukturních aspektů odlišného politického vymezení. Systém byl navíc dále štěpen vstupem nových aktérů na politickou scénu, v důsledku čehož se v jednotlivých stranách začal do jisté míry prosazovat populismus, který značně ovlivnil etabloující se politický systém země.¹²⁰ Již v prvních svobodných volbách, kdy zvítězilo již zmiňované hnutí VPN v čele s Vladimírem Mečiarom a stalo se tak realizátorem přechodu země k demokracii, došlo k rychlé destabilizaci politické scény, a to v důsledku

¹¹⁸ KOVÁČ, D. *Dějiny Slovenska*. 2. vyd. Praha: NLN, 2011. ISBN 978-80-7422-099-9.

¹¹⁹ MESEŽNIKOV, G., GYÁRFÁŠOVÁ, O. (eds). *National Populism in Slovakia*. Bratislava: Institute For Public Affairs, 2008. ISBN 978-80-89345-13-7.

¹²⁰ HAVLÍK, V., PINKOVÁ, A. *Populist Political Parties in East-Central Europe*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2012. ISBN 978-80-210-6105-7.

vnitřní nekonzistentnosti vládního uskupení, jež tvořila vítězná strana spolu s Demokratickou stranou a Křesťanskodemokratickým hnutím. Postava Vladimíra Mečiara se hrála v porevolučním vývoji země v mnoha ohledech zásadní roli, mimo jiné svým politickým stylem, který často vykazoval autoritářské tendence, nepochybně přispěl k zakořenění populistických principů do slovenské politické scény. Tento Mečiarův potenciál se plně projevil v jím založeném Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS), které se zásadním způsobem opíralo o jeho osobnost. Mečiar vystupoval jako charismatický lídr a již v roce 1992 dovedl hnutí k drtivému vítězství ve volbách do Národní rady, kdy HZDS získalo téměř polovinu mandátů. Ačkoliv vnitřní konflikty spjaté s Mečiarovým autoritativním přístupem, který se pro řadu politiků stal zdrojem kritiky, vedly již o dva roky později k vyslovení nedůvěry stávající vládě a následnému dosazení opozičního politika Jozefa Moravčíka na pozici premiéra, veřejná popularita a podpora Mečiara zůstala nadále vysoká, což se projevilo hned v následujících volbách, které HZDS opět vyhrálo.¹²¹

Významnou proměnu v politických postojích Slovenska přinesly až další volby v roce 1998, kterým ze strany HZDS předcházela značně netransparentní předvolební boj s opozičními subjekty, který posunul slovenský demokratický systém směrem k hybridním režimům typickým pro většinu východoevropských postkomunistických států. Slovenská společnost se v této době začala silně názorově polarizovat a postoj vůči stávající Mečiarově politice se stal dominantní štěpnou linií veřejné politické diskuse. V důsledku dalšího politického vývoje na sklonku 90. let Mečiarův politický vliv postupně slábl, až se dostal do jakési politické izolace, což vedlo vzhledem k setrvávající voličské podpoře HZDS ke značným problémům při sestavování vlády v dalším volebním období. Rozštěpenost stranického systému se tak stále zvětšovala, což dále prohlubovalo i míru společenské polarizace.¹²²

Na počátku nového tisíciletí vstoupily na slovenskou politickou scénu nové subjekty, které významným způsobem ovlivnily další směřování země. Jednalo se především o strany Aliance nového občana, která byla založena Pavolem Ruskem, a Směr Roberta Fica. Volební vítězství druhého jmenovaného subjektu v roce 2006 vedlo k uklidnění politických poměrů v zemi, a ačkoliv součástí vytvořené vládní koalice byla také Mečiarova strana, pozice samotného politika již nebyla tak silná jako v předchozích

---

¹²¹ KOPEČEK, L. *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007.

¹²² KOPEČEK, L. *Od Mečiara k Dzurindovi. Slovenská politika a politický systém v prvním desetiletí samostatnosti*. Brno: Masarykova Univerzita Brno, Mezinárodní politologický ústav, 2003. ISBN 80-210-3136-0.

letech a na místo předního protagonisty slovenské politiky se tak postupně přesunul Robert Fico, který v mnohém Mečiarův příklad následoval. Také Ficovo politické působení provázela od počátku řada problémů, které vyústily v roce 2012 až v předčasné volby, které ovšem ve výsledku Ficovu politickou pozici nebývale potvrdily, jelikož hnutí Směr získalo 44 % hlasů, což byl nejlepší volební výsledek v novodobé historii, přičemž podpora Ficova Směru pokračovala i v dalších letech. Toto období bylo však protkáno řadou vládních krizí, z nichž nejvýraznější byla pravděpodobně objednaná vražda investigativního novináře Jána Kuciaka a jeho přítelkyně, která podkryla pozadí korupčních a klientských vazeb ve slovenské politice a skrze názorové roztržky nepřímo vedla k Ficově podání demise v roce 2018. Následující období představovalo tradiční střídání období ustálení a opětovné destabilizace politického systému, které je zpravidla doprovázeno určitými formami populistických apelů i celkového stylu politiky.^{123 124}

Slovenský politolog Peter Spáč, který se problematice středoevropského populismu dlouhodobě věnuje, spatřuje významné formativní aspekty rozvoje slovenského populismu ve třech vstupních předpokladech, které měly na ukotvení populismu zásadní vliv, jelikož dlouhodobě rezonují celou společností. Prvním významným faktorem je dle tohoto autora rozdílná hospodářská vyspělost Československa, kdy Slovensko zdaleka nedosahovalo ekonomické úrovně vyspělejšího Česka a muselo se tak dlouhodobě potýkat s rozsáhlými hospodářskými i společenskými problémy. Palčivé slovenské problémy po roce 1993 představovaly především rostoucí nezaměstnanost, kontroverze ohledně privatizačního procesu, s nímž část společnosti nesouhlasila, a také vyšší míra korupce, s níž se zemi dodnes nepodařilo efektivně vypořádat, což vede k částečné diskreditaci celé politické sféry, vůči níž je řada občanů a priori skeptická. Druhý významný aspekt podporující hlubší etablování populismu v slovenském politickém prostředí je výše zmiňovaná rozštěpenost stranického systému země, která nejen odráží nedozorovou polaritu slovenské společnosti, ale zároveň ji ve společnosti zpětně znovu upevňuje. Tato skutečnost částečně podmiňuje poslední Spáčem uváděný faktor, a to obecně negativní postoj slovenské společnosti vůči politice. Průzkumy veřejného mínění z posledních let ovšem ukazují zlepšující se tendence v otázkách postojů a politické angažovanosti Slováků.¹²⁵

---

¹²³ STRMISKA, M. *Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-038-0.

¹²⁴ BRADOVÁ, K. *Národní populismus Roberta Fica*. Plzeň, 2014. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická. Vedoucí práce Petra Lupták Burzová.

¹²⁵ SPÁČ, P. Slovakia. In: HAVLÍK, V., PINKOVÁ, A. *Populist Political Parties in EastCentral Europe*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2012, s. 227–254. ISBN 978-80-210-6105-7.

Obecně lze říci, že v politickém systému Slovenska najdeme mnoho stran, které se v určitém období svého působení uchýlily k využívání prvků populismu, což je trend, který v posledních letech spatřujeme napříč všemi nejen evropskými státy. Dle Spáče je slovenská politická scéna charakteristická výrazně utilitaristickým užíváním populistické rétoriky, k níž se jednotlivé strany a hnutí snadno uchylují v rámci vznášení kontroverzních témat do veřejného prostoru a následné mobilizace elektorátu. Ovšem obvykle od populistického stylu stejně snadno upouštějí v okamžiku, kdy se stanou členy dříve kritizované politické elity. Samotný princip populismu, jak již bylo v této práci dříve zmíněno, tento proces do značné míry podněcuje, jelikož když populisté získají reálnou politickou moc, je téměř nemožné zachovat původní populistický náboj a radikální rétoriku, pro niž jí poskytovala vhodný prostor role politických outsiderů.

13.2.4 Současná podoba slovenské politické scény

V soudobé slovenské politické scéně figuruje řada subjektů, které v čele se svými silnými lídry vykazují řadu aspektů populistické politiky. Specifickým příkladem využívání tradičních populistických témat za pomoci extrémních metod populistického stylu je například politické hnutí Obyčejní lidé a nezávislé osobnosti (OL'aNO) v čele s Igorem Matovičem. Matovič vstoupil na politickou scénu jako kandidát strany Svoboda a solidarita v roce 2010, jeho působení v této straně bylo ovšem provázeno řadou vnitrostranických roztržek, které vedly k odtržení úzkého kruhu Matovičových spolustraníků a následnému založení hnutí OL'aNO před předčasnými volbami v roce 2012. Hnutí vykazuje značnou ideologickou nevyhraněnost, ačkoliv sám Matovič odmítá zařazení hnutí v rámci pravolevé ideologické osy, můžeme ovšem říci, že hnutí ideologicky vychází z konzervativních tradic, což dokládá důraz na tradiční rodinu, který je spojen s odmítáním homosexuálních sňatků či protipotratovou rétorikou, a také vyzdvihování křesťanských kulturních tradic. Stěžejním opěrným bodem tohoto hnutí je ovšem tradiční populistický antagonismus mezi lidem, který je přímo zmíněn už v samotném názvu hnutí, a zkorumpovaným vládním establishmentem. Hnutí OL'aNO svou identitu a politickou legitimitu přímo odvozuje od boje proti korupci, což dokládá i způsob, jakým toto své působení prezentuje, například pomocí seznamů odhalených korupčních kauz a následných odstoupení zdiskreditovaných politiků či úředníků, ke kterým hnutí přispělo.

Jako další populistický aspekt tohoto hnutí můžeme zmínit důraz na prolidové sebevymezení, což se odráží mimo jiné v přístupu k volbám, které jsou brány jako pomyslné hlasování o popularitě politiků. Proto čelní představitelé spolu s Matovičem

figurují na kandidátních listinách zpravidla na posledních místech, aby následným získáním preferenčních hlasů potvrdili svou legitimitu zástupců lidu. Prolidové zaměření hnutí bylo před volbami 2020 deklarováno také vyhlášením pomyslného referenda, kdy lidé mohli na webových stránkách OL'aNO hlasovat o nejzásadnějších slovenských problémech a na základě výsledků této ankety byl posléze vytvořen předvolební program. Tento postup byl mnohými kritizován pro svou schematičnost i výslednou nereálnost některých programových bodů, ovšem tento netradiční přístup přinesl Matovičovu hnutí velkou mediální pozornost a pozitivní reakce ze strany veřejnosti. OL'aNo tímto způsobem aspoň symbolicky naplnilo další tradiční populační apel, a to zavádění prvků přímé demokracie, což není pro slovenský populismus příliš charakteristické, jelikož politické subjekty země se obvykle nevymezují vůči principům zastupitelské demokracie.

Zformování Motovičova hnutí vykazuje mnoho typických paradoxů, které populistickou rétoriku boje proti politické korupci a ochranu obyčejných poctivých lidí velmi často provázejí. Samotný lídr strany, který se prezentuje jako mluvčí slovenského lidu, je úspěšný podnikatel, majitel mediálních platforem s celostátním dosahem, které běžně využívá k pozitivní sebe prezentaci. Výchozí profil Matoviče je v mnohém podobný čelnímu představiteli českého populismu Andreji Babišovi, např. oba mediální magnáti převedli ve snaze zachování zdánlivé transparentnosti část svých společností na rodinné příslušníky. Nutno dodat, že lídr OL'aNO dokáže svého mediálního potenciálu obratně využívat, jelikož zohledňuje mnoho populistických nástrojů maximálním využitím různých mediálních forem počínaje a používáním snadno srozumitelné rétoriky při vznášení zjednodušujících tezí konče.

Boj proti korupci, který představuje ideový základ celého hnutí, Matovič úzce spojil s ostrou kritikou vládnoucí strany Směr v čele s Robertem Ficem, která zvítězila ve zmiňovaných volbách v roce 2012. V těch ovšem výrazně uspělo i nové hnutí OL'aNO, což poskytlo Matovičovi výhodnou pozici opozičního politika. Následující vládní období přineslo navíc řadu korupčních kauz, které Matovičovi umožnily další vymezování se vůči vládním elitám. Vrcholem tohoto úsilí byl rok 2018, kdy Slovenskem otřásla již zmiňovaná vražda Jána Kuciaka a Martiny Kušnírové, což za Matovičova hlasitého přispění vedlo k odhalení rozsáhlé sítě klientských vazeb ve vrcholné politice Slovenska a zároveň jejího propojení se scénou organizovaného zločinu. Tato kauza výrazně posílila pozici Matoviče, což se projevilo v následujících volbách v roce 2020, ve kterých hnutí OL'aNO získalo více než 25 % hlasů a Igor Matovič vystřídal v pozici slovenského premiéra Petera Pellegriniho, který byl do pozice dosazen po rezignaci Roberta Fica.

13.2.4.1 L'SNS

Lidová strana Naše Slovensko, v jejímž čele stojí Marián Kotleba, představuje extrémně pravicově nacionalistický politický subjekt, který již z povahy svého radiálního ideologického vymezení splňuje řadu kritérií populismu. Kotleba, jehož původní politická strana Slovenská pospolitost byla v roce 2008 jakožto protiústavní zakázána, se dlouhodobě vyznačuje extrémní ultranacionalistickou rétorikou, v jejímž rámci vystupuje především vůči menšinám. Kotlebova rétorika se v rámci strany L'SNS příliš nezměnila, a tak i tento politický projekt čelil návrhu na zrušení pro protiústavnost, plynoucí z de facto fašistické rétoriky. Tento návrh generálního prokurátora byl ale zamítnut, jelikož soud nespatořoval ve straně přímé ohrožení demokratických principů země. V prvních dvou volebních kláních, kterých se strana vzniklá v roce 2010 účastnila, nezaznamenala L'SNS výraznější úspěch, a tudíž se neprosadila do Národní rady. Kotlebova strana reprezentovala v té době jen velmi malou část slovenských voličů, to se ovšem začalo měnit v roce 2016, kdy extremistická strana získala ve volbách více než 8 % hlasů, a tudíž se prosadila do Národní rady. Skutečnost, že se nejednalo o nahodilý úspěch, ale spíše o reálný trend pravicové radikalizace části slovenské společnosti, ukazují výsledky dalších voleb z roku 2020, kdy strana svou pozici obhájila. Elektorát této strany je tvořen především nízkopříjmovými skupinami obyvatelstva s nižší úrovní vzdělání, kteří představují nejvíce nespokojenou část slovenské společnosti, která je celkově více náchylná k radikalizaci. Hlavním těžištěm stranické identity tedy zůstává důraz na ochranu slovenského národa, což je obsaženo také ve stručném memorandu, které Kotlebova strana přijala spolu s dalšími politickými subjekty. Mimo to se v rétorice L'SNS objevují další populistické apely jako zavádění prvků přímé demokracie či boj proti korupci, Kotleba také velmi ostře vystupuje vůči členství v EU i NATO.

13.2.5 POPPA

Na základě zhodnocení dat dostupných v rámci již zmiňovaného odborného průzkumu POPPA z roku 2018 můžeme konstatovat, že Slovenská republika vykazuje napříč politickým spektrem střední míru populistické rétoriky, která je v rámci těchto dat střední i z hlediska států hodnocených v této práci, jelikož míra deklarované populistické rétoriky se nachází mezi více populistickou politikou Polska a naopak populismem méně protknotou Českou republikou. Při interpretaci těchto dat je ovšem nutné zmínit, že výslednou průměrnou míru zaznamenaného populismu silně ovlivňuje počet politických subjektů v rámci jednotlivých stranických systémů. Reálná volební úspěšnost

populistických stran na Slovensku odpovídá středně vysoké populistické nabídce, přičemž se ve slovenské politice silněji uplatňují pravicově zaměřené populistické subjekty.

13.3 Česká republika

Obdobně jako v předešlých dvou případech představuje populismus i v českém politickém prostoru významný faktor, který dlouhodobě ovlivňuje a formuje stranický systém země i s ním spjatou politickou kulturu. Prvky populismu lze v české politice sledovat již v dobách vzniku samostatného státu, kdy Česká republika procházela mnohokrát transformacím, jehož průběh byl určován nově se tvořící politickou scénou země, jež se musela stejně jako v případě Slovenska vypořádat s počáteční nestabilitou stranického systému. Přechodné období 90. let je v rámci české novodobé historie vnímáno jako poměrně divoké, kdy zásadní celospolečenské otázky částečně polarizovaly společnost stejně jako počátky působení nových politických subjektů často spjatých s kontroverzním pozadím jejich formování a financování či řadou korupčních kauz. Neetablované politické prostředí tak vytvářelo vhodné podmínky pro vzestup populistické rétoriky napříč politickým spektrem, které se v Česku záhy ustálilo na hegemonii dvou silných politických stran reprezentujících opačné póly pravolevé ideologické osy.

13.3.1 Náhled do české minulosti

Území České republiky prošlo dlouhým historickým vývojem, v němž nalezneme řadu paralel s výše nastíněnými dějinami Slovenska. Již v rámci prvního významného středoevropského územního celku tzv. Velké Moravy byla zahrnuta značná část jak území dnešní České republiky, tak i Slovenska. Od rozpadu tohoto knížectví na počátku 10. století, kdy byla východní část obsazena avarskými nájezdníky, což na dlouhá staletí rozdělilo osudy českého a slovenského prostoru, se mocenské centrum bývalé Velké Moravy přesunulo na české území, kde silný rod Přemyslovců postupně vytvořil samostatný státní útvar, který se záhy stal součástí Svaté říše římské. Pro strategicky významné území pod správou českého krále se ve 14. století vžilo označení země Koruny české, které zahrnovalo spolu s českými zeměmi také územní celek Moravské markrabství a Dolno- a Hornoslezské vévodství. Tato území jsou nepochybně majoritní částí společnosti vnímána jako konzistentní součást České republiky, a to i navzdory aktivnímu působení několika organizací, které považují současné uspořádání českého státu za určitou historickou křivdu vůči vlastnímu území Moravy. Ta v historii jakožto

specifický státní útvar disponovala různou mírou autonomie, jejíž obnovení moravští národovci v dnešní době požadují aspoň prostřednictvím reorganizace územního uspořádání země vycházející z příslušné legislativní novelizace. Ačkoliv nejsou projevy moravského nacionalismu příliš frekventované ani radikální, v českém prostředí, pro něž není explicitní nacionalismus typický, působí takové tendence kontroverzně. Otázkou dle mnohých autorů však zůstává, nakolik jsou nacionalistické teze české společnosti cizí.

Významný mezník v dějinách českého území představoval rok 1526, kdy spolu s Ludvíkem Jagellonským vymírá po meči celý rod a české stavy si v témže roce volí za nového českého krále Ferdinanda Habsburského, což zásadním způsobem definuje pozici Českého království v evropském prostoru až do doby 1. světové války. Postupné včleňování území do rozšiřující se Habsburské monarchie definitivně potvrdila porážka českých stavů v bitvě na Bílé hoře v roce 1620, která znamenala významné okleštění stávající samostatnosti českého území. Pevné začlenění země do Habsburské monarchie vedlo v polovině 18. století mimo jiné k územnímu roztržštění stávajícího státoprávního celku zemí Koruny české, kdy byly dílčí územní celky Čechy, Morava a Slezsko definovány jako vzájemně nespojitě korunní země monarchie, z čehož, jak již bylo řečeno výše, dnes vychází někteří odpůrci unitární podoby českého státu. Vnitřní tenze Rakouského císařství, které vycházely nejen z komplikované politické situace v rámci evropského prostoru, ale do značné míry také z vnitřní heterogenity jednotlivých korunních zemí, vedly v průběhu desetiletí k nárůstu nespokojenosti se silně centralizovanou absolutistickou vládou, což vyústilo v roce 1848 k vlně revolucí. Ty přiměly panovníka k určitým ústupkům v otázkách politického postavení jednotlivých zemí, kterým tak byla umožněna jistá míra participace na politickém životě monarchie. Částečné rozvolňování poměrů, které šlo ruku v ruce s myšlenkami o pozici českého národu v rámci Evropy a o právu na vlastní národnostní sebeurčení, vyvolávalo v řadě čelních představitelů veřejného života naději na možnost posílení státní autonomie českých zemí díky federalizaci stávajícího unitárního císařství. K této změně formy státního zřízení došlo roku 1867, kdy vznikla rakousko-uherská monarchie, která potvrdila uherské požadavky autonomie, avšak české nároky nebyly nijak zohledněny, což vedlo v českém politickém prostředí k velkému zklamání, které se projevilo prostřednictvím tzv. pasivní rezistence. K té se čeští říšští zástupci uchýlovali již od roku 1863, kdy chtěli demonstrovat nesouhlas s možným rakousko-uherským vyrovnáním, na které upozorňoval ve svých spisech například František Palacký. Období druhé poloviny 19. století představovalo jednak vrchol českého národně obrozeneckého hnutí, které znamenalo velkou rehabilitaci českého jazyka i značný rozkvět kulturního a veřejného

života v Česku. Tato postupná emancipace českého národního sebeurčení se zároveň promítala také v politické scéně, kde došlo k prohloubení názorového rozkolu mezi členy Národní strany, z níž se v roce 1874 oddělila skupina progresivnějších liberálních politiků. Nově vzniklá Národní strana svobodomyšlná, jejíž členové byli označováni jako mladočeši, prosazovala aktivní politickou účast českých zemí na správě monarchie, která následně umožní získávání drobných politických ústupků ve prospěch Česka, strategie tzv. drobečkové politiky se záhy ukázala jako poměrně úspěšná, díky tomu došlo také k dalšímu posílení české národní identity.¹²⁶

Ačkoliv nacionalismus nebývá ve spojitosti s Českou republikou příliš často skloňován a většina české populace se k těmto ideologickým tezím příliš nehlásí, narativ českých dějin sehrál významnou roli nejen v době národního obrození a paralelního formování idejí národního státu, ale odkaz historickokulturních aspektů, které tvoří základ pro definování národní identity, rezonoval českým politickým a veřejným prostorem ještě mnohokrát. Zcela zásadní roli při vytváření narativu české identity sehrál obrozenecký politika spisovatel František Palacký, díky němuž došlo ke zdůraznění významu mnoha historických událostí, na jejichž základě nacionalistické osobnosti 19. století vytvářely svébytný obraz českých dějin stejně jako podstaty českého národa jako takového. Palacký často kladl důraz na přirozené konfliktní linie mezi národy Rakouska-Uherska, kdy důrazně vymezoval především postavení českých zemí vůči zemím německým a maďarským, které vnímal pro jejich rozpínavou podstatu jako přímé ohrožení české kultury i české územní celistvosti. Přestože národní obrození znamenalo velkou emancipaci českého národního sebeuvědomění, naprostá většina myslitelů té doby neviděla jako reálné úplné osamostatnění českých zemí, apelovala však na redefinování politických poměrů v rámci monarchie, jejíž existence nebyla dále zpochybňována. Na základě těchto skutečností musíme připustit, že vznik samostatného československého státu po 1. světové válce, nebyl výsledkem houževnatého úsilí za získání úplné politické nezávislosti, ale byl umožněn spíše překotnou změnou vnějších podmínek, kdy po rozpadu stávající monarchie začaly na národním principu vznikat jednotlivé nástupnické státy. Následující období první republiky bývá v českém veřejném prostoru i politické rétorice často zmiňováno jako kýžený ideál, který potvrzuje hlubokosáhlou tradici demokracii v českých zemích. Právě odkaz k demokratickým kořenům země představuje důležitý pilíř české národní identity, a to navzdory skutečnosti, že demokratické státní zřízení představovalo v minulosti spíše výjimku. Zdůrazňování výjimečnosti daného

---

¹²⁶ PÁNEK, J., TŮMA, O. *Dějiny českých zemí*. 2., dopl. vyd. Praha: Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3994-9.

národa je bezpochyby jedním z typických znaků nacionalistické rétoriky a v českém politickém prostoru pak lze hovořit o mýtu jakési předurčenosti českého národu, který do jisté míry vychází z geografického postavení státu. Právě místo v pomyslném středu Evropy přispělo k českému vnímání vlastního státu jako specifického prostoru, jehož historickým úkolem je překlenout politické a kulturní bariéry mezi východem a západem. Tento narativ české výjimečnosti se line napříč celým politickým vývojem země již od dob výše zmiňované první republiky, kterou politici v čele s Edvardem Benešem vnímali jako „ostrov demokracie“, jehož historickým úkolem je přenést demokratické ideály do středoevropského prostoru, přes přechodné poválečné období, kdy mnozí věřili, že bude obnovené Československo sloužit jako most mezi západním světem a sovětským blokem, přičemž si zachová neutralitu, až po dobu 90. let minulého století, kdy politická reprezentace alespoň zdůrazňovala úspěšný transformační proces, v jehož rámci Česko úspěšně navázalo na své demokratické kapitalistické kořeny.^{127 128}

Navzdory výše nastíněnému rámci české národní identity nehrály nacionalistické apely v politické rétorice České republiky příliš významnou roli. Těžištěm zájmu se stala především ekonomická a sociální témata, která rezonovala napříč politickým spektrem země, a tudíž určila směr také populistické rétorice i samotným populistickým aktérům, kteří se v českém politickém prostoru začali rychle objevovat. Lze říci, že politická kultura státu byla postavena především na principech pragmatičnosti a racionality, které dodnes představují stěžejní princip českého politického myšlení, ačkoliv na politickou scénu v průběhu let pronikla řada subjektů, jejichž rétorika vycházela z jiných, zpravidla radikálních tezí.

13.3.2 Postkomunistický vývoj

Proces etablování politické scény po vzniku samostatné České republiky 1. 1. 1993 probíhal v porovnání se Slovenskou republikou poměrně plynule, došlo k postupnému ustálení stranického systému, v němž zastávaly nejsilnější pozici strany ODS a ČSSD. Ty si své dominantní postavení udržely více než dvacet let až do doby, kdy vleklými politickými krizemi a řadou kontroverzních kauz značně zdiskreditovanou politickou scénu začaly narušovat nové subjekty, z nichž tuzemský politický prostor nejvýrazněji proměnilo hnutí ANO, které se záhy stalo synonymem pro český

---

¹²⁷ VODIČKA, K., CABADA, L. *Politický systém České republiky: historie a současnost*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-337-6.

¹²⁸ HOLÝ, L. *Malý český člověk a velký český národ: Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Praha: SLON, 2001. ISBN 80-85850-97-4.

populismus. Postupný příklon k populismu se ovšem v české politice objevuje již od raných 90. let, což dokládá způsob vedení politických kampaní, do jejichž popředí stále více vystupovala snaha o zviditelnění se často skrze výrazné osobnosti politiků. K tomu začaly být využívány rozličné formy politického marketingu, přičemž předvolební program i samotné politické apely začaly podléhat značnému zjednodušení. K využívání těchto populistických nástrojů rychle přistoupily obě porevoluční hegemonní strany, které vytvořily pevný základ českého politického prostředí, do nějž ovšem současně s nimi vstoupily také extremistické strany, které cílily na nespokojené občany, kteří se neztotožnili s žádným středovým politickým subjektem. Příkladem takové strany je krajně pravicová strana Miroslava Sládka Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa (SPR-RSČ), která působila v Poslanecké sněmovně až do roku 1998, strana oficiálně zanikla až v roce 2013. Její čelný představitel Sládek zůstal i poté politicky aktivní, ovšem jeho další působení nezaznamenalo výraznější úspěchy. Opačný pól politického spektra, tedy krajní levice, reprezentuje již od počátku 90. let Komunistická strana Čech a Moravy, která skrze své tradiční rovnostářské a ekonomické apely vykazuje prvky sociálního populismu.¹²⁹

Tradiční politický boj mezi ODS reprezentovanou pravíci a levicí v zastoupení ČSSD přestal po roce 2010 představovat těžiště české politické scény a právě výsledky voleb do Poslanecké sněmovny v tomto roce předznamenaly významnou proměnu české politické scény. V těchto volbách se do Poslanecké sněmovny poprvé v novodobé historii nedostala strana KDU-ČSL, naopak výrazné volební úspěchy zaznamenaly dva nové politické subjekty, kdy třetí nejvyšší počet hlasů získala strana TOP 09, která byla zformována na základě iniciativy dvou zkušených politiků – Karla Schwarzenberga a Miroslava Kalouska, a strana Věci veřejné, která byla úzce spjata s podnikatelem Vítem Bártou. Druhá jmenovaná strana VV vykazovala kromě silné pozice předsedy strany celou řadu populistických aspektů, de facto představovala stranu, jejíž program i rétorika vycházely čistě z populistických ideálů. Jejím stěžejním tématem byla kritika vládnoucích politických stran, díky které strana v destabilizované politické situaci získala téměř 11 % hlasů a později se stala součástí vlády. Působení Věcí veřejných ve vládě

---

¹²⁹ HAVLÍK, V., PINKOVÁ, A. *Populist Political Parties in East-Central Europe*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2012. ISBN 978-80-210-6105-7.

ovšem provázela celá řada kontroverzí, které po podmíněném odsouzení Barty za korupci vyústily až v ukončení koaliční spolupráce a rychlý úpadek strany.^{130, 131}

13.3.3 Rozpad hegemonie tradičních stran

Trend rostoucího významu nových politických aktérů potvrdily také předčasné volby v roce 2013, kdy se do Poslanecké sněmovny dostaly dvě nové politické strany, vítězem byla strana ČSSD, která v čele s Bohuslavem Sobotkou vytvořila koalici s KDU-ČSL a hnutím ANO, které získalo ve volbách více než 18 % hlasů, což jen předznamenovalo silnou pozici, kterou hnutí a jeho předseda Andrej Babiš v českém politickém systému zaujali. Druhou ryze populistickou stranou, která v těchto volbách uspěla, byl Úsvit přímé demokracie pod vedením Tomia Okamury. Zatímco působení ANO kontinuálně pokračuje až do současné doby, strana Úsvit se rozpadla, ovšem její čelný představitel Okamura záhy založil novou stranu Strana přímé demokracie (SPD), která ideově zcela navázala na jeho předchozí politický projekt a v rámci následujících voleb v roce 2017 zaznamenala ještě větší úspěch než zaniklý Úsvit. Obecně lze říci, že transformace politické scény a současný vzestup populistických stran v Česku odráží úpadek tradičních porevolučních stran, který je nejvíce patrný na příkladu ČSSD, jež ztratila významnou část svého elektorátu, který se masově přiklonil k hnutí ANO, jež využívá populistickou rétoriku. Naopak částečnou rehabilitaci prošla strana ODS, k jejímuž propadu došlo dříve, než tomu bylo v případě Sociální demokracie. Ta v rámci trojkoalice SPOLU, v níž se spojila se stranami KDU-ČSL a TOP 09, v posledních volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2021 velmi těsně porazila dosud dominantní ANO.

13.3.4 POPPA

Výše nastíněné skutečnosti potvrzují také data odborného průzkumu POPPA 2018, na jejichž základě sice můžeme Českou republiku zařadit do kategorie států s nízkou mírou populistické rétoriky napříč politickým spektrem, to lze ovšem interpretovat jako důsledek značné roztržitosti českého stranického systému. V silně polarizovaném politickém spektru totiž vysoký počet politických stran snižuje celkovou míru populistické nabídky, která v případě této analýzy nezohledňuje reálný význam

---

¹³⁰ HLOUŠEK V. Věci veřejné: politické podnikání strany typu firmy. *Politologický časopis*. 2012, 19(4), 322–340. ISSN 1211-3247.

¹³¹ HAVLÍK, V., PINKOVÁ, A. *Populist Political Parties in East-Central Europe*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2012. ISBN 978-80-210-6105-7.

populistických subjektů na politickou situaci v zemi. Ta je zřejmá při zhodnocení volebních úspěchů populistických subjektů, kdy Česká republika vykazuje vysokou souhrnnou úspěšnost těchto stran napříč pravolevým ideologickým spektrem. V nejvyšší míře je v zemi zastoupen středový populismus, který odpovídá výrazným volebním úspěchům hnutí ANO, v českém politickém prostředí má dle zkoumaných dat své místo také pravicový a levicový populismus, přičemž oba ideově protilehlé póly jsou zastoupeny přibližně stejně.¹³²

---

¹³² POPPA. About the Expert Survey. *Poppa-data.eu* [online]. © 2023 [cit. 2023-03-04]. Dostupné z: <http://poppa-data.eu/>

14 ZÁVĚR

O tom, nakolik je populismus ve svých rozličných podobách komplikovaný a politickou scénu významně prostupující fenomén, bylo již napsáno mnoho nejen v rámci této diplomové práce. Většina odborníků se ve své podstatě shoduje na tom, že právě konceptuální neuchopitelnost a široká implementace představují jeden ze signifikantních znaků tohoto jevu. Rozličné formy, kterých populismus nabývá v kontextu jednotlivých států, dílčích politických frakcí, stranických systémů i v podání jednotlivých politických aktérů, odrážejí jednak širokou plejádu historických, kulturních, sociálních a ekonomických aspektů, které formují populistické apely i samotný politický styl, a současně odráží také dalekosáhlé společenské změny, které nevyhnutelně provázejí postmoderní dobu, v níž žijeme.

Právě samotná podoba soudobé společnosti, která se zásadním způsobem vzdálila tradičním hodnotovým rámcům, jež po staletí tvořily pevné pilíře spojující jednotlivé komunity v celistvou společnost, vytváří pro další rozšiřování populismu stejně jako pro neustálé modifikování jeho podob ideální podmínky. Ideologická a hodnotová roztržitost společnosti, která prochází neustálou transformací časoprostorového vnímání světa nese s sebou celou řadu proměn napříč všemi sférami společnosti, jež mají za následek postupný úpadek či přímo zhroucení etablovaných systémů, jejichž místo přirozeně přejímají systémy alternativní, které svou postojovou neukotvenost často kompenzují značnou flexibilitou.

Populismus je bezesporu jev, který tyto společenské proměny zrcadlí v prostředí politické scény. Nezodpovězenou otázkou však zůstává, nakolik lze tento fenomén vnímat jen jako přirozený důsledek celospolečenských změn a nakolik jsou současná podoba politické kultury a populismus vzájemně se podmiňující aspekty, které společně naplňují požadavky postmoderní společnosti. Ať už spočívá podstata soudobé inklinace k populistické politice na jedné, či druhé misce pomyslných vah, zdá se být nezpochybnitelné, že populismus bude i nadále představovat významný fenomén, do značné míry určující podobu politické scény jednotlivých zemí.

15 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ALBERTAZZI, D., MCDONNELL, D. *Twenty-First Century Populism: The Spectre of Western European Democracy*. London: Palgrave Macmillan, 2007. ISBN 9780230592100.
- ANSELM, M. *Populism: An Introduction (KeyIdeas)*. Oxfordshire: Routledge, 2017. ISBN 9781138287167.
- ASLANIDIS, P. Is Populism an Ideology? A Refutation and a New Perspective. *Political Studies Association* [online]. 2015, 64(1), 88–104 [cit. 2023-03-04]. DOI: 10.1111/1467-9248.12224. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/1467-9248.12224>
- BATT, H. Direkt demokratie im internationalen Vergleich. *Aus Politik und Zeitgeschichte*. 2006, 10, 10–17.
- BRADOVÁ, K. *Národní populismus Roberta Fica*. Plzeň, 2014. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická. Vedoucí práce Petra Lupták Burzová.
- CANOVAN, M. *The People*. Cambridge: Polity, 2005. ISBN 9780745628226.
- DANICS, Š., TEJCHMANOVÁ, L. *Extremismus, radikalismus, populismus a euroskepticismus*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2017. ISBN 978-80-7452-122-5.
- DEEGAN-KRAUSE, K. Populism, democracy, and nationalism in Slovakia. In: MUDDE, C., KALTWASSER, C. R. *Populism in Europe and the Americas* [online]. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, 182–204 [cit. 2023-03-04]. DOI: 10.1017/CBO9781139152365.010. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139152365>
- DI TELLA, T. S. Populism in to the Twenty-first Century. *Government and Opposition* [online]. 1997, 32(2), 187–200 [cit. 2023-03-04]. DOI: 10.1111/j.1477-7053.1997.tb00157.x. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.1997.tb00157.x>
- DVOŘÁK, P. *Stopy dávnej minulosti: dejiny Slovenska v príbehoch a desiatich zväzkoch*. Budmerice: Rak, 2018. ISBN 978-80-85501-70-4.
- DVOŘÁKOVÁ, V., BUBEN, R., NĚMEC, J. *¡Que el pueblo mande!: levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2012. ISBN 978-80-7419-091-9.

- FRIEDL, Jiří. *Dějiny Polska*. Praha: Lidové noviny, 2023. ISBN 78-80-7422-306-8.
- GALSTON, W. A. The Populist Challenge to Liberal Democracy. *Journal of Democracy*. 2018, 29(2), 5–19. ISSN 1045-5736.
- HAVLÍK, V., PINKOVÁ, A. *Populist Political Parties in East-Central Europe*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2012. ISBN 978-80-210-6105-7.
- HAVLÍK, V., PINKOVÁ, A. Populisté, protestní strany, outsideri? Několik poznámek ke konceptualizaci populistických politických stran. *Rexter*. 2012, 10(2), 121–153. ISSN 1214-7737.
- HEYWOOD, A. *Politologie*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-115-1.
- HISTORY.COM EDITORS. Populism in the United States: Timeline. In: *History.com* [online]. 14. 12. 2021 [cit. 2023-02-07]. Dostupné z: <https://www.history.com/topics/us-politics/populism-united-states-timeline>
- HLOUŠEK V. Věci veřejné: politické podnikání strany typu firmy. *Politologický časopis*. 2012, 19(4), 322–340. ISSN 1211-3247.
- HOLÝ, L. *Malý český člověk a velký český národ: Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Praha: SLON, 2001. ISBN 80-85850-97-4.
- HYNČICA, P., MAŠKARINEC, P., NOVOTNÝ, L. *Euroskepticismus ve střední Evropě*. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2619-4.
- JODL, M. *Teorie elity a problém elity: Příspěvek k dějinám a problematice politické sociologie*. 2. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85605-94-5.
- KELLER, J. *Dějiny Klasické Sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005. ISBN 80-86429-52-0.
- KESSEL, S. V. *Populist Parties in Europe: Agents of Discontent?* London: Palgrave Macmillan, 2015. ISBN 9781137414106.
- KOPECKÝ, P., MUDDE, C. The Two Sides of Euroscepticism Party Positions on European Integration in East Central Europe. *European Union Politics* [online]. 2002, 3(3), 297–326 [cit. 2023-03-04]. DOI: 10.1177/1465116502003003002. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/1465116502003003002>
- KOPEČEK, L. *Od Mečiara k Dzurindovi. Slovenská politika a politický systém v prvním desetiletí samostatnosti*. Brno: Masarykova Univerzita Brno, Mezinárodní politologický ústav, 2003. ISBN 80-210-3136-0.
- KOVÁČ, D. *Dějiny Slovenska*. 2. vyd. Praha: NLN, 2011. ISBN 978-80-7422-099-9.

- KUBÁT, M., MEJSTRÍK, M., KOCIAN, J. *Populismus v časech krize*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3439-5.
- LACLAU, E. *On Populist Reason*. London: Verso, 2018. ISBN - 9781788731324
- MANIN, B. *The Principles of Representative Government (Themes in the Social Sciences)*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. ISBN 9780521458917.
- MAŠKARINEC, P., NOVOTNÝ, L. *Strany a vládnutí v digitální éře: vybraná témata výzkumu politického stranictví*. Praha: Academia, 2020. ISBN 978-80-200-3052-8.
- MESEŽNIKOV, G., GYÁRFÁŠOVÁ, O. (eds). *National Populism in Slovakia*. Bratislava: Institute For Public Affairs, 2008. ISBN 978-80-89345-13-7.
- MILLAR, F. *Popular Politics at Rome in the Late Republic. Leaders and Masses in the Roman World: Studies in Honor of Zvi Yavetz*. Edited by I. Malkin and Z. W. Rubinsohn. Leiden. E. J. Brill, 1995.
- MUDDE, C. *Racist Extremism in Central and Eastern Europe*. Oxfordshire: Routledge, 2005. ISBN 9780415355933.
- MUDDE, C. The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition* [online]. 2004, 39(4), 541–563 [cit. 2023-02-07]. DOI: 10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x. Dostupné z: <https://www.cambridge.org/core/journals/government-and-opposition/article/populistzeitgeist/2CD34F8B25C4FFF4F322316833DB94B7>
- MUDDE, C., KALTWASSER, C. R. *Populism: A Very Short Introduction*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2017. ISBN 9780190234874.
- MUNRO, A. Populism. In: *Britannica.com* [online]. 15. 3. 2013 [cit. 2023-03-04]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/populism>
- OWCZAREK, D. The roots of populism in Poland: Unsustainable growth and cultural backlash. In: *Cidob.org* [online]. 1. 4. 2017 [cit. 2022-06-04]. Dostupné z: https://www.cidob.org/en/articulos/cidob_report/n1_1/the_roots_of_populism_in_poland_unsustainable_growth_and_cultural_backlash
- PÁNEK, J., TŮMA, O. *Dějiny českých zemí*. 2., dopl. vyd. Praha: Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3994-9.
- PANIZZA, F. Introduction: Populism and the Mirror of Democracy. In: PANIZZA, F. ed. *Populism and the Mirror of Democracy*. London: Verso, 2005, s. 1–31. ISBN 9781859845233.
- PETRUSEK, M. *Dějiny sociologie*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3234-3.
- POPPA. About the Expert Survey. *Poppa-data.eu* [online]. © 2023 [cit. 2023-03-04]. Dostupné z: <http://poppa-data.eu/>

- SENF, M. *Soudobý populismus v Evropě*. Praha, 2021. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra politologie a sociologie. Vedoucí práce Jan Kysela.
- SPÁČ, P. Slovakia. In: HAVLÍK, V., PINKOVÁ, A. *Populist Political Parties in EastCentral Europe*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2012, s. 227–254. ISBN 978-80-210-6105-7.
- STANLEY, B., CZESNIK, M. Populism in Poland: A Comparative Perspectiv. In: STOCKEMER, D. (eds). *Populism Around the World* [online]. Cham: Springer, 2019, 67–87 [cit. 2023-02-07]. DOI: 10.1007/978-3-319-96758-5_5. Dostupné z: https://doi.org/10.1007/978-3-319-96758-5_5
- STRMISKA, M. *Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-038-0.
- TAGGART, P. A. *Populism*. Maidenhead: Open University Press, 2000. ISBN 9780335200450.
- TINDALL, G. B., SHI, D. E. *Dějiny Spojených států amerických*. 5., dopl. vyd. Praha: NLN, 2008. ISBN 978-80-7106-588-3.
- VODIČKA, K., CABADA, L. *Politický systém České republiky: historie a současnost*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-337-6.
- WEYLAND, K. Populism A Political-Strategic Approach. In: KALTWASSER, R. C. et al. *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford: Oxford University, 2017. ISBN 9780198803560.
- ZARYCKI, T. The power of the intelligentsia: The Rywin Affair and the challenge of applying the concept of cultural capital to analyze Poland's elites. *Theory and Society* [online]. 2009, 38(6), 613–648 [cit. 2023-02-07]. ISSN 1573-7853. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s11186-009-9092-6>